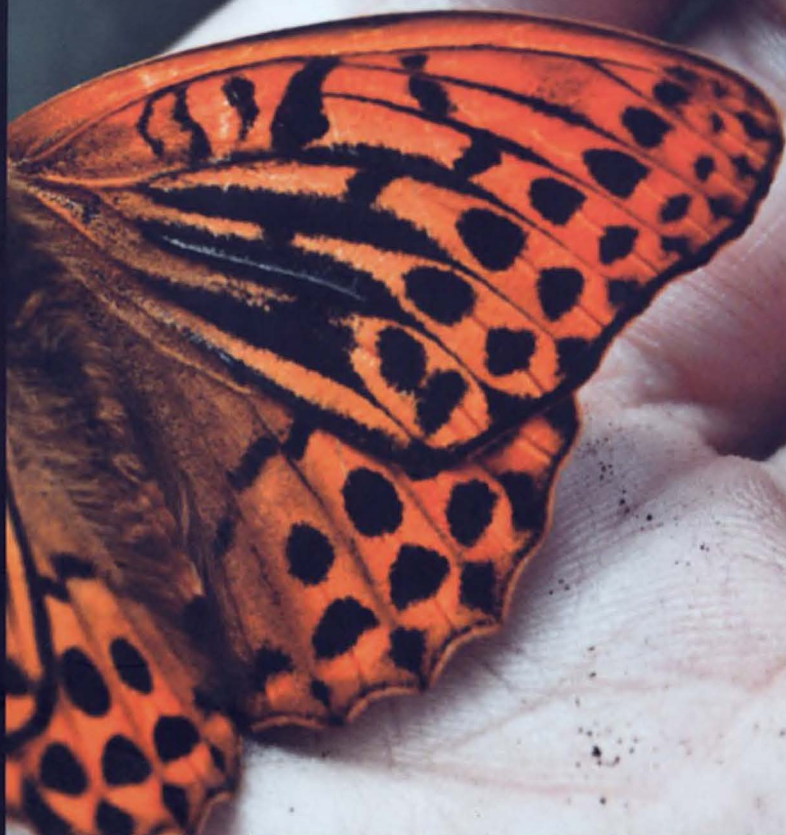

William Faulkner

Yenilmeyenler

ROMAN

Çevirenler: Necla Aytür - Ünal Aytür

YENİLMEYENLER

William (Cuthbert) Faulkner 1897'de Mississippi, New Albany'de doğdu. Ailesinin onur, beyazların sosyal konumu, tarihi kahramanlıklar gibi konulara yaklaşımı Faulkner'a yapıtları için malzeme oluşturdu. 1915'te okuldan ayrıldı ve büyükbabasının bankasında çalışmaya başladı. 1918'de, çok kısa boylu olduğu için Amerikan Ordusu'na kabul edilmeyince Kanada Hava Kuvvetleri'ne başvurdu. Askeri eğitim gördüğü sırada savaş sona erdiği için aktif görevde bulunamadı. 1919'da askerden geri döndüğünde Mississippi Üniversitesi'ne girdi. Bir yıl sonra öğrenimini yarıda bırakıp New York'a gitti ve bir kitapçıda çalışmaya başladı. 1924'te şiirlerini bir araya getiren ilk kitabı *The Marble Faun*, New Orleans'ta yayımlandı. İlk romanı *Soldier's Pay*'i de 1925'te New Orleans'ta yazdı ve bir yıl sonra yayımlandı. Modern Amerikan romanına yaptığı katkılardan dolayı 1949'da Nobel Ödülü'nü, 1955'te *A Fable*'la (*Bir Masal*) ve 1962'de de *The Reivers*'la Pulitzer Ödülü'nü kazandı. 1962'de geçirdiği kalp krizi sonucu öldü.

Türkçedeki Kitapları: *Ses ve Öfke* (*The Sound and the Fury*), Remzi, 1965; *Sartoris* (*Sartoris*), Can, 1985; *Döşçümde Öliirken* (*As I Lay Dying*), İletişim, 1993; *Kutsal Sığınak* (*Sanctuary*), Cem, 2000; *Ağustos Işığı* (*Light in August*), İletişim, 1990; *Doktor Martino* (*Doctor Martino and the other Stories*), Yenilik, 1956; *Düman* (*The Knight's Gambit*), Can, 1991; *Ayı* (*The Bear*), İletişim, 1991; *O Akşam Güneşi* (*That Evening Sun*), YKY, 1993; *Dilek Ağacı, Bir Masal* (*A Fable*), Can, 1994; *Abşalom, Abşalom!* (*Absalom, Absalom!*), YKY, 2000; *Kurtar Halkımı* (*Go Down, Moses*), YKY, 2002, *Köy* (*The Hamlet*), YKY, 2004, *Tapınak* (*Sanctuary*), YKY, 2007, *Çılgın Palmiyeler* (*The Wild Palms*), YKY, 2011.

Necla Aytür Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nı bitirdi. Bu dalda doktora yaptı. Minnesota ve Yale Üniversitelerinde Amerikan edebiyatı üzerine çalıştı. Doçentlik tezini William Faulkner üzerine hazırladı. ABD'de Louisiana Üniversitesi'nde Amerikan edebiyatı dersleri verdi. Uzun süre Ankara Üniversitesi Amerikan Kültür ve Edebiyatı Anabilim Dalı Başkanlığı yaptı. Oradan emekli oldu. *Amerikan Romanında Gerçekçilik* (1987, A.Ü. DTCF) ve *Kitaplar Arasında* (2010, YKY) adlı kitapların yazarıdır. Kate Chopin, Henry James ve Faulkner'dan çevirileri vardır.

Ünal Aytür Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun oldu ve 1960'ta aynı bölüme asistan atandı. Burada başladığı doktora çalışmalarına 1962'de Londra Üniversitesi, University College'ın İngilizce bölümünde devam etti. 1965'te davet edildiği Louisiana Üniversitesi İngilizce Bölümü'nde İngiliz romanı, öykü ve hiciv dersleri verdi; 18. yüzyıl İngiliz düşünce tarihi ve romanı konularında araştırmalar yaptı. 1968'de Henry Fielding'in romanlarını inceleyen teziyle doçent oldu. Çalışmalarını çağdaş İngiliz ve Amerikan romanı, roman kuramı ve eleştirisi alanlarında sürdürdü; bu amaçla İngiltere'de Cambridge Üniversitesi'nde araştırmalar yaptı. 1977'de *Henry James ve Roman Sanatı*'nı yayımladı ve profesör oldu. E. M. Forster, Henry James, Hermann Melville ve Joseph Conrad'dan çeviriler yaptı. İngilizceye çevrilen şiirleri, *Saturn, Selected Poems* adıyla ABD'de yayımlandı. Kendisi, ayrıca, 1980'den beri Başkent Oda Orkestrası'nda keman ve viyola çalmaktadır.

*William Faulkner'ın
YKY'deki kitapları:*

- O Akşam Güneşi (1993)
Abşalom, Abşalom! (2000)
Kurtar Halkımı Musa (2002)
Köy (2004)
Ses ve Öfke (2004)
Tapmak (2007)
Çılgın Palmiyeler (2011)
Yenilmeyenler (2012)

WILLIAM FAULKNER

Yenilmeyenler

Çevirenler:

Necla Aytür - Ünal Aytür

Roman

Yapı Kredi Yayınları

Yapı Kredi Yayınları - 3625
Edebiyat - 1039

Yenilmeyenler / William Faulkner
Özgün adı: Unvanquished
Çevirenler: Necla Aytür - Ünal Aytür

Kitap editörü: Güven Turan
Düzeltili: Korkut Tankuter

Kapak tasarımı: Nahide Dikel

Baskı: Pasifik Ofset
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1
Baha İş Merkezi A Blok Haramidere - Avcılar / İstanbul
Sertifika No: 12027

Çeviriye temel alınan baskı: The Library of America, 1990
1. baskı: İstanbul, Mayıs 2012
ISBN 978-975-08-2285-8

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş. 2012
Sertifika No: 12334

© 1934,1935,1936,1938 by William Faulkner

Copyright renewed 1961, 1962, by William Faulkner

Copyright renewed 1964, 1965 by Estelle Faulkner and Jill Faulkner Summers.

Bu kitabın telif hakları AnatoliaLit Ajansı aracılığıyla alınmıştır.

Bütün yayın hakları saklıdır.

Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.

Yapı Kredi Kültür Merkezi

İstiklal Caddesi No. 161 Beyoğlu 34433 İstanbul

Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23

<http://www.ykykultur.com.tr>

e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr

İnternet satış adresi: <http://alisveris.yapikredi.com.tr>

İÇİNDEKİLER

Pusu • 7

VRicat • 31

Baskın • 59

Riposte in Tertio • 89

Vendée • 115

Sartoris Çiftliğinde Çatışma • 138

Mine Çiçeğinin Kokusu • 156

Pusu

1

Ringo'yla ben o yaz, tütsü kulübesinin arkasında yere, savaşın yaşayan bir haritasını çizdik. Vicksburg, odun yığınınından aldığı bir avuç tahta parçasıydı; Mississippi Irmağı da, sert toprakta bir çapanın ucuyla açtığımız bir yarıktı; ama gene de (ırmağı, kenti ve savaş alanıyla) canlı bir tabloydu ve bu minyatür halinde bile yeryüzü şekillerinin değişime gösterdikleri pasif ama güçlü dirence sahipti; bu dirençle karşılaştırıldıklarında, en parlak zaferlerin, en acı yenilgilerin, anlık gürültülerden farkı yoktur. Harita, Ringo'yla benim gözümde canlıydı, en azından, güneşten kaskatı kesilen toprak, kuyudan taşıdığımız suyu her seferinde hemen içip bitirdiği için canlıydı; çatışmanın yer aldığı sahnenin hazırlanması, çok sıkıntılı, uzun, neredeyse umutsuz bir iş olmuştu; o delik kova ortamında, kuyuyla savaş alanı arasında durmadan soluk soluğa koşuyor, bitkin düşünceye kadar önce güçlerimizi ortak bir düşmana –zamana– karşı birleştiriyor, sonra da her gün aynı biçimde oynadığımız oyunla, kendimizle gerçek, kendimizle yaklaşan yenilgi arasında hep bir perde, bir kalkan gibi kullandığımız o müthiş zaferi canlandırıyorlardık. Üç haftadır yere çığ bile düşmediğinden, bugün öğleden sonra ırmak yarığını asla dolduramayacak, hatta yeteri kadar ıslatamayacak gibiydik. Ama sonunda toprak az çok ıslanmış, en azından öyle bir renk almıştı; bu yüzden artık başlayabilirdik. Tam başlıyor-

duk ki; baktık, Loosh orada durmuş bizi izliyor. Loosh, Joby'nin oğlu, Ringo'nun amcasıydı; öğle sonrasının o yakıcı puslu güneşi altında orada duruyordu (nereden çıkıp geldiğini bilmiyorduk; gelirken görmemiştik); şapkasız başı biraz yana bükük, biraz yaktı, ama eğik değildi; beton üzerine acele özensizce oturtulmuş (biçimce de benzediği) bir top güllesi gibi sapsağlamdı; pınarları içkili zencilerinkiler gibi hafifçe kızarmış gözleri, Ringo'yla benim Vicksburg dediğimiz yere dikiliydi. Derken odun yığınının orada karısı Philadelphy'yi gördüm; kolunun altına sıkıştırdığı odunlarla, eğilmiş Loosh'un sırtına doğru bakıyordu.

"Ne bu?" dedi Loosh.

"Vicksburg," dedim.

Güldü. Tahta parçalarına bakarak kıs kıs güldü.

Philadelphy, odun yığınının oradan, "Loosh, burya gel," dedi. Onun sesinde de bir tuhafılık –bir telaş, belki korku– vardı. "Akşama yemek istiyosan, biraz odun getir bana." Ama telaş mıydı, korku mu bilmiyordum; merak etmeye ya da düşünmeye de vakit bulamadım çünkü Loosh, Ringo'yla benim davranmamıza fırsat vermeden, birden yere eğilmiş, eliyle tahta parçalarını süpürüp dümdüz etmişti.

"İşte sizin Vicksburg'nuz," dedi.

Philadelphy, "Loosh!" diye seslendi. Ama Loosh çömelip, yüzündeki o ifadeyle bana baktı; ben daha on iki yaşındaydım, zafer nedir bilmiyordum; o sözcüğü bile bilmiyordum.

"Bilmediğiniz bi şey daha söyleyim size," dedi. "Corinth."

"Corinth mi?" dedim. Philadelphy odunları yere atmış, hızla bize doğru geliyordu. "Corinth de Mississippi'de. Uzak değil. Gittim ben oraya."

"Uzaklık möhüm değıl," dedi Loosh. Sesi şimdi sanki bir şarkı, bir ilahi mırıldanmaya başlayacakmış gibi çıkıyordu; yakıcı puslu güneş, demirden kafatası ile yassı burnunda parlıyor ve o, çömeldiği yerden ne bana ne de Ringo'ya bakıyordu; pınarları kızarmış gözleri kafatasında sanki ters dönmüştü de biz onun göz yuvarlarının boş, dümdüz arka yanını görüyorduk. "Uzaklık möhüm değıl. Çünküm şimdi sıra orda!"

"Sıra orda mı? Neyin sırası?"

"Sen onu babana sor. Beyfendiye."

“Babam Tennessee’de savaşta. Ona soramam.”

“Tennessee’de mi sanıyon onu sen? Tennessee’de işi kalmadı ki gayrı.” Bunun üzerine Philadelphy kocasını kolundan çekti. Gergin bir sesle, telaş içinde, “Kapa çeneni, kafasız zenci!” diye bağırdı. “Gel de biraz odun getir bana!”

Sonra ikisi gittiler. Ringo’yla ben arkalarından bakmadık. Orada, yıkılan Vicksburg’umuzun tepesinde, çapayla kazdığımız, artık ıslak bile görünmeyen yarığın yanı başında durup sessizce birbirimize baktık. Ringo, “Ne diyo bu, be? Ne demek istiy-o, ha?” dedi.

“Hiç,” dedim. Eğilip Vicksburg’u yeniden ayağa kaldırdım. “Oldu işte.”

Ama Ringo yerinden kıılmıdamadı, gözleri bende-ydi. “Loosh güldü. Corinth de diyo. Corinth’e de güldü. Bizim bilmediğimiz bi şey mi biliyo dersin?”

“Yok!” dedim. “Babamın bilmediği bir şeyi, Loosh nereden bilecek ki?”

“Beyfendi Tennessee’de. Belkim o da bilmez.”

“Yankee’ler Corinth’e girmiş olsa, şimdi o ta Tennessee’de kalır mıydı hiç? Yankee’ler Corinth’e girmiş olsa, babam, General Van Dorn, General Pemberton, üçü de orada olmazlar mıydı sence?” Ama ben de boşuna konuşuyordum, farkındaydım, çünkü Zenciler bilir, onlar her şeyi bilir; Ringo’yu inandırmak için sözden daha baskın, çok daha etkili bir yol bulmalıydım. Bu yüzden eğilip yerden iki avuç toprak alarak doğrudum; toprağı havaya savurduğum sırada bile Ringo gözlerini bana dikmiş hâlâ kıılmıdamadan duruyordu. “General Pemberton’um ben!” diye haykırdım. Eğilip yerden biraz daha toprak avuçlayıp savurdum, “Haayt! Haayt!” Ringo gene hiç kıılmıdamadı. “Peki, peki!” diye bağırdım. “Bu kez ben Grant olayım. Sen General Pemberton ol.” zenciler her şeyi bildiğine göre, Loosh’un dediği doğru olabilirdi ve oyalanmaya gelmezdi. Aramızda şöyle bir anlaşma yapmıştık: Ben üst üste iki kez General Pemberton, Ringo ise Grant olacaktı; sonra Ringo’nun General Pemberton olabilmesi için ben bir kez Grant olmak zorundaydım, yoksa artık oynamayacaktı. Ancak, Ringo bir zenci de olsa, şimdi oyalanmaya gelmezdi – çünkü o aynı zamanda benim arkadaşım; onunla

aynı ayda doğmuş, aynı memeyi emmiş, o kadar uzun bir süre birlikte yatmış, birlikte yemek yemiştik ki, Ringo da tıpkı benim gibi büyükanneme 'Büyükanne' diyordu; sonunda belki de o zenci olmaktan, ben de beyaz olmaktan çıkmıştık; ikimiz de ne zenci, ne beyazdık; hatta artık insan bile değildik: Bir kasırganın sırtına binmiş giden iki pervane, iki tüy gibi, yenilmez yüce bir ikiliydik. İkimiz de kendimizi oyuna kaptırmıştık; Joby'nin karısı, Ringo'nun büyükannesi olan Louvinia'nın geldiğini hiç fark etmedik. Ringo'yla aramızda ancak iki adım mesafe vardı; çılginca havaya savurduğumuz, ağır ağır yere inen toz toprağın içinde birbirimizi görmeden karşı karşıya durmuş, "Gebertin şu piçleri! Gebertin şunları! Gebertin!" diye bağıryorduk; o sırada Louvinia'nın sesi tepemize sanki dev bir el gibi indi, kaldırdığımız tozu toprağı bile yatıştırdı; artık birbirimizi görebiliyorduk, toprak dolu ellerimiz hâlâ havadaydı, gözlerimize kadar toza bulanmıştık:

"Hey, Bayard! Ringo!" Üç metre kadar ötede duruyor, ağzını açmış bağıryordu. Louvinia odun getirmek için bir koşu mutfaktan dışarı çıkarken bile başörtüsünün üstüne babamın eski şapkasını giyerdi, ama baktım, şimdi başında şapka yok. "Neydi o dediğiniz?" dedi. "Neydi o duyduğum, ha?" Ama karşılık vermemizi beklemedi; ayrıca fark ettim ki, yanımıza koşarak gelmişti. "Yola bakın, kim geliyor!" dedi.

Ringo'yla ikimiz, ayaklarımız havada donup kalmışken ileri atıldık, tek bir kişi gibi koşup arka bahçeyi geçtik, yandan dolanıp evin önüne geldik; Büyükanne merdivenlerin tepesinde ayakta duruyor, Loosh da evin arkasından dolanmış, bahçe kapısına doğru bakıyordu. Baharda babam eve döndüğünde, Ringo'yla onu karşılamak için yola koşmuş, ben üzengilerden birine çıkmıştım; babam kolunu boynuma atmıştı; Ringo ise öteki üzengiye yapışmış, atın yanı sıra koşuyordu; böylece eve kadar gelmiştik. Ama bu kez öyle yapmadık. Ben merdivenlerden Büyükanne'nin yanına çıktım, Ringo ile Loosh verandanın altında, yerde durdular, hep birlikte babamın saman sarısı atının şimdilerde hep açık duran bahçe kapısından girip, araba yolundan eve doğru gelişini izledik. Onlara bakıyor, ırmağın üç mil gerideki sığ yerinden geçerken ıslanan derisinde çamur tabakasına

dönüşen tozlardan daha açık renkli –neredeyse duman sarısı-sıska, koca atın yürümekle koşmak arasında düzgün adımlarla ilerleyişini seyrediyorduk; bu yürüyüşü sanki ta Tennessee’den beri hiç değişmemişti, çünkü o tehlikeli toprakları çevresinden dolanarak geçebilmek için uykuyu, dinlenmeyi bir yana bırakıp, dört nala koşmak gibi gösterişli bir hafifliği uzaklardaki saçma sapan bir ülkeye, sürekli bir tatile yollamaları gerekmişti; ırmağı geçerken babam da ıslanmış, onun kararmış çizmelerindeki tozlar da ince bir çamur tabakasına dönüşmüştü; gün görmüş gri kaputunun etekleri, göğsünden, sırtından ve kollarından epeyce daha koyuydu; parlaklığı gitmiş metal düğmeleri ile albaylık rütbesini gösteren yıpranmış sırmaları, donuk donuk parlıyordu; yanından gevşekçe sarkan kılıcı, sanki uyluğuna yapışıkmiş, ya da sallanamayacak kadar ağırmiş gibi kaskatı duruyor, bacağı da, kılıcı da atın hareketlerinden hiç etkilenmiyordu. Babam durdu; önce verandada bekleyen Büyükanne’yle bana, sonra yerdeki Ringo’yla Loosh’a baktı.

“Selam, Miss Rosa,” dedi. “Selam, çocuklar.”

Büyükanne, “Selam, John,” dedi. Loosh gelip Jüpiter’in başını tuttu; babam, her yanı kaskatı kesilmiş durumda, kılıcı bacağıyla ıslak çizmesine çarpa çarpa attan indi.

Loosh’a, “Tımar et. Yemini bol ver ama çayıra salma. Ahırda kalsın,” dedi; sonra, Jüpiter çocukmuş gibi ona seslenerek, “Hadi sen Loosh’la git,” diye ekledi; Loosh atı götürürken sağrısına bir de şaplak attı. Şimdi babamı iyice görebiliyorduk. İri yarı bir adam değildi; onu bize büyük gösteren, yaptığı işlerdi – geçmişte Virginia ve Tennessee’de yaptığı, şimdi de yapmakta olduğunu bildiğimiz şeyler. Bunları – aynı şeyleri – yapan başkaları da vardı ama onu büyük görmemizin nedeni belki de, bu adamlar arasında babamın, tanıdığımız, gecenin sessizliğinde evde horladığını duyduğumuz, yemek yerken gördüğümüz, konuşmasını dinlediğimiz, konuşmayı, uykuyu ne çok sevdiğini, hangi yemeklerden hoşlandığını bildiğimiz tek kişi oluşuydu. İri yarı değildi; ancak her nedense at sırtındayken yerde olduğundan da ufak görünürdü, çünkü Jüpiter büyük bir attı ve babamı atından ayrı düşündüğünüzde onu da büyük görürdünüz; Jüpiter’in sırtında düşündüğünüzde ise sanki şöyle derdiniz: “Birlikte bu ikisi

fazla büyük. İnandırıcı olamayacak derecede büyük." Dolayısıyla inanmazdınız, inanmayınca da babam gözünüze o kadar büyük görünmezdi. Merdivene doğru yürüdü, belindeki ağır yassı kılıcıyla basamakları çıkmaya koyuldu. Babamın eve her dönüşünde burnuma çarpan, eve üzengisinde geldiğim bahar günü de duyduğum o kokuyu gene duymaya başlamıştım; giysilerine, sakalına, hatta tenine sinen bu kokuyu o sıralar ben, Tanrının zafer için seçtiği kullarına özgü barut, şan ve şeref kokusu sanıyordum ama şimdi ne olduğunu biliyorum: Şimdi anlıyorum ki duyduğum koku, olacıklara katlanmak iradesinden, acı bir alay, hatta şakacı bir tavırla kendini aldatmayı reddetmek kararından başka bir şey değilmiş (böyle bir kararın, başımıza geleceklerden daha kötüsünü bir daha asla görmeyeceğimize inanmak gibi bir iyimserlikle bile ilgisi yoktur). İlk dört basamağı, kılıcı basamakların her birine çarpa çarpa çıktı (aslında boyu o denli kısaydı), sonra durdu, şapkasını çıkardı. Boyundan büyük işler yaptığını söylerken, bunu demek istiyorum işte. Büyükanne'yle aynı basamakta dursaydı, onun kendisini öpmesi için babamın başını azıcık eğmesi yetecekti. Ama öyle yapmadı. İki basamak aşağıda durdu, Büyükanne dudaklarını alnına değdirdi diye açık başını ona doğru kaldırdı; şimdi Büyükanne'nin biraz eğilmek zorunda kalmasıyla, babamın en azından bizim gözümüzdeki uzun boylu, iri görünüşü korunmuş oldu.

"Geleceğini tahmin etmişim," dedi Büyükanne.

"Ya," dedi babam. Sonra bana baktı; ben de, merdiven başındaki Ringo da, hâlâ ona bakıyorduk.

"Tennessee'den hiç durmadan gelmişsin," dedim.

"Ya," dedi babam gene.

"Tennessee eyi zayıflatmış sizi, Beyfendi," dedi Ringo. "Ordakiler ne yerler ki? Herkesin yediğini yemez mi onlar?"

İşte o zaman ben baklayı ağızımdan çıkardım. O bana bakarken, gözlerimi yüzüne dikerek, "Loosh senin için Tennessee'ye hiç gitmedi, diyor," dedim.

"Loosh mu?" dedi. "Loosh ha?"

Büyükanne, "İçeri gir," dedi. "Louvinia senin öğle yemeğini masaya koyuyor. Elini yüzünü yıkamaya ancak vaktin var."

O gün öğleden sonra ağılı yaptık. Nereye bakacağını önceden bilmezse, kimsenin bulamayacağı bir yerde, dere yatağının dibindeydi; balta kesdiği uçlarından hâlâ özsuğu sızan genç fidan gövdelerini sık ağaçların, çalılarının içlerinden geçirerek ördüğümüz bu çite iyice yaklaşmadıkça bunun bir ağıl olduğunu anlayamazdınız. Babam, Joby, Ringo, Loosh, ben, hepimiz oradaydık; babamın ayaklarında hâlâ çizmeleri vardı ama ceketini çıkarmıştı; bu yüzden ilk kez, pantolonunun Güney Eyaletleri ordusunun değil de, Kuzeylilerin giydiği pantolonlardan olduğunu gördük; babamla süvarileri, yeni ve sağlam kumaştan yapılmış bu lacivert pantolonları yakaladıkları Yankee'lerden almışlardı; şimdi üstünde kılıcı da yoktu. Hepimiz hızlı çalışıyor, fidanları –söğüt, meşe, bataklık akça ağacı ve bodur kestane fidanlarını– kesiyor, yan dallarını bile pek temizlemeden katırlara çektilererek, elimizde taşıyarak, çamurlara bata çıka, dikenli çalılarının arasından babamın bulunduğu yere götürüyorduk. Şaşırmıştım; babam her işe yetişiyordu; iki koltuğunda birer fidan, fundaların, çalılarının arasından neredeyse katırlardan da hızlı yürüyor, Joby ile Loosh daha kazığın hangi ucu ne tarafa gelecek diye tartışırken o, fidanları yerlerine yerleştiriyordu. Şu da vardı: Babam herkesten daha hızlı, daha çok çalışıyordu ama aslına bakılırsa, kendisi çalışmadan durup, çalışanlara "Şunu yap, bunu yap," diyen bir kimse bile, sırf bu davranış biçimiyle, (en azından on iki yaşındaki çocuklara, en azından on iki yaşındaki Ringo'yla bana) gerçekte olduğundan hep daha büyük görünür. Babam yemek odasındaki masada her zamanki yerine oturmuş; Louvinia'nın getirdiği tuzlanmış eti, haşlanmış sebzeleri, mısır ekmeğini, sütü bitirip sakalını sildikten sonra, (Ringo'yla ben ona bakar, akşam olmasını, babamın konuşma, olanları anlatma saatinin gelmesini beklerken) "Şimdi yeni bir ağıl yapacağız. Çit için sırık kesmemiz de gerekecek," dedi; o bunu söyleyince, Ringo'yla ikimizin zihninde belki tıpatıp aynı görüntü canlandı: Hepimiz –Joby, Loosh, Ringo, ben– orada, dere yatağının ucunda, bir tür askeri düzen içinde sıralanmıştık – saldırı, hatta zafer kazanmak için can atan, ter döken askerî bir düzen içinde

değil de, Napolyon'un askerlerinin de komutanlarına karşı hissetmiş olmaları gereken o pasif ama güçlü inancın göstergesi bir düzen içinde sıralanmıştı; karşımızda ise bizimle dere yatağı, bizimle şimdi içlerinde özsuyu dolaşan ama az sonra ölü çit sırıklarına dönüşmeyi bekleyen ağaçlar arasında, babam duruyordu. Şimdi de Jüpiter'e binmişti; sırtında kordonlu gri albay ceketi vardı; biz ona bakarken, dizginleri iyice gerip Jüpiter'i olduğu yerde döndürdü ve hepimizi içine alan son bir bakış fırlatarak kılıcını çekti; saçları, yanları kalkık şapkasının altından havalanıyor, kılıcı parıltılar saçıyordu; alçak ama gür bir sesle, "Fırla! Atıl! Hücum!" diye bağırdı. Daha sonra Ringo'yla ikimiz, gitgide uzaklaşan duman sarısı şimşeğinin sırtında, üzengilerin üstünde yükselen bu küçük adamı –atıyla birlikte, on iki yaşındakiler için tam olması gereken büyüklükteki (çünkü daha büyük olmasına gerek yoktu), hatta çoğu kimsenin olmak isteyeceğinden de büyük görünen bu ufak tefek adamı– yerimizden kıvılcımdamak zorunda bile kalmadan izleyebiliyor; havada kavisler çizen kılıcının binlerce parıltısı altında sıra sıra yatan, seçilip biçilmiş, dalları kesilip temizlenmiş, artık götürülüp yerlerine yerleştirilerek çit olmayı bekleyen fidanları görüyorduk.

Çiti bitirdiğimizde –yani son üç bölmeyi yapmayı Joby ile Loosh'a bıraktığımızda– güneş dere yatağından çekilmişti ama ben babamın terkinde, Ringo öteki katırın sırtında, biz merayı geçerken, yamaçlarda hâlâ parlıyordu. Ancak, babamı eve bırakıp ahıra döndüğüm zaman merada bile güneş yoktu; Ringo ineğin boynuna ipini geçirmişti. Birlikte yeni ağılın yolunu tuttuk; inek bir tutam ot yemek için her durduğunda, arkadan gelen buzağı burnuyla anasını dürtüklüyordu. Dişi domuz önden yürüyordu ama asıl ağır giden oydu. İnek duruyor, Ringo ipe asılıp bağıyor, ancak gene de domuz sanki inekten daha yavaş gidiyordu; bu yüzden, yeni ağıla vardığımızda hava iyice kararmıştı. Ama çitte hâlâ hayvanların girmelerine bol bol yetecek boşluk vardı. Zaten bu konuda hiç kaygılanmış değildik.

Onları ağıla soktuk – iki katırı, inekle buzağıyı, dişi domuzu, hepsini; geri kalan o son bölmeyi de el yordamıyla tamamlayıp eve döndük. Şimdi her yer, mera bile, kapkaranlıktı; mutfakta yanan lambayı, pencerenin önünden geçen birinin gölgesini

görüyoruz. Ringo'yla içeri girdiğimiz sırada Louvinia, dört yıl önce, savaş başlamadan ve Dennison Enişte hâlâ hayattayken Hawkhurst'te geçirdiğimiz Noel'den bu yana tavan arasından hiç inmeyen koca sandıklardan birini indirmiş, kapatıyordu. Boşken bile çok ağır olan koca bir sandıktı bu; ağılı yapmaya gittiğimizde mutfakta değildi; demek ki öğleden sonra bir ara, Joby ile Loosh aşağıda derenin oradayken, evde Büyükanne ile Louvinia'nın (ve daha sonra, biz katırla eve dönünce, babamın) dışında taşıyacak kimse yokken indirilmişti; sandığın ne kadar gerekli, durumun ne kadar acil olduğunu bu da gösteriyordu; onu tavan arasından indiren de babamdı belki. Akşam yemeği için odaya girdiğimde sofraya gümüş takımlar yerine, mutfakta kullanılan çatal ve bıçaklar konmuştu; büfenin üstü de boştu (gümüş çay takımı, ben kendimi bildim bileli bu büfenin üstünde durur, yalnızca sah günleri öğleden sonra parlatılmak için kaldırılırdı; hiç kullanılmadığı halde Büyükanne, Louvinia ve Philadelphy onları neden parlatırlardı, belki Büyükanne'den başka bilen yoktu).

Yemek uzun sürmedi. Babam öğle yemeğini zaten geç yemişti, ayrıca Ringo'yla ben yemeğin bir an önce bitmesini bekliyorduk, çünkü akşam yemeğinden sonra kasların gevşediği, midenin dolu olduğu bu saat, babamın konuşma saatiydi. Baharda eve geldiğinde de şimdiki gibi, şöminede çıtır çıtır yanan ceviz kütüklerin karşısına geçip her zamanki koltuğuna oturmasını beklemiş, kendimiz de, onun iki yıl önce düşmandan ele geçirdiği, şimdi şömine rafının yukarısında iki tahta çivide asılı duran, yağlanıp doldurulmuş, kullanılmaya hazır tüfeğin altında, ateşin iki yanına çömelmiştik. Sonra dinlemiş, Forest, Morgan, Barksdale, Van Dorn gibi isimler; "dağ geçidi" ve "çağlayan" gibi sözcükler –bizim Mississippi'de olmayan sözcükler– işitmiştik; Mississippi'de "geçit" ve "çağlayan" yoktu ama Barksdale bizdendi, Mississippi'liydi; bir kadının kocası onu öldürene kadar Van Dorn da bizdendi; General Forest bir gün atla Oxford'da South Street'den geçerken pencereden bakan genç bir kız, elmas yüzüğüyle cama adını yazmış: Celia Cook.

Daha on iki yaşındaydık; bu anlatılanlara kulak vermemiştik. Ringo'yla benim asıl duymak istediğimiz, top sesleri, bay-

raklar, savaş naralarıydı. Bu akşam bunları duymayı umuyorduk. Ringo beni holde bekliyordu; babam, kendinin ve zencilerin "yazıhane" dedikleri odaya geçip koltuğuna yerleşinceye kadar bekledik – Babamın buraya bu adı vermesinin nedeni, içinde pamuk ve mısır tohumlarını sakladığı yazı masasının bu odada olmasıydı; çamurlu çizmelerini orada çıkarır, çizmeler şöminede kururken o, çoraplarıyla otururdu; köpekler odaya rahatça girip çıkar, ateşin önündeki halıya uzanır, hatta havanın soğuk olduğu geceler orada uyurlardı; bunları yapmasına beni doğururken ölen annem hayattayken mi izin vermiş ve sonradan Büyükanne de bu izni sürdürmüştü, yoksa annem öldüğü için izni Büyükanne'nin kendisi mi vermişti, bilmiyorum; zenciler de buraya Yazıhane adını takmışlardı, çünkü Devriye Polisinin karşısına çıkmaları gerektiğinde bu odaya getirilirler, (şapkasını çıkarmış, düz arkalı sert bir iskemleye oturarak babamın purolarından birini içen) polise, kendilerinin kesinlikle onun dediği kimseler olmadıklarına, onun dediği yere gitmediklerine yemin ederlerdi; Büyükanne ise bu odaya kütüphane diyordu, çünkü içinde Coke'un İngiliz örf ve âdet hukuku kitabı, Josephus'un *Musevilerin Tarihi*, bir *Kuran*, Mississippi Mahkeme İctihatları'nın 1848 tarihli bir cildi, Jeremy Taylor'ın bir kitabı, Napolyon'un *Savaş Özdeyişleri*, yıldız falı üzerine yazılmış bin doksan sekiz sayfalık bir risale, Edinburg Üniversitesinden Yüksek Lisanslı, Kraliyet İstatistik Derneği Üyesi Papaz Ptolemy Thorndyke'in yazdığı *İngiltere, İrlanda, İskoçya ve Galler'de Kurt Adama Dönüşenlerin Tarihi*, Walter Scott'un, Fenimore Cooper'ın tüm romanları, babamın Manassas'ta cebinden düşürdüğü (birliğimle oradan ayrılırken, demişti) biri dışında Alexandre Dumas'nın tüm romanları (karton ciltli) bulunan bir kitaplık vardı.

Ringo'yla ben gene yere çömelip sessizce bekledik; Büyükanne masanın üstündeki lambanın yanında dikiş dikiyordu; babam eski yerinde duran her zamanki koltuğuna oturmuştu, ayaklarını havaya kaldırarak çamurlu çizmelerini soğuk, boş şöminenin yanına, duvardaki eski ökçe izlerinin üstüne çaprazlama dayamış, Joby'nin ödünç verdiği tütünü çiğniyordu. Joby babamdan epeyce yaşlıydı – hazırlıksız yakalanıp savaşta tütünsüz kalamayacak kadar yaşlıydı. Mississippi'ye Carolina'dan

babamla birlikte gelmiş, o günden beri babama hizmet etmişti; bu arada, yaşlandığında kendi yerini almak üzere Ringo'nun babası Simon'ı yetiştiriyordu; yaşlanmasına daha epey zaman vardı ama savaş durumu değiştirmişti. Bu yüzden Simon babamla gitmişti ve şimdi orduyla birlikte Tennessee'deydi. Biz babamın konuşmaya başlamasını bekliyorduk; çok bekledik, o kadar ki mutfaktan gelen seslerden Louvinia'nın işini bitirmek üzere olduğunu anladık; o zaman babamın, Louvinia işini bitirip gelsin de anlatacaklarımı o da dinlesin, diye düşündüğüne karar verdim; bu yüzden, "Baba, insan dağlarda nasıl savaşır?" dedim.

Babam gerçekten Louvinia'yı bekliyormuş, ama Ringo'yla benim sandığımız anlamda değil, çünkü, "Savaşamaz. Ancak, savaşmak zorunda. Şimdi hadi bakalım çocuklar, doğru yatağa" dedi.

Merdivenlerden çıktık. Ama durup holdeki ışığın ulaşmadığı son basamağa oturduk; gözlerimiz yazıhanenin kapısında, kulaklarımızı dört açtık; biraz sonra Louvinia yukarı doğru bakmadan holü geçti, yazıhaneye girdi; babamı da, onu da duyabiliyorduk:

"Sandık hazır mı?"

"Evet, efendim. Hazır."

"O zaman, Loosh'a söyle, fenerle kürekleri alıp mutfakta beni beklesin."

"Peki, efendim," dedi Louvinia. Dışarı çıktı, her zaman peşimizden gelip yatak odasının kapısında durarak, ben karyoladaki yatağa, Ringo yerdeki şilteye yatıncaya kadar bizi azarlayan Louvinia, merdivenlere doğru bir bakış bile fırlatmadan holü yeniden geçti. Ama bu kez nerede olduğumuzu merak etmediği gibi, yatakta olmayabileceğimizi bile düşünmemişti.

Ringo, "O sandığın içinde ne var, biliyom ben," diye fısıldadı. "Gümüşler. Sence ne—"

"Şşşşt," dedim. Büyükanne'yle konuşan babamın sesini duyuyorduk. Biraz sonra Louvinia gene gelip holü geçti. Merdivenin o son basamağında oturduğumuz yerden babamın Büyükanne'yle Louvinia'ya söylediklerini işitebiliyorduk.

Ringo, "Vicksburg mu?" diye fısıldadı. Karanlıktaydık; Ringo'nun göz yuvarlaklarından başka bir şey göremiyordum. "Vicksburg düşmüş ha? Irmağa mı düşmüş yani? Genral Pember-ton da içinde miymiş?"

“Şşşşt,” dedim. Karanlıkta yan yana oturmuş babama kulak veriyorduk. Belki karanlık yüzündendi; belki de gene o iki pervaneye, iki tüye dönüşmüştük ya da her duyduğuna kolayca inanmanın geri dönmek üzere sessizce sona erdiği bir nokta oluyor çünkü baktık ki Louvinia tepemize dikilmiş, sarsarak Ringo’yla beni uykudan uyandırıyor. Bizi azarlamadı bile. Peşimizden çıkıp yatak odasının kapısında durdu, lambayı bile yakmadı; kuşkulanıp dikkat etseydi bile üstümüzü çıkarmadığımızı anlayamazdı. Ringo’yla bizim o sırada duyduğumuzu sandığımız sesleri belki o da dinliyordu ama benim, tıpkı merdiven basamağında bir süre uyuyup kaldığımızı bildiğim kadar iyi bildiğim bir şey daha vardı; kendi kendime, “Sandığı dışarı çıkardılar, şimdi meyve ağaçlarının oradalar, çukur kazıyorlar,” diyordum. Çünkü her duyduğuna inanmanın sona erdiği o nokta var; uykuyla uyanıklık arasında, bahçedeki elma ağaçlarının altında fenerin ışığını gördüğüme inanıyordum ya da bunu rüyamda görmüştüm. Ama ışığı gerçekten gördüm mü, görmedim mi bilmiyorum çünkü artık sabah olmuştu, yağmur yağıyordu ve babam gitmişti.

3

Babam atına binip, yağmur altında evden ayrılmıştı; biz kahvaltı ederken yağmur hâlâ yağıyordu, öğle yemeğinde de kesilmedi; anlaşılan dışarı çıkamayacaktık; sonunda Büyükanne dikişini bırakıp, “Pekâlâ. Yemek kitabını getir bakalım, Marengo,” dedi. Ringo mutfaktan yemek kitabını getirdi; Büyükanne kitabı açarken biz yüzüstü yere uzandık. “Bugün ne tarifi okuyalım?” dedi
“Pasta tarifi,” dedim ben.

“Peki. Ne tür pasta?” Ama Büyükanne’nin sormasına gerek yoktu, çünkü o daha ağzını açmadan Ringo atıldı:

“Hinustan civizli pasta, Büyükanne.” Her seferinde hindistan cevizli pasta diyordu, çünkü Ringo’nun daha önce hindistan cevizli pasta yiyip yemediği konusunda aramızda bir türlü karara varamamıştık. Savaş başlamadan önceki Noel’de hindistan cevizli pasta yemiştik; Ringo, mutfakta kendilerinin de bundan

bir parça yiyip yemediklerini hatırlamaya çabalamış ama hatırlayamamıştı. Ben, karar vermesi için ara sıra ona yardım etmeye çalıştım, tadının nasıl olduğunu, görünüşünün neye benzediğini söylettirmeye uğraştım; kimi zaman tam bir şeyler söyleyecekken vazgeçiyordu. Çünkü hindistan cevizli pasta yiyip de bunu hatırlamamak, hiç yememiş olduğunu kesinlikle bilmekten daha iyidir, diyordu; ayrıca, eğer ağızından yanlış bir pasta tarifi çıkarsa, ömür boyu bir daha hindistan cevizli pasta yiyemezmiş.

Büyükanne, "Biraz daha hindistan cevizli pasta hepimize iyi gelir bence," dedi.

Yağmur öğleden sonra durdu; evin arka sahanlığına çıktığımda güneş açmıştı; arkamdan gelen Ringo, "Nerye gidiyoz?" dedi; tütsü kulübesini geçtikten, ahırla kulübeleri görebildiğim bir yere vardıktan sonra bile hâlâ soruyordu: "Nerye gidiyoz şimdi, ha?" Biz daha ahıra varmadan, merayı çeviren çitin arkasında, yeni ağıldan getirdikleri katırlarla birlikte Joby ile Loosh göründüler.

"Şimdi napcağz?" dedi Ringo.

"Onu gözetleyeceğiz," dedim.

"Onu mu? Kimi?" Ringo'nun yüzüne baktım. Koca koca açılmış gözlerini bana dikmişti, gözyuvarları dün geceki gibi ak ve sakindi. "Loosh'u diyon sen. Kim didi ki onu gözetleyin diye bize?"

"Hiç kimse. Ben biliyorum işte."

"Bayard, üryanda mı gördün yoksa?"

"Evet. Dün gece. Rüyamda babamla Louvinia'yı gördüm. Babam, Loosh'u gözetleyin, çünkü o bilir, dedi."

"Bilir mi?" dedi Ringo. "Neyi bilir?" Ama bunu sormasa da olurdu; çünkü hemen ardından, bana diktiği yuvarlak sakın gözlerini biraz kırıştıtararak, sorduğu soruyu kendisi yanıtladı: "Haa, dün. Vicksburg. Dekmeyi basıp dağtmıştı ya. O zaman biliyomuş demek. Tıpkı, Beyfendi Tennessee'de falan değıl dimesi, didiğnin doğru çıkması gibi. Hadi söyle, o ürya sana başka ne didi, ha?"

"Hepsi bu. Gözümü ondan ayırmamamı söyledi, bizden önce onun haberi olacaktı. Babam Louvinia'ya, evet oğlun ama gene de sen gözünü Loosh'tan ayırma, kısa bir süre daha beyaz

olman gerekiyor senin, diyordu. Çünkü onu gözetlersek, ne yaptığına bakıp, ne zaman olacağını önceden anlayabilirmişiz."

"Neyin ne zaman olacağını?"

"Bilmem."

Ringo derin bir soluk aldı. "O zaman doğru," dedi. "Bunu sana biri söylese, yalan olabilirdi. Emme üryanda gördüysen, yalan olamaz, çünküm ortada bunu sana söyleyen biri yok ki. Onçin, Loosh'u gözlememiz gerekiyor."

Onlar katırları arabaya koşup meranın arkasında odun kestikleri yere giderlerken, biz de peşlerine düştük. İki gün gizli gizli gözetledik. Sonra anladık ki, Louvinia'nın gözleri hepimizin birden üstündeymiş. Kimi zaman saklandığımız yerden arabayı yükleyen Loosh'la Joby'yi izlerken, Louvinia'nın bize seslenip çağırdığını işitiyor, belli etmeden hemen oradan uzaklaşıyor, sonra koşup Louvinia'nın bizi karşı yönden gelirken görmesini sağlıyorduk. Bazen biz daha öbür taraftan dolanmaya vakit bulamadan, o karşımıza çıkıyor, arkama saklanan Ringo'yla beni azarlıyordu: "Gene ne işler karıştırıyorsunuz, ha? Bir şeylerin peşindediniz siz. Nedir bakalım, ha?" Ama söylemedik; azarlamayı omzunun üstünden sürdüren Louvinia'nın arkasından mutfağa kadar gidiyor, o içeri girip bizi gene unutuncaya kadar ses çıkarmadan duruyor, sonra koşup saklanıyor, Loosh'u gözetliyorduk.

Bu yüzden o gece Loosh, Philadelphy ile birlikte oturdukları kulübeden çıktığında, biz de dışarıydık. Yeni ağıla kadar arkasından gittik, çıkan seslerden katırı yakaladığını, binip uzaklaştığını anladık. Peşinden koştuk ama yola vardığımızda ancak katırın gitgide zayıflayan nal seslerini duyabiliyorduk. Ama epeyce gitmiş olmalıyız, çünkü Louvinia'nın bizi çağıran sesi bile hafif ve cılız geliyordu. Yıldızların ışığı altında katırın gittiği yola baktık. "Corinth yolu bu," dedim.

Loosh ertesi gün hava kararınca kadar dönmedi. Ringo'yla ben Louvinia'yı kuşkulandırmamak için evden pek uzaklaşmıyor, yolu gözetlemeye sırayla gidiyorduk, çünkü Loosh geç bir saatte dönebilirdi. Karanlık olmuş, Louvinia arkamızdan yatak odasına kadar gelmişti ama biz gizlice yeniden dışarı çıktık; tam Joby'nin kulübesini geçiyorduk ki, kapı birden açıldı ve Loosh karanlıkta yerden yükselir gibi yanımızda beliriverdi. Neredey-

se elimi uzatsam dokunabileceğim kadar yakındaydı ama bizi görmedi; bir an, tenekeden kesilmiş koşan bir adam figürü gibi, aydınlık kapının önünde asılı kaldı ve biz daha ne gördüğümüzü anlamadan hızla içeri daldı, kapı gene kapanıp kapkara oldu. Pencereden içeri baktık, üstünde Devriye Polisi'nden saklanırken bataklıklarda, dere yataklarında yırtılıp çamura bulanmış giysileri, yüzünde gene, içmediği halde sarhoş görünen, sanki uzun bir süre uykusuz kalmış, şimdi de uyumak istemeyen bir kimsenin ifadesiyle, ateşin önünde duruyordu; Joby'yle Philadelphia ocağın ışığına doğru eğilmiş ona bakıyorlardı; Philadelphia'nın yüzünde de aynı ifade vardı, ağzı da açıktı. Derken baktım, Louvinia kapıda duruyor. Arkamızdan gelirken ayak seslerini duymamıştık ama oradaydı işte, bir eli kapının pervazında, Loosh'a bakıyordu ve babamın eski şapkası gene başında değildi.

"Yani hepimizi özgür yapacaklar, ha?" dedi Philadelphia.

Loosh, başını geriye atıp yüksek sesle, "Evet," dedi. Joby, "Sus, konuşma, Loosh!" deyince, Joby'ye bakmadı bile. "Evet öyle," dedi. "Genral Sherman önüne çıkan her bi şeyi silip süprecek ve herkesi özgür yapcak!"

Bunun üzerine Louvinia iki adımda odayı geçip Loosh'un kafasına sert bir tokat indirdi. "Seni kara budala seni!" dedi. "Dünyanın bütün Yankee'leri toplansa, burdaki beyazları yenebilir mi sanyon sen?"

Ringo'yla ikimiz, Louvinia'yı beklemeden eve koştuk; arkamızdan geldiğini gene fark etmemiştik. Büyükanne'nin kucağında açık bir *Kitabı Mukaddes*'le lambanın yanında oturduğu odaya daldık; boynunu uzatıp gözlüklerinin üstünden bize baktı. "Buraya geliyorlar!" dedim. "Bizi özgür yapmaya geliyorlarmış!"

"Ne?" dedi Büyükanne.

"Loosh görmüş! Hemen şuracıkta, yoldalar. General Sherman'mış, hepimizi özgür yapacakmış!" Büyükanne'ye bakıyor, tüfeği duvardan indirip getirmeye kimi yollayacak diye bekliyorduk – en yaşlı olduğu için Joby'yi mi, yoksa onları gördü ve neye ateş edeceğini bilir diye Loosh'u mu. O zaman Büyükanne de bağırdı; sesi Louvinia'nunki kadar yüksek ve güçlüydü:

"Sen, Bayard Sartoris! Hâlâ yatmadın mı sen?...Louvinia!" Louvinia içeri girdi. "Şu çocukları yukarıya, yataklarına çıkar

ve bu gece bir daha ağızlarını açarlarsa, benden sana izin, ikisine de bas sopayı.”

Yatağa girmemiz uzun sürmedi. Ama konuşamıyorduk, çünkü Louvinia holdeki portatif karyolada yatacaktı. Ringo kalıp benim yanımda yatmaya korkuyordu, bu yüzden ben inip şiltede onun yanına uzandım. “Yolu gözetlememiz gerekecek,” dedim.

Ringo ağlamaklı bir sesle, “Bu iş de bizim başımıza kalcak gibi” dedi.

“Korkuyor musun?”

“Çok değl,” dedi. “Ama keşkem Beyfendi burda olsaydı.”

“Yok işte. Bizim yapmamız gerekecek,” dedim.

Sedir ağaçlarının arasında yere yatıp iki gün boyunca yolu gözledik. Louvinia ara sıra bağıarak bize sesleniyordu ama nerede olduğumuzu söyleyip, bir harita daha yapıyoruz, demiştik; ayrıca mutfaktan sedirlerin orayı görebiliyordu. Burası serin, gölgeli, sessiz bir yerdi; Ringo çoğu zaman uyuyordu, ben de biraz uyudum. Rüya görüyordum – bizim eve doğru bakıyorum, birdenbire ev, ahır, kulübeler, ağaçlar, her şey gitmiş ve ben, büfenin üstü gibi bomboş, düz bir yere bakıyorum; hava gitgide kararıyor, sonra birden bakmayı bırakmışım da kendim orada – sanki korku içinde dolaşan birtakım ufacık insanların – arasındaydım; bunlar, babam, Büyükanne, Joby, Louvinia, Loosh, Philadelpy, Ringo ve bendim. Derken Ringo boğulur gibi bir ses çıkardı; gözlerimi yola çevirdim, yolun ortasında, pırl pırl doru bir ata binmiş, dürbünle eve bakan bir Yankee duruyordu.

Yattığımız yerden kımıldamadan uzun bir süre onu gözledik. Daha önce ne görmeyi beklemiştik, bilmiyorum ama gördüğümüzün ne olduğunu hemen anladık. Kendi kendime, “Tıpkı insana benziyor,” diye düşündüğümü anımsıyorum; sonra öfke içinde Ringo’yla birbirimize baktık, geri geri sürünerek tepeden aşağı indik, eve doğru koşarak merayı geçtik; ne zaman sürünmeye başladık, ne zaman ayağa kalktık, hiç anımsamıyorum. Sanki sonu gelmeyecek bir koşuydu; başımız arkada, yumruklarımız sıkılı, bahçe çitine takılıp üstünden yuvarlanıncaya, kalıp eve girinceye kadar durmadan koştuk.

Büyükanne'nin dikışı masadaydı, masanın yanındaki iskemlesi boştu.

"Çabuk," dedim. "İskemleyi buraya çek!" Ama Ringo yerinden kıınıldamadı; ben iskemleyi sürükleyip üstüne çıktım ve tüfeği tutup indirmeye çalıştım. Yedi sekiz kilo vardı ama güçlük ağırlığında değil, uzunluğundaydı; çivilerinden kurtardığımda, tüfek, iskemle, hepsi büyük bir gürültüyle yere yıkıldı. Büyükanne'nin yukarı kattaki yatağında doğruduğunu duyduk, derken sesi geldi: "Kim var orada?"

"Çabuk ol!" dedim. "Acele et!"

"Korkuyom," dedi Ringo.

Büyükanne, "Bayard!" dedi.... "Louvinia!"

Tüfeği uzun bir kütük gibi aramızda tutuyorduk. "Özgür yapılmak mı istiyorsun sen?" dedim. "Özgür yapılmak mı, ha?"

İkimiz birer ucundan tutup koşarak tüfeği uzun bir odun parçası taşıır gibi taşıdık. Korudan geçip yola doğru koştuk, at tam yolun dönemecinde göründüğü sırada, çöküp hanımelinin arkasına saklandık. Belki soluk soluğa kaldığımız, belki de başka bir ses duymayı beklemediğimiz için başka hiçbir şey işitmiyorduk. Yola da bir daha bakmadık; tüfeğin horozunu kaldırmaya uğraşıyorduk. Büyükanne yokken daha önce bir iki kez ateş etmiştik; Joby gelip bakıyor, memedeki kapsülü değiştiriyordu. Ringo tüfeği kaldırıp dik tuttu, ben iki elimle tepeden namluya yapıştım, kendimi yukarı çektim, bacaklarımı etrafına doladım ve horoz tık edinceye kadar aşığı kaydım. İşte o sırada bu işle uğraşıyorduk, yola bakacak durumda değildik; tüfek şimdi, elleri dizlerinde soluk soluğa eğilmiş duran Ringo'nun sırtındaydı; o, "Vur şu piç herifi! Vur hadi!" derken ben, göz gez arpacık aynı hizaya gelince, gözlerimi yumduğum sırada, adamlarla o parlak atının duman içinde kaybolduklarını gördüm. Gök gürültüsünü andıran bir patlama olmuş, yanan bir çalılık kadar duman çıkmıştı; atın acı acı kişnediğini işittim ama başka bir şey görmedim; Ringo dövünüyordu: "Yüce Tanrım, Bayard! Tüm bi orduymuş bunlar!"

Ev sanki yaklaşmak bilmiyordu, rüyadaymış gibi havada süzülüyor, ağır ağır büyüyor, önümüzde öylece asılı duruyordu; arkamda Ringo'nun ağlamaklı yakınmalarını, daha gerilerden bağrışmalar ve nal sesleri duyuyordum. Ama sonunda eve vardık; Louvinia başörtüsünün üstüne babamın eski şapkasını geçirmiş, ağzı açık, hemen kapı aralığında duruyordu ama biz durmadık. Koşup odaya daldık; Büyükanne bir elini göğsüne koymuş, yerden kaldırılan iskemlesinin yanında ayakta bekliyordu.

"Vurduk onu, Büyükanne!" diye bağırdım. "Vurduk piç herifi!"

Bana baktı, "Ne?" dedi. Yüzü neredeyse saçları kadar beyazdı, alnının üstüne kaldırdığı gözlükleri saçında parlıyordu. "Baryard Sartoris, ne dedin sen?"

"Öldürdük onu, Büyükanne! Bahçe kapısında! Yalnız tüm ordu da oradaymış ama biz onları görmedik; şimdi buraya geliyorlar."

Büyükanne oturdu; eli göğsünde, sertçe kendini iskemleye bıraktı. Ama sesi her zamanki kadar güçlüydü:

"Neler oluyor? Sen söyle, Marengo! Ne yaptınız?"

"Piç herifi vurduk, Büyükanne!" dedi Ringo. "Geberttik!"

Derken, ağzı hâlâ açık duran Louvinia da odaya girdi, yüzüne kül serpilmiş gibiydi. Ama yüzünü görmesek de olurdu, çünkü atların yoldan hızla yaklaşan nal seslerini duyuyorduk; içlerinden biri, "Bazılarınız evin arkasına dolansın!" diye bağırdı; başımızı kaldırınca, pencerenin önünden geçen – lacivert ceketli, silahlı – atlılar gördük. Sonra verandadan gelen postal ve mahmuz sesleri işittik.

"Büyükanne!" dedim. "Büyükanne!" Ama hiç birimiz kımıldayabilecek gibi değildik anlaşılır; yalnız, durduğumuz yerden, eli göğsünde, yüzü ölü yüzünü andıran, sesi de ölü gibi çıkan Büyükanne'ye bakıyorduk:

"Louvinia! Neler oluyor? Ne söylemeye çalışıyor bunlar bana?" dedi. İşte böyle olmuştu – tüfek bir kez patlamaya karar verince, sonradan olacakların hepsi birden, koşup o patlama sesinin içine dolmuştu sanki. Ses hâlâ kulaklarımda çınlıyor-

du; öyle ki, Büyükanne, Ringo ve ben, birbirimizle çok uzaklardan konuşuyormuşuz gibiydik. Büyükanne, "Çabuk! Buraya!" dedi; Ringo'yla ben, birimiz bir bacağına, birimiz ötekine yaslanarak, çenemiz dizlerimize dayalı, salıncaklı iskemlenin sert ayak uçları sırtımıza bata bata, Büyükannenin üzerimizi çadır gibi örten eteklerinin altında hemen yere çömeldik; içeriye ağır, koca koca ayaklar girdi; – sonradan bize Louvinia anlattı – Kuzeyli çavuş, tüfeği Büyükanne'ye doğru sallayarak, "Hadi, büyükhanım! Söyle, neredeler? Kaçıp buraya girdiklerini gördük!" dedi.

Biz bir şey göremiyor, yalnızca kül rengi hafif bir ışıktaki ve Büyükanne'yle giysilerinin, yatağının ve odanın birbirine karışan kokuları içinde çömelmiş, duruyorduk; Ringo'nun gözleri iki tabak kakaolu muhallebiye benziyordu; o sırada belki ikimiz de, şimdiye kadar Büyükanne'nin bizi, yalan söylemek dışında, hiçbir nedenle dövmediğini düşündük ama sözle değil, sırf susarak bile yalan söylesek, önce döver, sonra diz çöktürür, kendisi de birlikte diz çökerek Tanrı'dan bizi bağışlamasını dilerdi.

"Yanıyorsunuz," dedi. "Ne bu evde, ne de çiftlikte çocuk var. Hizmetçimden, benden ve dışarıdaki kulübelerde oturan insanlardan başka hiç kimse yok burada."

"Demek bu tüfeği daha önce hiç görmediğinizi söylüyorsunuz, öyle mi?"

"Evet, öyle," dedi. Sesi çok sakindi; üstümüze yayılan eteklerini yerinde tutabilmek için iskemlenin tam ucuna dimdik oturmuş, hiç kıvıldamıyordu. "Bana inanmıyorsanız, evi arayabilirsiniz."

"Kuşkunuz olmasın; arayacağız.... Bizim çocuklardan birkaçını yukarı gönder," dedi. "Kilitli bir kapı görürseniz, ne yapacağınızı biliyorsunuz. Arkadaki adamlara söyle, ambarla kulübeleri iyice arasınlar."

"Kapılardan hiçbiri kilitli değil," dedi Büyükanne. "Ama size şunu sorayım—"

"Hiç soru sorma, büyükhanım. Sesini çıkarmadan otur sen. Bu tüfeği ellerine verip o küçük haydutları dışarı salmadan önce birkaç soru sorsaydın, senin için daha iyi olurdu."

“Öldü mü—?” Büyükanne’nin sesi, arkasında sanki açıp kapayan bir düğme varmış gibi zayıflayıp gidiyor, sonra yeniden canlanıyordu. “Şu vurulan—”

“Öldü mü, ha? Öldü ya! Beli kırılmış, mecburen vurduk!”

“Mecburen— siz—vurdunuz—” Şaşkınlık ve korkudan donakalmak nedir bilmezdim ama Ringo, Büyükanne, ben, üçümüz de donakalmıştık.

“Evet, ya! Vurmak zorunda kaldık! Ordunun en iyi atıydı! Tüm alay gelecek pazar yarışlarda ona oynayacaktı—” Çavuş bir şeyler daha söyledi ama biz dinlemiyorduk. Soluk da almıyor, kül rengi karanlıkta gözlerimizi dikmiş birbirimize bakıyorduk; ben neredeyse “oh” diye bağırıyordum ki, Büyükanne, “Demek onlar— onlar kimseyi— Oh, Tanrıya şükürler olsun! Şükürler olsun!” dedi.

“Demek ki biz—” dedi Ringo.

“Sus!” dedim. Çünkü konuşmaya gerek yoktu, sanki farkına varmadan uzun zaman soluğumuzu tutmak zorunda kalmıştık ama artık rahatça soluk alıp verebilirdik. Belki bu yüzden, öbür adamın içeri girişini hiç duymadık; onu gören de Louvinia olmuştu – kısa, parlak sakallı, gri pırl pırl gözlü, keskin bakışlı bir albaymış; eli göğsünde iskemlesinde oturan Büyükanne’ye bakıp şapkasını çıkarmış. Ama çavuşla konuşuyordu:

“Nedir bu? Neler oluyor burada, Harrison?”

“Kaçıp buraya girdiler,” dedi çavuş. “Evi arıyorum.”

Albay, “Yaa. Kimden emir aldınız?” dedi. Sesi hiç de öfkeli değildi; soğuk, ters ve yumuşak çıkıyordu, o kadar.

“Burada birileri Birleşik Devletler’in askerlerine ateş etti. Yeterli bir emirdir bu sanırım.” Biz yalnızca sesleri duyuyorduk; çavuşun tüfeği nasıl havada salladığını, dipçiği nasıl sertçe yere vurduğunu bize Louvinia anlattı.

Albay, “Ve bir at öldürdüler,” dedi.

“Birleşik Devletler’in atıydı o. Generalin, elimde yeterli sayıda at bulunsa, üstüne binecek adam var mı, yok mu, bazen umurumda bile olmaz, dediğini kendi kulaklarımla duydum. Biz daha kimseyi rahatsız etmiş değiliz, yolda sakın sakın gidiyoruz, derken o iki küçük haydut — Ordunun en iyi atıydı; alayın tümü yarışlarda ona—”

"Evet, anlıyorum," dedi Albay. "Peki, onları buldunuz mu?"

"Daha bulamadık. İş saklanmaya gelince, bu asiler sıçanlardan farksızdırlar. Hanım burada çocuk falan olmadığını söylüyor."

"Yaa," dedi albay. Louvinia, onun şimdi ilk kez Büyükanne'ye nasıl baktığını anlattı. Albay gözlerini Büyükanne'nin yüzünden aşağıya, eteğinin yayıldığı yere indirmiş, eteği tam bir dakika süzdükten sonra yeniden Büyükanne'nin yüzüne çevirmiş. "Anladığıma göre bu evde ya da çevrede hiç çocuk yok, öyle mi, hanımefendi?"

Büyükanne yalanı albayın gözünün içine baka baka söylemiş. "Hayır, yok, efendim."

Louvinia albayın gene çavuşa baktığını anlattı. "Burada çocuk yok, çavuş. Belli ki kurşun başka yerden gelmiş. Adamlarını topla, atlarına binsinler."

"Ama Albayım, o iki çocuğun koşup buraya girdiğini gördük biz! Hepimiz gördük!"

"Hanımefendi az önce, burada çocuk yok dedi, duymadın mı? Sağır mısın sen, çavuş? Beş mil ötede aşmak zorunda olduğumuz bataklık bir dere yatağı varken, topçuların bize yetişmesini mi istiyorsun yoksa sen?"

"Eh, albay sizsiniz, efendim. Ama albay ben olsam—"

"O zaman, kuşkusuz, ben de Çavuş Harrison olurum ve bu durumda sanırım, torunsuz yaşlı bir hanımla uğraşacak yerde, gelecek pazarki yarışta bahsi kazanabilecek başka bir at bulmaya çalışırdım," (Louvinia'nın söylediğine göre, albay o sırada Büyükanne'ye şöyle bir göz attıktan sonra bakışlarını çabucak ondan uzaklaştırmış) "evet, büyük bir ihtimalle bir daha hiç görmeyeceğim, sırf kendisi üzülüp rahatsız olmasın diye (utanarak söylüyorum) bir daha görmeyeceğimi umduğum, evinde tek başına yaşayan bu hanımefendiyle uğraşmazdım ben. Adamların atlarına binsinler, hemen yola koyulun."

Çömeldiğimiz yerde soluğumuzu tutup onların evden ayrılışlarını dinledik; çavuş ambardaki askerleri çağırdı; atlarına binip uzaklaştılar. Ama biz gene de yerimizden kıvıldamadık, çünkü Büyükanne'nin oturduğunda hiçbir rahatlama olmamıştı; bu yüzden, albay konuşmaya başlamadan bile, onun hâlâ ora-

da durduğunu anlamıştık— Albayın canlı, kesin, sert sesinin ardında bir tür gülümseme vardı: "Demek torununuz yok. Ne yazık, oysa iki oğlan çocuğu için hoş bir yer burası: Spor yapabilirlerdi, balık tutabilirlerdi; ayrıca av hayvanları da var – hem de belki evin bu kadar yakınında az görüldüklerinden, avlanmaları son derece heyecanlı olan av hayvanları. Hem de tüfekte – görüyorum ki, attığını vuran bir tüfek." Louvinia'nın anlattığına göre, albay o sırada çavuşun biraz önce köşeye dayadığı tüfeğe bakıyormuş; şimdi hiç soluk almıyorduk. "Ama anlaşılabilir tüfek size ait değil. İyi ki değil. Çünkü, eğer tüfek sizin olsaydı – ki değil – ve sizin iki torununuz ya da diyelim ki, bir torununuz ile onun bir zenci arkadaşı olsaydı – ki yok – ve onlar ilk kez ateş etmiş olsalardı – ki etmediler – bir sonraki atışlarında belki birini vurabilirlerdi. Ama ne yapıyorum ben? Yalnızca iki torunu – ya da bir oğlan torunla zenci arkadaşı – olan bir hanımefendiye verilecek bir öğüdü size vererek, hem sabrınızı tüketinceye kadar sizi bu rahatsız iskemlede tutuyor, hem de kendi vaktimi boşa harcıyorum." Şimdi albay da oradan ayrılmak üzereydi; etek altından bile anlıyorduk bunu; bu kez konuşan Büyükanne oldu:

"Size ikram edebileceğim içecek pek bir şeyim yok. Ama at sırtındaki yolculuğunuzdan sonra bir bardak soğuk süt—"

Ancak, Albay uzun bir süre buna karşılık vermedi; Louvinia onun yalnızca, tebessüm dolu parlak, keskin bir sessizlik içinde, keskin bakışlı parlak gözleriyle Büyükanne'ye baktığını anlattı. "Hayır, hayır. Teşekkür ederim," dedi Albay. "Nezaket sınırlarını aşarak kendinizi gereksiz bir tehlikeye atıyorsunuz."

"Louvinia," dedi Büyükanne. "Beyefendiyi yemek odasına götür ve neyimiz varsa ikram et."

Albay artık odadan çıkmış olmalıydı, çünkü Büyükanne şimdi titremeye başlamıştı; titreyip duruyordu ama kendini bırakıp rahatlamış değildi daha; şimdi derin derin soluduğunu duyuyorduk. Ringo'yla birbirimize bakarak biz de artık rahatça soluk alıp vermeye başladık. "Adamı öldürmemişiz!" diye fısıldadım. "Kimseyi öldürmemişiz biz!" Albayın geri geldiğini bize anlatan gene Büyükanne'nin bedeni oldu ama bu kez süt için teşekkür edip Büyükanne'ye adını ve alayını söylerken, albayın bir

yandan da Büyükanne'nin yaydığı, altında çömeldiğimiz eteklerine baktığını hissediyordum.

"İyi ki torununuz yok," dedi albay. "Ne de olsa huzur içinde yaşamak istersiniz elbet. Benim üç oğlum var da. Üstelik daha torun sahibi bile değilim." Sesindeki gülümseme gitmişti artık; Louvinia o sırada albayın, şapkası elinde, parlak pirinç düğmeli lacivert üniforması, sarışın saç ve sakalıyla kapı aralığında durup Büyükanne'ye baktığını anlattı; şimdi sesinde gülümseme olmadan, "Sizden özür dilemeyeceğim; fırtına ve yangın karşısında budalalar yakılır ancak. Ama şunu söylememe izin verin: Umarım ileride başınıza bizi hatırlatacak bundan daha kötü bir olay gelmez," dedi ve gitti. Hol ile verandayı geçerken mahmuzlarının sesini, sonra da ata bindiğini duyduk, derken sesler uzaklaşarak işitilmez oldu; işte o zaman Büyükanne kendini bıraktı. Eli göğsünde, gözleri kapalı, geriye kaydıldı; yüzünde iri iri ter damlaları vardı; ben hemen, "Louvinia! Louvinia!" diye bağırma başladım. Bunun üzerine Büyükanne gözlerini açıp bana baktı; gözleri açıldığında bana bakıyordu. Sonra bir an Ringo'ya baktı, ama soluk soluğa gözlerini yeniden bana çevirdi.

"Neydi kullandığın o kelime, Bayard?" dedi.

"Kelime mi? Ne zaman, Büyükanne?" dedim. Sonra hatırladım; gözlerimi ondan kaçırdım, o ise iskemlesinde geriye yaslanmış bana bakıyordu ve soluk soluğaydı.

"Tekrarlayım deme sakın. Küfür ettin. Çok ayıp bir söz söyledin, Bayard."

Ona bakmıyordum; yerde Ringo'nun ayaklarını gördüm. "Ringo da küfretti," dedim. Büyükanne yanıt vermedi ama gözlerinin üstümde olduğunu hissediyordum; birden, "Siz de yalan söylediniz. Bizim burada olmadığımızı söylediniz," dedim.

"Biliyorum," dedi. Doğruldu. "Kalkmama yardım edin." Bize tutunarak iskemleden kalktı. Ne yapmaya çalıştığını bilmiyorduk. Ringo'yla ben orada öylece dururken, ikimize ve iskemleye tutunarak yere eğildi, iskemlenin yanında diz çöktü. Arkasından ilk diz çöken Ringo oldu. Sonra ben de çöktüm; o sırada Büyükanne söylediği yalan için Tanrı'dan kendisini bağışlamasını diliyordu. Sonra, yardım etmemize fırsat vermeden ayağa kalktı. "Mutfağa gidip bir tas su ile sabunu getirin," dedi. "Yeni yaptığımız sabunu."

Vakit geç olmuştu; tüfeğin sesine takılıp kalmış, sanki olup bitenlerden zamanın nasıl geçtiğini fark etmemiştik; güneş alçalmış, neredeyse yüzümüzle aynı hizada parlıyordu, arkadaki sahanlığın ucunda durup, ağızımızdaki sabunu tükürüyor, su kabağı maşrapadan sırayla aldığımız suyla ağızımızı çalkalıyor, güneşe doğru tükürüyorduk. Bir süre, hafifçe üfleyerek sabun köpüklerinden balonlar yaptık ama çok geçmeden ağızımızda yalnızca tükürmenin tadı kaldı. Derken, tükürme dürtüsü değil ama o tat bile geçmeye başladı; o sırada kuzeyde, ta uzaklarda, silik soluk tabanı mavi, tepesine bakır rengi güneş vurmuş bir bulut kümesi gördük. Babam baharda eve geldiğinde, ona dağ nedir diye sorup öğrenmeye çalışmıştık. Dağların neye benzediğini bize anlatmak için sonunda bir bulut kümesini göstermişti. Bu nedenle Ringo, o günden beri Tennessee'nin hep bir bulut kümesi olduğuna inanıyordu.

Tükürerek, "Deyha orda," dedi. "Tennessee işte. Beyfendinin eskiden savaştığı yer. Nağdar uzak görünüyo."

Ben de tükürerek, "Sırf Yankee'lerle savaşmak için gidilmecek kadar uzak," dedim.

Ama geçmişti artık – köpükler, o yanardöner, ağırlıksız, ışıltılı baloncuklar gitmiş, geride sabunun tadı bile kalmamıştı.

Ricat

1

Öğleden sonra Loosh arabayı evin arka sahanlığına yanaştırdı ve katırları çözdü; akşam yemeğine kadar, o gece kullanacağı-mız yatak çarşafı dışında her şeyi arabaya yükledik. Sonra Büyükanne yukarı çıktı, yeniden aşağı indiğinde, üstünde pazar günleri giydiği siyah ipek elbisesi, başında şapkası vardı; yüzüne renk gelmişti, gözleri parlıyordu.

"Bu gece mi gidiyorsunuz?" dedi Ringo. "Yola sabahleyin çıkacağız sanıyordum ben."

"Hayır, bu gece çıkmıyoruz," dedi Büyükanne. "Ama üç yıldır bir yere gitmiyorum; şimdi bir gün önceden hazırlandığım için umarım Tanrı bağışlar beni." Louvinia'ya doğru döndü (o sırada yemek odasında idik, akşam yemeği masada hazır- dı): "Joby'yle Loosh'a söyle, yemekleri biter bitmez fenerle kürek- leri alıp hazır olsunlar."

Louvinia mısır ekmeğini sofraya koyduktan sonra oda- dan çıkarken durup Büyükanne'ye baktı. "O ağır sandığı ta Memphis'e kadar yanınızda götürceğiz, öyle mi? Geçen yazdan beri gömülü durduğu güvenli yerden çıkarıp ta Memphis'e gö- türceğiz, ha?"

"Evet, öyle," dedi Büyükanne. "Albay Sartoris'in benden yapmamı isteyeceğini düşündüğüm bir şeyi yapıyorum ben." O sırada yemeğini yiyordu; Louvinia'ya doğru bakmadı bile. Lou- vinia kilerin kapısında durdu; gözlerini Büyükanne'nin ensesine

dikerek, "Neden burda, güzelce saklandığı yerde bırakmıyorsunuz? Ben göz kulak olabilirim burda. Gene gelseler bilem, kim bulabilir ki o sandığı. Hemi Kuzeyliler ödülü Beyfendi'nin başına komuş, gümüş dolu bir sandığa değil ki—" dedi.

"Bir bildiğim var benim," dedi Büyükanne. "Sen dediğim gibi yap."

"Tamam. Ama madem yarın gideceğiniz, sandığı neden bu akşamdan çıkarmak istiyonuz,—"

"Benim dediğimi yap sen," dedi Büyükanne.

"Başüstüne, efendim," dedi Louvinia. Dışarı çıktı. Yemeğini yiyen Büyükanne'ye baktım, şapkası başının tam tepesindeydi; Ringo, gözlerini bir parça devirmiş, Büyükanne'nin iskemlesinin arkasından bana bakıyordu.

"Sandığı neden yerinde bırakmıyoruz?" dedim. "Arabanın yükünü daha da artıracak. Joby, o sandık beş yüz kilo çeker, diyor."

"Beş yüz kilo çekermiş!" dedi Büyükanne. "İsterse beş bin kilo çeksin—"

Louvinia geri geldi. "Tamam, hazırlar," dedi. "Sandığı niye bu gece çıkarmak istiyonuz bana da söyleseydiniz."

Büyükanne ona baktı. "Dün gece sandıkla ilgili bir rüya gördüm," dedi.

Louvinia, "Ya," dedi. Ringo'yla ikisinin yüzünde aynı ifade belirmişti; Louvinia'nın gözleri de yuvalarında dönüyordu ama Ringo'nunkiler kadar değil.

Büyükanne, "Rüyamda odamın penceresinden bakıyordum, meyve bahçesine bir adam girdi, sandığın olduğu yere gitti ve durup parmağıyla orayı işaret etti," dedi. Louvinia'ya baktı, "Kara bir adamdı."

"Zenci miydi?" dedi Louvinia.

"Evet."

Louvinia bir süre sessiz kaldı. Sonra, "Tanıdığınız biri mi?" dedi.

"Evet," dedi Büyükanne.

"Kimmiş, söğler misiniz?"

"Hayır, söylemem," dedi Büyükanne.

Louvinia, Ringo'ya döndü. "Git dedenle Loosh'a söğle, feneri, kürekleri alıp burya gelsinler."

Joby ile Loosh mutfaktaydılar. Joby, dizinde bir tabakla sobanın yanında oturmuş yemeğini yiyordu. Loosh, bacaklarının arasında iki kürekle, odun kasasının üstünde oturuyordu ama Ringo'nun gölgesi yüzünden, önce onu görmedim. Lamba masasının üstündeydi, Ringo'nun lambaya doğru eğilmiş başının gölgesini görüyordum, bir kolu ileri geri gidip geliyordu; Louvinia, elleri belinde, dirseklerini iki yana açmış, bizimle lambanın arasında ayakta duruyor, onun gölgesi tüm odayı kaplıyordu. "Fenerin camını iyi temizle," dedi.

Joby feneri taşıyordu, arkasında Büyükanne vardı, onun arkasında da Loosh; Büyükanne'nin başlığıyla Loosh'un kafasını, omuzlarındaki iki küreği görüyordum. Arkamda Ringo'nun soğukluğunu duydum. "Sence üryasında gördüğü kimdi?" dedi.

"Neden kendisine sormuyorsun?" dedim.

"Yaa," dedi Ringo. "Ben mi sorcam? Bahse girerim, Büyükanne burda kalsa, ne Yankee'ler, ne başka biri elleyebilirdi o sandığı - başı derde girsin istemiyorsa, Beyfendinin kendi bilem ellemezdi."

Sonra durdular—Joby ile Büyükanne. Büyükanne kolunu uzatıp feneri onlara doğru tutarken, Joby ile Loosh, toprağı kazıp sandığı geçen yaz babamın evde olduğu, Louvinia'nın lambayı bile yakmadan yatak odamızın kapısında durduğu, Ringo'yla benim yattığımız, daha sonra, benim ya pencereden baktığım ya da baktığımı rüyamda gördüğüm, pencereden bakınca, feneri gördüğüm ya da gördüğümü rüyamda gördüğüm o akşam gömdükleri yerden çıkardılar. Sonra, elindeki fenerle Büyükanne önde, hepimiz yeniden evin yolunu tuttuk; Ringo'yla ikimiz sandığın taşınmasına yardım ediyorduk. Daha eve varmadan, Joby eşyaların yüklendiği arabaya doğru gitmeye başladı.

"Eve götürün," dedi Büyükanne.

"Arabaya şimdi yüklessek de, sabah bi da geri taşımak zorunda kalmasak," dedi Joby. Loosh'a döndü, "Hadi bu yana, kara surat," dedi.

"Eve götürün," dedi Büyükanne. Bunun üzerine Joby, bir süre oyalandıktan sonra eve yöneldi. Şimdi soluk soluğa kaldığını ve birkaç adımda bir "Of!" çektiğini duyuyorduk. Mutfağa girince, kendi tuttuğu ucu "tak" diye yere bıraktı.

"Ah! Oldu işte, çok şükür," dedi.

"Yukarıya çıkarın," dedi Büyükanne.

Joby dönüp ona baktı. Daha doğrulmamıştı; döndü, yarı eğilmiş durumda ona baktı. "Ne didiniz?"

"Yukarıya çıkarın," dedi Büyükanne. "Odamda dursun istiyorum."

"Yani bunu yükletip ta yukarı kata taşıtacak, sonra yarın geri indirteceğniz, ha?"

"Birileri yapacak bu işi," dedi Büyükanne. "Yardım edecek misiniz, yoksa Bayard'la ikimiz yalnız başımıza mı taşıyalım?"

O sırada Louvinia içeri girdi. Geceliğini giymişti. Hayalet gibi uzun bir görünüşü vardı, bir boyutuyla ince uzun bir yastık kılıfını andırıyor, geceliğinin içinde yastık kılıfından daha uzun duruyordu; hayalet kadar sessizdi; çıplak ayakları mutfak döşemesinin karanlığıyla aynı renkte olduğundan, ayakları yokmuş gibiydi; ayak tırnaklarının ikiz dizisi, döşemenin üstünde, gecelik eteğinin bir karış kadar altında, onunla bir bağlantıları olmayan, hafifçe kirlenmiş iki sıra tüy gibi ağırlıksız, ölgün ve sessiz duruyordu. Geldi, Joby'yi yana itti, sandığı kaldırmak için eğildi. "Çekil şurdan, kara surat," dedi. Joby homurdandı, sonra o Louvinia'yı yana itti.

"Çekil şurdan, kadın," dedi. Sandığın kendi tuttuğu ucunu kaldırdı, sonra öbür ucu hiç indirmemiş olan Loosh'a baktı. "Yürümeyip üstüne binceksen, ayaklarını kaldır," dedi. Sandığı yukarı, Büyükanne'nin odasına taşıdı; Joby gene yere bırakıp gidecekti ama Büyükanne Loosh'la ona yatağı duvardan çekip sandığı yatağın arkasına sürmelerini söyledi; Ringo'yla ikimiz gene yardım ettik. Sandık gerçekten beş yüz kilodan pek aşağı değildi.

"Şimdi herkes doğru yatağına yatsın, o zaman yarın erkenden yola çıkabiliriz," dedi Büyükanne.

"Şu yaptığınıza bakın," dedi Joby. "Herkesi sabahın köründe kaldırıyorsunuz ama yola çıkmamız öğleni bulcak."

"Sen karışma," dedi Louvinia. "Bayan Rosa ne diyorsa onu yap." Hepimiz odadan çıktık, Büyükanne'yi orada, yatağının başında bıraktık; duvardan iyice uzaklaşan yatak şimdi öyle biçimsiz bir yerde duruyordu ki, Joby gibi Ringo'yla benim de artık en

az beş yüz kilo çektiğine inandığımız o sandık gizlenebilseydi bile, bu odada bir şeylerin saklandığını kim olsa hemen anlardı. Yatağın şimdiki yeri, bunu daha açıkça belli ediyordu, o kadar. Büyükanne arkamızdan kapıyı kapadı, o zaman Ringo'yla ikimiz holde birden durduk ve birbirimize baktık. Ben kendimi bildim bileli, evin ne içinde, ne dışında hiçbir kapının anahtarı yoktu. Ama gene de bir anahtarın kilit içinde döndüğünü duymuştuk.

"Çevirmeyi bırak, o kilde uyan bi anahtar olduğnu bilem bilmiyodum," dedi Ringo.

"Joby gibi siz de burnunuzu başkasının işine sokmayın," dedi Louvinia. Louvinia durmamış, gidip yatağına uzanmıştı bile; biz ona bakarken yorganını başına çekiyordu. "Hadi doğru yatağa," dedi.

Odamıza gittik, soyunmaya başladık. Lamba yakılmış, iki iskemlenin üstüne yarın Memphis'e giderken giyeceğimiz pazar giysilerimiz konmuştu. "Sence üryasında kimi gördü Büyükanne?" dedi Ringo. Ama ben karşılık vermedim; vermeme gerek yoktu, olmadığını Ringo da biliyordu.

2

Lambanın ışığında pazar giysilerimizi giydik, kahvaltıyı lamba ışığında ettik; o sırada Louvinia'nın yukarıda Büyükanne'yle benim dün gece kullandığımız çarşafı yataklarımızdan topladığını, Ringo'nun şiltesini katlayıp hepsini aşağı indirdiğini duyuyorduk; gün ışıyınca, dışarı çıkıp Joby ile Loosh'un daha önce katırları koştukları arabaya gittik; orada bizi bekleyen Joby de 'pazar giysilerim' dediği kıyafetini –babamın eski frak ceketi ile havı gitmiş silindir şapkasını– giymişti. Büyükanne dışarı çıktı (üstünde hâlâ siyah ipek elbisesi, başında şapkası vardı; sanki onlarla yatmış ya da geceyi, kapısını, nereden çıkardığını bilmediğimiz bir anahtarla (Ringo'yla benim bildiğimiz kadarıyla) ilk kez kilitledikten sonra, elini anahtardan hiç ayırmadan dimdik ayakta geçirmişti); şimdi şalını omuzlarına atmış, yanma şemsiyesi ile şömüne rafının üstünden indirdiği tüfeği almıştı. Tüfeği Joby'ye uzattı. "Al şunu," dedi. Joby tüfeğe baktı.

“Buna gerek yok,” dedi.

“Koy arabaya,” dedi Büyükanne.

“Hayır, efendim. Tüfeğe falan gerek yok. Memphis’e öyle çabuk varcağz ki, bizim yolda olduğmuzu kimsenin ruhu bilem duymayacak. Beyfendi zaten burayla Memphis arasını Yankee’lerden eyice temizledi herhal.”

Büyükanne bu kez bir şey demedi. Tüfeği uzatıp bekledi, biraz sonra Joby tüfeği aldı, arabaya koydu. Büyükanne, “Şimdi git sandığı getir,” dedi. O sırada Joby tüfeği arabaya koyuyordu; durdu, başını bir parça çevirdi.

“Neymiş?” dedi. Başını biraz daha çevirdi ama basamaklarda ayakta durmuş kendisine bakan Büyükanne’nin yüzüne şimdi de bakmıyordu; içimizden belli birini amaçlamadan, “Ben dimemiş miydiniz size?” dedi.

“Şimdiye kadar senin aklına gelip de on dakika içinde başkalarına söylemediğin bir şey olduysa, ben hatırlamıyorum,” dedi Büyükanne. “Ama tam olarak ne demiştin sen onu söyle şimdi?”

“Boşverin,” dedi Joby. “Gel bakalım, Loosh. Yanma şu oğlanı da al.” Yürüyüp Büyükanne’nin yanından geçtiler. Büyükanne onlara bakmadı; yalnızca gözünün önünden değil, zihninden de çıkıp gitmişlerdi sanki. Belli ki Joby de bunu biliyordu. Joby ile Büyükanne hep böyleydiler – bir adamla bir kısrak, soylu bir kısrak, gibiydiler; kısrığın adamdan beklediği kötü davranışların belli, kesin bir sınırı vardır, adam bu sınırı bilir, ayrıca sınırı aştığında başına ne geleceğini de bilir. Derken olan olur ve kısrak adama, hınçla değil ama epeyce şiddetli bir tekme atar; adam bunun olacağını bildiği için sevinir, çünkü ödeşmişlerdir ya da ödeştiklerini düşünür; bu yüzden yere uzanır ya da oturur, kısrığa biraz küfreder çünkü işin bittiğini, ödeştiklerini sanmaktadır; derken kısrak başını çevirip adamı hafifçe ısırır. İşte Joby ile Büyükanne böyleydiler, Büyükanne her zaman Joby’yi alt ederdi – çok kötü değil de, şimdiki gibi tam gerektiği ölçüde; Büyükanne hâlâ onlara bakmıyordu ama Joby, Loosh’la birlikte kapıdan içeri girmek üzereyken, “Ben dimiştim. Siz bilem, hayır, dimedin, diyemezsiniz bence,” dedi. Bunun üzerine, gözleri hâlâ arabadan ötelere bakan Büyükanne, sanki hiçbir yere gitmiyor-

muşuz ve Joby diye biri yokmuş gibi, yalnızca dudaklarını kıpırdatarak, "Yatağı gene duvara dayayın," dedi.

Bu kez Joby karşılık vermedi. Hiç kımıldamadan olduğu yerde durdu, başını çevirip Büyükanne'ye bakınadı bile; sonunda Loosh, "Hadi baba. Yürü," dedi. Yürüdüler; Büyükanne ile ben verandanın ucunda duruyorduk; kulağımıza gelen seslerden, Joby ile Loosh'un sandığı sürükleyip odadan çıkardıklarını, sonra yatağı dünkü yerine ittiklerini anladık; sandıkla merdivenlere vardılar – bir tabuttan çıkabilecek ağır, hantal pat pat sesler duyuyorduk. Derken verandaya geldiler.

Büyükanne başını çevirmeden, "Git, onlara yardım et," dedi. "Joby yaşlanıyor, unutma." Sandığı tüfeğin, yiyecek sepetinin ve çarşafların yanına koyduk, kendimiz de arabaya bindik – Büyükanne, şapkası başının tam tepesinde, daha çiğ düşmeye başlamadan açtığı şemsiyesi elinde, önde Joby'nin yanına oturdu – ve yola çıktık. Loosh ortadan kaybolmuştu ama Louvinia, başörtüsünün üstünde babamın eski şapkasıyla, hâlâ verandanın ucunda ayakta duruyordu. Sonra ben arkama bakmayı bıraktım ama yanımda sandığın üstünde oturan Ringo'nun araba bahçe kapısından çıkıp kente giden yola ulaştıktan sonra bile birkaç metrede bir, başını geri çevirdiğini fark ediyordum. Derken, geçen yaz o görkemli atın sırtında Yankee çavuşunu gördüğümüz dönemece geldik.

"Kayboldu işte," dedi Ringo. "Elveda, Sartoris Çifliği; meraba, Memphis!"

Jefferson görüldüğünde güneş daha yeni doğuyordu; yol kenarındaki bir çayırılıkta geceledikten sonra şimdi sabah kahvaltılarını eden bir bölük askerin yanından geçtik. Üniformaları gri renkte değildi artık; neredeyse kuru yaprak rengini almıştı; kimilerinin üniforması bile yoktu; içlerinden biri elindeki tavayı bize doğru salladı; onun üstünde, babamın geçen yaz eve geldiğinde giydiği, Kuzeyli Süvariler'in sarı şeritli lacivert pantolonlarından vardı.

"Hey, Miss-ippi!" diye bağırdı. "Yaşasın Arkansaw!"

Büyükanne'yi Bayan Compson'lara bıraktık; onunla vedalaşmak ve ara sıra eve gidip çiçeklere bakmasını rica etmek istiyordu. Sonra Ringo'yla ikimiz arabayla aylık tuz hakkımızı

almaya gittik; biz bir torba tuzla tam dükkândan çıkarken, Buck McCaslin Amca, topallaya topallaya meydana geçiyordu; bastonunu havada sallayıp bağırarak bize doğru geldi; arkasında yolda geçtiğimiz o çayırlıkta kahvaltı eden bölüğün yüzbaşısı vardı. McCaslin'ler iki kişiydiler –yani iki McCaslin vardı– ikizdiler: Amodeus ve Theophilus ama kendileri dışında herkes onlara Buck ve Buddy derdi. İkisi de bekârdı, kentten on beş mil kadar uzakta, vadi tabanında koca bir çiftlikleri vardı. Babaları orada büyük bir konak yaptırmıştı; babalarından kendilerine kaldığı günlerde herkes bu konağın hâlâ ülkenin en güzel evlerinden biri olduğunu söylerdi. Ama artık değildi, çünkü Buck ve Buddy Amcalar konakta oturmuyorlardı. Babalarının ölümünden bu yana hiç oturmamışlardı. Onlar, bir düzine köpekle birlikte ağaç kütüklerinden yapılmış, iki odalı bir evde oturuyorlardı; konağa zencilerini yerleştirmişlerdi. Şimdi evde hiç pencere kalmamıştı ve tüm kapı kilitlerini küçük bir çocuk saç firketesiyle açabilirdi; gene de her akşam zenciler tarlalardan döndüklerinde Buck ya da Buddy Amca onları eve doldurur, kapıyı tabanca büyüklüğünde koca bir anahtarla arkalarından kilitlerdi; ama onlar daha ön kapıyı kilitlerken, arka kapıdan kaçmaya başlayan zencilerin belki sonuncusu bile çıkıp gitmiş olurdu. Herkes, Buck ve Buddy Amcaların durumu bildiğini, zencilerin de onların bildiğini bildiklerini söylerdi ama kuralları olan bir oyun gibiydi bu: Buck ve Buddy Amcalardan biri kapıyı kilitlerken, öteki gidip köşeden evin arkasına bakmaz, zencilerden her biri de kaçarken kesinlikle görünmemeye çalışır ve ancak kapının kilitlendiği sırada kaçar; hatta derler ki, kapı kilitlenirken dışarı çıkamayanlar, o gece kendilerini gönüllü olarak yasaklı sayarlarmış. Buck ve Buddy Amcalar kapıyı kilitledikten sonra anahtarı yandaki çiviye asar, köpek dolu küçük evlerinin yolunu tutar, akşam yemeğini yer ve pokere otururlardı; söylendiğine göre, tüm eyalette ve Mississippi üzerindeki teknelerde hiç kimse onlarla (hile yapmasalar bile) poker oynamaya cesaret edemezmiş; ama kendi aralarında oynadıklarında, tek bir kâğıda güvenerek, ortaya araba dolusu pamuk balyaları ile zencilerini sürerlermiş; pokerde Tanrı, belki onlarla teker teker başa çıkabilirmiş ama ikisiyle birden oynarsa, O bile sırtındaki gömleğe kadar her şeyini kaybedermiş.

Buck ve Buddy Amcalar hakkında söyleneceklerin dahası var. Babam onlar için ileri görüşlülerdi, derdi; toplumsal ilişkiler konusunda yalnızca düşünmekle kalmayıp uygulamaya da koydukları öyle görüşleri varmış ki, insanlık belki ancak onların ikisi de öldükten elli yıl sonra bu görüşlere bir ad koyabilecekmiş. Toprağa ilişkin görüşlerdi bunlar. Buck ve Buddy Amcalar, toprağın insanlara değil, insanların toprağa ait olduğuna inanıyorlardı; toprak, insanlar ancak ona karşı doğru davranırlarsa, üstünde yaşamalarına, onu kullanmalarına, ondan yararlanmalarına izin verir, öyle davranmazlarsa, tıpkı pirelerinden kurtulmak isteyen bir köpek gibi, silkelenip onları sırtından atarmış. Pokerde birbirlerine karşı kazandıkları puanları hesaplama yönteminden bile daha karışık bir tür defter tutma sistemleri vardı anlaşılır: Buna göre tüm köleleri özgürlüklerine kavuşacaktı, ancak onlara özgürlükleri verilmeyecek, onu Buck ve Buddy Amcalardan satın alacaklardı ama parayla değil de, çiftlikte çalışma karşılığında. Ancak, zencilerin dışında başka kimseler de vardı ve Buck Amca işte bu nedenle topallaya topallaya meydanı geçiyor, bastonunu bana doğru sallayıp bağırarak yanımıza geliyordu ya da en azından topallaya topallaya meydanı geçen, bastonunu havada sallayıp bağırmanın Buck Amca olması işte bu yüzdendi. Babamın anlattığına göre, bir gün Buck ve Buddy Amcalar birden farkına varmışlar ki, eğer ülke seçmen oylarıyla ya da silahlarla bölünüp ortaya kan davaları çıkacak olursa, hiçbir aile McCaslin'lerle boy ölçüşemeyecekti çünkü tüm öteki aileler yalnızca kendi hısım akrabalarını toplayabilecekken, Buck ve Buddy Amcaların ordusu hazırды. Bunlar, zencilerin "Sefil Beyazlar" dedikleri yoksul çiftçilerdi; onların köleleri yoktu ve içlerinden bazıları, büyük çiftliklerdeki kölelerden daha kötü koşullarda yaşıyordu. Buck ve Buddy Amcaların insanla toprak konusundaki (babamın, buna daha bir ad bulanamadı, dediği) düşüncelerinin başka bir yönü de buydu: Buck ve Buddy Amcalar, o beyaz adamları tepelerde sahibi oldukları küçük çorak toprak parçalarıyla McCaslin'lerin çiftliğine ve zencilerine katılmaya ikna etmişlerdi; karşılığında onlara ne vaat ettiklerini kimse tam olarak bilmiyordu ancak, daha önce kadınların ve çocukların kimileri yalnızca dolaşırken, şimdi hepsinin ayakkaşları

vardı ve çocukların birçoğu artık okula bile gidiyordu. Ne olursa olsun, onlar (beyaz adamlar, sefiller) Buck ve Buddy Amcaları Tanrı gibi görüyorlardı; onun için, babam Virginia'ya götüreceği ilk alayını toplarken, Buck ve Buddy Amcalar askere yazılmak üzere kente geldiklerinde öteki askerler onların çok yaşlı olduklarına (yetmişini geçmişlerdi) karar verince, bir ara babamın alayının girişeceği ilk çatışma sanki hemen orada bizim merada başlayacak gibi olmuş. Buck ve Buddy Amcalar önce, babamın askerlerine karşı kendi adamlarından bir bölük kuracaklarını söylemişler. Sonra bunun babamı durduramayacağını anlayınca, baskıyı iyice artırmışlar. Eğer kendilerini askere almazsa, alay daha meradan ayrılmadan, emirleri altındaki tüm "sefil beyaz" erlerin oylarıyla, babamı subaylar için ayrı bir seçim yapmaya zorlayacaklarını, ayrıca rütbesini albaylıktan binbaşılığa, hatta belki de bölük komutanlığına indirteceklerini söylemişler. Babamın rütbeye aldırıldığı yoktu; askerler sözünü dinledikleri sürece, kendisine albay ya da onbaşı denmiş, fark etmezdi; Tanrı tutup onu erliğe bile indirse, belki buna da üzülmezdi; babamın korktuğu şey, komutası altındaki askerlerin yüreklerinde, itaatsizlik isteği neyse de, itaatsizlik gücünün bulunabileceği düşüncesiydi. Onun için, uzlaşıp sonunda McCaslin kardeşlerden yalnızca birinin askere alınması konusunda anlaştilar. Babam, Buck ve Buddy Amcalarla el sıkıştı; her iki taraf da varılan anlaşmaya sadık kaldı; askerler İkinci Manassas Muharebesi'nden sonra rütbesini gerçekten düşürdüğü zaman, oylarıyla babama bağlı kalan, onunla birlikte alaydan istifalarını isteyen, gene onunla Mississippi'ye giderek bağımsız süvari birliğini kuranlar, hep bu McCaslin takımının adamlarıydı. Böylece, kardeşlerden biri askere alınacak ve kimin alınacağını kendi aralarında kararlaştıracaklardı; onlar bu kararı, kazananın bileğinin gücüyle kazandığını, kaybedenin ise kendinden üstün birine yenildiğini bilmesini sağlayacak o tek yöntemle verdiler; Buddy Amca, Buck Amcaya bakarak, "Pek âlâ, Philus, seni sakar koca sersem. Çıkar bakalım şu oyun kâğıtlarını," dedi.

Babam güzel bir oyundu, dedi; izleyenler arasında daha önce ömürlerinde böylesine soğukkanlı, böylesine amansız bir ustalık gösterisine tanık olmayan insanlar varmış. Üç el poker oynamış-

lar; ilk iki elde kâğıtlar sırayla dağıtılmış; üçüncü eli, ikinciye kazanan dağıtmış; yerde karşılıklı oturuyorlarmış (askerlerden biri oraya bir battaniye yaymıştı ve bütün alay onları seyrediyordu); yaşlı yüzleri, birbirinin tıpatıp benzeri olmaktan çok, insanın ancak bir süre sonra anımsadığı bir şeye – çok önceden ölmüş bir kimsenin resmine benziyormuş; insan resme bakınca, bunun yüz yıl önce Massachusettes gibi bir yerde vaizlik yapan bir papazın yüzü olduğunu anlarmış; orada oturuyor, yerde kapalı duran o kâğıtların her birinin ne olduğunu, anlaşılan sırtına bakmak gereğini bile duymadan biliyorlarmış; bu yüzden hakemler, kardeşlerin birbirlerinin elinde tam olarak hangi kâğıtların bulunduğunu bilmediklerinden emin olmak için kâğıtların dağıtılmasını sekiz on kez tekrarlatmışlar. Ve Buck Amca kaybetmiş; bu yüzden şimdi Buddy Amca Virginia’da Tennant’ın komutasındaki tugayda çavuştu, Buck Amca ise topallaya topallaya meydanı geçiyor, bastonunu bana doğru sallayarak bağıyordu:

“Vay canına, bak orda! John Sartoris’in oğlu!”

Yüzbaşı yaklaşıp bana baktı. “Babanın ününü duydum,” dedi.

“Duydun ha?” diye bağırdı Buck Amca. Şimdi yoldan geçenler, her zaman yaptıkları gibi, durup ona kulak vermeye başlamışlardı; görmesin diye bıyık altından gülüyorlardı. “Bu ülkede onun ününü duymayan mı kaldı ki? Yankee'lere bir sor da anlatsınlar sana. Kendi cebinden Mississippi'deki o ilk alayı kurdu ve askerlerini Ferginny'ye götürdü ve karşısına çıkan bütün Yankee'leri tepeledi ama bir gün baktı ki, parasını ödeyip alayına aldığı adamlar asker değil, bir sürü politikacı ve budalaymış meğer.” Yaşlı bir atmacanın gözlerini andıran öfke dolu sulu gözlerini bana dikmiş bastonunu havada sallarken, “Budalalar!” diye bağırdı; sokaktaki insanlar, onu dinliyor, belli etmeden gülüyorlardı; yabancı yüzbaşı, daha önce Buck Amca'nın konuşmasını duymadığı için, ona biraz tuhaf bakıyordu ve ben sürekli, başında babamın eski şapkasıyla verandada duran Louvinia'yı düşünüyor, içimden Buck Amca sözlerini bitirse ya da sussa da, yolumuza gitsek diyordum.

“Budalalar ya!” diye bağırdı. “Aranızda John Sartoris'i albay seçip Stonewall Jackson'la ikisinin peşinden neredeyse tek

bir asker kaybetmeden ta Washington'a bir tükürüklük mesafe kalıncaya kadar giden, sonra ertesi yıl dönüp oylarıyla rütbesini binbaşılığa düşüren, onun yerine, John Sartoris öğretmese, daha kurşun tüfeğin hangi ucundan çıkar bilmeyen berbat bir herifi getiren insanları hâlâ akrabaları sayan birileri varsa bile, umurumda değil." Bağırmağa başladığı gibi, birden sustu ama bağırması geçmemişti, başka bir konu bulur bulmaz yeniden bağırıp çağırmağa başlayacak gibiydi. "Tanrı seni ve Büyükanne'ni korusun demiyorum çünkü yolda, Tanrı'nın da, başka birinin de yardımına ihtiyacınız yok sizin; 'John Sartoris'in oğluyum ben; ey tavşan yürekli, saklanın çalılıklara,' diye bağırırsan yeter; sonra bak bakalım o lacivert göbekli orospu çocukları nasıl kaçarlardı."

"Burdan ayrılıyor, gidiyorlar mı?" dedi yüzbaşı.

Bunu üzerine Buck Amca, arada bir soluk bile almadan hemen gene bağırmağa başladı: "Gidiyorlar ha? Allah kahretsin, şimdi buralarda kim göz kulak olacak onlara ha? John Sartoris budalanın tekiymiş; askerleri ona bir iyilik ettiler, evine dönüp ailesini koruyabilsin diye oylarıyla onu kendi kurduğu alayın başından attılar çünkü biliyorlardı ki, o korumadığı takdirde buralarda aileyi koruyacak başka hiç kimse çıkmazdı. Ama John Sartoris buna yanaşmadı çünkü John Sartoris sersem bencil kahrolası korkağın tekidir; eve dönersem Yankee'ler yakalar belki beni diye ödü kopmuştur. Evet, efendim. John Sartoris öylesine korkaktır ki, ne zaman bir Yankee tugayına üç yüz metre kadar yaklaşırsa, kendimi koruyum diye tutup yeni bir askeri birlik kuruyor; dere tepe her yeri arayıp tarıyor, önlere kaçıp kurtulabileceği Yankee askerleri buluyor ama ben olsaydım Ferginny'ye döner, o yeni albaya savaşmak neymiş gösterirdim. Ne gezer, John Sartoris yapmaz ki bunu. Korkağın, budalanın tekidir o. Olsa olsa, Yankee'leri atlatıp, başına ödül konuncaya kadar onlardan kaçmaya bakar; şimdi de tutmuş ailesini Memphis'e gönderiyor; orada Yankee'lerin ordusu göz kulak olur onlara belki, bu işi kendi yönetimi, kendi vatandaşları, yapacağına benzemiyor çünkü." Artık soluğu kesilmiş ya da zaten söyleyecek başka bir şey bulamamıştı; tütün lekeli titreyen sakalıyla orada duruyor, ağzından sakalına tütünlü

salyalar aka aka, bastonunu bana doğru sallıyordu. Ben tam dizginleri elime almıştım ki, gözlerini benden ayırmayan yüz-başı konuştu:

"Babanın alayında kaç asker var?" dedi.

"Alay değil, efendim," dedim. "Elli kişi kadar var sanırım."

"Elli mi?" dedi yüzbaşı. "Elli ha? Geçen hafta bir esir almıştık, binin üzerinde, dedi o. Ona kalırsa, Albay Sartoris savaşıyor, sadece at çalıyormuş."

Buck Amca'nın gülecek kadar soluğu varmış. Sesi tıpkı bir tavuk gibi çıkmıştı; elini bacağına vuruyor, sanki düşecekmiş gibi arabanın tekerine tutunuyordu. "İşte bu! Tam John Sartoris'in yapacağı iş! Atlarını alıyormuş demek; budala biri bile, evden dışarı adımını atıp bir Yankee yakalayabilir. Geçen yaz şu iki haylaz bile yaptı bunu – bahçe kapısına çıkıp bütün bir alayı getirdiler, ikisi de daha—Kaç yaşındasın sen, evlat?"

"On dört," dedim.

"Daha on dört olmadık," dedi Ringo. "Ama eylülde olcağz, başımıza bişey gelmez, sağ kalırsak... Hadi Bayard, Büyükanne bizi bekliyo."

Buck Amca gülmeyi bıraktı. Biraz geri çekildi. "Hadi öyleyse. Yolunuz uzun," dedi. Ben arabayı çevirdim. "Büyükanne'ne iyi bak, evlat, yoksa John Sartoris canına okur senin. O okumazsa, ben okurum!" Araba yola koyulunca, topallaya topallaya yanımızda yürümeye başladı. "Babanı gördüğünde, benden söyle ona, bir süre atları bıraksın, o lacivert göbekli orospu çocuklarının peşine düşüp gebertsin hepsini. Gebertsin!"

"Peki, efendim," dedim. Yola devam ettik.

"İyi ki Büyükanne burda değil," dedi Ringo. "Yoksa, Buck Amcanın ağzı sabunu yemişti." Büyükanne'yle Joby, Compson'larm bahçe kapısında bizi bekliyorlardı. Joby'nin elinde üstü peçeteyle örtülmüş başka bir sepet vardı, örtünün altından bir şişenin ağzı ile gül çelikleri görülüyordu. Ringo'yla ben yeniden arkaya oturduk; Ringo birkaç adımda bir başını geriye çeviriyor, "Elveda, Jefferson, meraba, Memphis!" diyordu. Sonra, ilk tepenin doruğuna vardığımızda, bu kez sessizce geriye bakarak, "Düşün, bu savaş ya heç bitmezse," dedi.

"Tamam. Sen düşün," dedim. Ben geriye dönüp bakmadım.

Öğleyin bir pınar başında durduk, Büyükanne sepeti açtı, gül çeliklerini çıkarıp Ringo'ya uzattı.

"Suyunu içtikten sonra bunların köklerini ıslat," dedi. Gül fidelerinin beze sarılı kökleri topraklıydı; suya eğilirken baktım, Ringo bir parça toprak alıp cebine atmaya hazırlanıyor. O sırada başını kaldırdı ve kendisini izlediğimi görünce, toprağı atacakmış gibi yaptı. Ama atmadı.

"Nolmuş, istersem biraz alabilirim herhal," dedi.

"Ama Sartoris toprağı değil ki o," dedim.

"Biliyom," dedi. "Gene de Memphis toprağından daha yakın orya. Sende o kadarı bilem yok ya."

"Neyine bahse girersin?" dedim. Yüzüme baktı. "Neyle değiş tokuş edersin?" dedim. Yüzüme baktı.

"Neyle değiş tokuş mu?" dedi.

"Biliyorsun işte," dedim. Elini cebine soktu, geçen yaz o atı vurduğumuzda Yankee eğerinden kopan tokayı çıkardı. "Hadi ver bakalım," dedi. Ben de cebimden enfiye kutusunu çıkardım ve içindeki toprağın yarısını Ringo'nun avcuna boşalttım; Sartoris toprağının ötesinde bir şeydi bu, aynı zamanda Vicksburg'du – savaş naralarıyla çınlayan, kuşatılan, topa tutulan ama asla ve asla yenilmeyen Vicksburg'du. "Anladım," dedi Ringo. "Tütsü kulübesinin arkasından. Ne çok da getirmişin."

"Evet," dedim. "Çabuk bitmesin diye çok getirdim."

Her durduğumuz yerde sepeti açıyor, gülleri suya batırıyorduk; dördüncü gün sepetteki yiyecekler hâlâ bitmemişti, çünkü her gün en azından bir kez yol üstündeki evlere uğruyor, yemeği onlarla yiyorduk; ikinci gece, akşam yemeğiyle kahvaltıyı aynı evde yedik. Ama gene de geceleri Büyükanne yatmaya içeri girmiyordu. Arabada, sandığın yanında kendine bir yatak yapıyor, yolda gecelediğimiz zaman, Joby de yanında tüfekte arabanın altında uyuyordu; aslında tam yol kenarında değil, içerilerde, yoldan uzak, ağaçların arasında bir yerde duruyorduk; üçüncü gece Büyükanne arabada, Joby, Ringo ve ben arabanın altında yattık; arabaya doğru birtakım süvariler geliyordu, Büyükanne, "Joby! Tüfek!" dedi; birisi atından indi, Joby'nin elinden tüfeği aldı; bir çıra yaktılar, o zaman gri üniformalarını gördük.

“Memphis mi?” dedi subay. “Memphis’e gidemezsiniz. Dün Cockrum’da bir çatışma oldu, yollar Kuzeyli devriyelerle dolu. Lanet olsun...özür dilerim, hanımefendi (Ringo arkamdan, ‘Sabunu gitir!’ dedi) – buraya kadar nasıl gelebildiniz, aklım almıyor. Yerinizde olsam, geri dönmeye bile kalkmaz, önüme çıkan ilk evde durup orada kalırdım.”

“Biz gene de John’un –Albay Sartoris’in– dediği gibi yapıp yolumuza devam edelim,” dedi. “Kız kardeşim Memphis’te oturuyor; oraya gidiyoruz.”

“Albay Sartoris mi?” dedi subay. “Albay Sartoris mi öyle söyledi?”

“Ben onun kayınvalidesiyim? Bu da oğlu.”

“Aman Tanrım! Buradan öteye bir adım daha atamazsınız, efendim. Düşünsenize, sizi ve bu çocuğu ele geçirirlerse, gelip teslim olmaya zorlayabilirler albayı.”

Büyükanne ona baktı; başında şapkasıyla arabada dimdik oturuyordu. “Belli ki benim Yankee’ler hakkındaki izlenimlerim sizinkilerden farklı. Kuzeyli subayların –herhalde içlerinde hâlâ subaylar vardır– bir kadın ve iki çocukla uğraşacaklarını hiç sanmıyorum. Teşekkür ederim, ama oğlumun bize talimatı, Memphis’e gitmek. Yol hakkında arabacımın bilmesi gereken bir şey varsa, lütfeder kendisine söylerseniz, minnettar kalırım.”

“Öyleyse yanınıza refakatçi vereyim. Ya da, daha iyisi, buradan bir mil kadar geride bir ev var; oraya dönüp bekleyin. Albay Sartoris dün Cockrum’daydı; yarın akşama kadar onu bulup size getirebilirim sanırım.”

“Teşekkür ederim,” dedi Büyükanne. “Albay Sartoris her neredeyse, kuşkusuz kendi işleriyle uğraşıyordur. Biz onun isteğine uyarak Memphis’e gideceğiz.”

Bunun üzerine süvariler gittiler; Joby yeniden arabanın altına gelip tüfeği kendisiyle benim arama koydu ama yattığım yerde her dönüşümde, tüfeğin üstüne çıkıyordum, bu yüzden Joby’ye arabaya kaldırmasını söyledim; Büyükanne’nin yanma koymayı denedi, Büyükanne istemeyince, bir ağaca dayadı; uyuduk, kahvaltı ettik, sonra yola koyulduk; Ringo’yla Joby, geçtiğimiz her ağacın arkasına bakıyorlardı. “Geride bıraktığımız ağaçların arkasında bulamazsınız onları,” dedim. Gerçekten de

hiç kimseye rastlamadık. Yanmış bir evin yanından geçmiştik; sonra ahır kapısından bize bakan yaşlı beyaz bir atın bulunduğu başka bir evin oradan geçerken, bitişik tarlada altı adamın koştuğunu gördüm; derken baktık, ana yolu kesen dar yolda bir toz bulutu hızla yükseliyor.

Joby, "Bu insanlar, sanki Yankee'ler topunu alıp götürsün diyem, sığırlarını böyle güpgündüz koca yolda koşturup duryo anlaşılan," dedi.

Atlılar, bizi fark etmediler, toz bulutunun içinden yolu geçip gittiler; en ilerideki on, on iki asker, tabancalarını, koşarken açık avcunda taşıdığı sobalık odunu dengelemeye çalışan bir kimse gibi önlerine doğru tutarak hendeği atlamışlardı; en arkada kalanlar toz bulutundan çıktıklarında, yanlarında üzengilere tutunarak koşan beş kişi vardı; biz arabadaki yerlerimizdeydik; Joby arabayı durdurmak için katırları falakalara oturturcasına dizginlere asılıyor, onları zaptetmeye çalışıyordu; ağzı açıktı, gözleri tavada pişmiş iki yumurta gibiydi ve ben lacivert ceketlilerin neye benzediklerini unutmuşum.

Çok hızlı oldu – bir anda – her yanımız, kan ter içinde kalmış çılgın bakışlı atlarla, bağırıp çağıran çılgın yüzlü adamlarla doldu; derken Büyükanne ayağa kalktı, o beş asker katırları iki yanlarından arabaya bağlayan zincirleri kancalarından çıkarıp çakılarıyla koşum meşinlerini keserlerken, şemsiyesini kafalarına, omuzlarına indirmeye başladı. Adamların ağızlarından tek söz çıkmadı; hatta kendilerine vuran Büyükanne'ye bakmadılar bile; yalnızca katırları arabadan ayırdılar; sonra iki katırla beş asker birlikte başka bir toz bulutu içinde görünmez oldular; derken katırlar, sırtlarında ikişer askerle şahinler gibi uçarcasına tozdan çıktı; tam o sırada arkadaki iki asker katırların kuyruklarından geriye doğru yuvarlanıp yere düştüler; beşinci asker koşuyordu; sırt üstü yerde yatan ikisi, sanki bir hızardaki kara talaşlar gibi üstlerine yapışan deri parçalarıyla ayağa kalktılar. Bu üç asker, katırların peşinden tarlayı geçtiler; sonra uzaklardan, aynı anda çakılmış bir sürü kibrit gibi patlayan tabanca sesleri duyduk; Joby, ağzı hâlâ açık, kesilmiş dizginlerin uçları ellerinde, hâlâ arabacı koltuğunda oturuyordu; Büyükanne eğrilen şemsiyesini havaya kaldırmış hâlâ ayakta

duruyor, Ringo'yla ikimiz arabadan atlayıp koşarak yolu geçerken, arkamızdan bağıyordu.

"Ahıra!" dedim. "Doğru ahıra!" Biz tepeden yukarı, eve doğru koşarken, katırlarımızın tarlada hâlâ dört nala gittiklerini, o üç askerin de koştuklarını gördük. Koşarak evin çevresini dolandık; yoldaki arabayı da görebiliyorduk; Joby kendi yerinde, önünde uzanan araba okunun yukarısında, oturuyor, Büyükanne gene ayakta, şemsiyesini bize doğru sallıyordu; sesini duymuyorsam da hâlâ bağırdığını biliyordum. Katırlarımız ormana girmişlerdi ama üç asker hâlâ tarladaydı ve yaşlı beyaz at da ambar kapısından onlara bakıyordu; bizi görmemişti, görünce homurdandı, geri sıçradı, tekme atıp arkasındaki bir şeyi devirdi. Ev yapımı bir nalbant sandığıydı bu; at bir yularla, tavan arasına çıkan merdivene bağlıydı; yerde hâlâ yanan bir pipo bile vardı.

Merdivene tırmanıp ata bindik, ambardan çıktığımız sırada, o üç askeri hâlâ görebiliyorduk ama Ringo'nun inip çiftliğin kapısını açması, sonra yeniden ata binmesi gerekti; işte bu arada üç adam ortadan kaybolmuştu. Ormana vardığımızda da onları göremedik; yaşlı atın barsak gurultularından başka hiçbir ses de duyulmuyordu. O sırada daha yavaş gidiyorduk, yaşlı at zaten hızlı yürüyemiyordu; onun için, sesleri dinlemeye çalıştık; ormandan çıkıp bir yola vardığımız zaman, güneş batmak üzereydi.

"Burdan geçmişler," dedi Ringo. Bunlar katır izleriydi. "Tinneyle Old Hundred'in izleri. Nerde olsa tanırım. Yankee'leri sırtlarından atmış, eve doğru gidiyorlar."

"Emin misin?" dedim.

"Emin miymişim? Ömür boyu o katırların peşinden getmedim mi ben; ayak izlerini görünce nasıl tanmam?...Hadi o yana, aslanım. Deh!"

Yola devam ettik ama yaşlı at çok hızlı gidemiyordu. Bir süre sonra ay çıktı, Ringo gene de katırlarımızın izlerini hâlâ görebildiğini söylüyordu. Böylece yola devam ettik ama şimdi yaşlı at her zamankinden bile yavaş yürüyordu çünkü o sırada attan düşmek üzere olan Ringo'yu yakalayıp tuttum, biraz sonra farkında bile olmadan bu kez ben uyumuşum ve tam düşerken Ringo beni tuttu. Saatin kaç olduğunu bilmiyorduk, aldığımız da

yoktu; ancak, bir süre sonra atın ayaklarının tahtalar üzerinde çıkardığı ağır, kof takırtıları duyduk, yoldan saparak dizginleri bir fidana bağladık; sürünürcesine köprünün altına indiğimiz sırada belki ikimiz de uyukluyorduk; belli ki uyurken ağır ağır yürümeye devam etmişiz. Çünkü hareketsiz dursaydık, bizi bulamazlardı. Uyandığında hâlâ rüyamda gök gürlemesi duyduğumu sanıyordum. Ortalık aydınlanmıştı; Ringo da ben de, otlara boğulmuş o köprü altının karanlığında bile, gün ışığını (hemen olmasa da) fark etmiştik; bir süre orada, tepemizde davul gibi gümbürdeyen sesleri dinleyerek, kımıldamadan oturduk; köprünün gevşek tahtaları, atların ayakları altında takırtıyor, inip kalkıyordu. Bir an o soluk sarı ışıkta oturup, neredeyse hâlâ uyuyan gözlerle birbirimize baktık. Belki bu yüzdendi, belki hâlâ uyuyorduk; uykuda öyle aniden yakalanmıştık ki, Yankee'leri ya da herhangi başka bir şeyi düşünecek vaktimiz olmamıştı; daha harekete geçtiğimizi anlamadan, köprünün altından çıkmış koşuyorduk; bir kez dönüp arkama baktım (köprüyle yol, iki yanlarındaki topraktan bir buçuk, iki metre daha yüksektydi), yerkürenin tüm ufuk çizgisi gökyüzü boyunca koşan atlarla dolmuştu sanki. Sonra, koşan her şey, dünkü gibi birbirine karıştı; ayaklarımız hâlâ koşmaya devam ediyor olsa da, Ringo'yla ben, iki tavşan gibi kendimizi dikenli sık bir çalılığın içine atmıştık; dikenlerin battığına bakmadan yüzüstü yerde yatarken, çevremizde askerler bağıyor, atlar kişniyordu; derken birtakım hoyrat eller bizi sürükleyip çalılıktan çıkardı, ayağa kaldırdı; bu sırada biz, hiçbir şey görmeden, tırmalıyor, tekmeler savuruyorduk. Sonra görmeye başladık – sabahın çiy soluyan havasında harika bir sessizlik ve huzur anı, bir boşluk, bir ara oldu; Ringo'yla kendimizi, at sırtında, atından inmiş askerlerle atlardan oluşan bir çemberin içinde bulduk. Sonra ben, şafağın solgun ışığında, büyülenmiş koca bir alev topu gibi hareketsiz duran Jüpiter'i tanıdım; derken baktım, babam sarsarak bana bağıyor: "Büyükannen nerede? Bayan Rosa nerede?"; sonra Ringo, tam bir şaşkınlık içinde, "Büyükanne'yi unuttuk!" dedi.

"Unuttunuz ha?" diye bağırdı babam. "Demek onu yolun ortasında arabada bırakıp kaçtınız, öyle mi?"

"Aman, Beyfendi. Aklı olan heçbir Yankee ilişmez ona," dedi Ringo.

Babam bir küfür savurdu. "Ne kadar uzakta bıraktınız?"

"Dün saat üç gibiydi," dedim. "Gece at sırtında epey yol git-tik biz."

Babam ötekilere döndü. "İçinizden iki kişi bunları terkisine alsın; atı biz götürürüz," dedi. Sonra durdu, bize dönerek, "Bir şey yediniz mi?" diye sordu.

"Yemek mi?" dedi Ringo. "Karnım, yemek borum kesilmiş sanıyo."

Babam heybesinden bir parça mısır ekmeği çıkardı, bölerek bize verdi. "Bu atı nereden aldınız?" dedi.

Biraz sustum, sonra, "Ödünç aldık," dedim.

"Kimden?" dedi babam.

Biraz durduktan sonra Ringo, "Bilmiyoz. Sahibi orda yoktu," dedi. Askerlerden biri güldü; babam bakınca, sustu. Ama yalnızca bir an, çünkü birdenbire askerlerin hepsi bağrışıp gü-lüşmeye başlamıştı; babam onlara bakıyor, yüzü renkten renge giriyordu.

İçlerinden biri, "Tek kelime söylemeyin, Albayım," dedi ve bağırıldı: "Yaşasın Sartorisler!"

Dört nala geri gittik; uzak değildi; o beş adamın koştuğu tar-laya, ambarlı eve geldik; arabanın koşumlarını kestikleri yerdeki meşin parçaları hâlâ yolda duruyordu. Ama araba gitmişti. Babam yaşlı atı eve kadar kendisi götürdü ve verandanın döşemesine ta-bancasıyla tak tak vurdu, evin kapısı hâlâ açıktı, ama çıkan olmadı. Yaşlı atı götürüp gene ambara koyduk; pipo hâlâ yerde, devrilmiş nalbant sandığının yanındaydı. Yola döndük; babam Jüpiter'in sır-tında, yere saçılmış koşum parçalarının ortasında durdu.

"Ah, baş belası çocuklar," dedi. "Ah, baş belaları."

Şimdi yeniden yola koyulduk ama daha yavaş ilerliyorduk; üç asker atlarını sürüp önden gitmişlerdi. Öğleden sonra bun-lardan biri dört nala geri geldi; babam Ringo'yla beni ve üç ki-şiyi geride bırakarak öteki adamlarıyla uzaklaştı; güneş batmak üzereyken, atları biraz terlemiş olarak ve yedeklerinde iki yeni atla döndüler; bu atların eğerlerinin altında lacivert battaniyeler, sağırlarında A.B.D. damgaları vardı.

"Didim ben size, Büyükanne'yi hiçbi Yankee durduramaz," dedi Ringo. "Bahse girerim, şu anda Memphis'tedir o."

"Dua edin de öyle olsun," dedi babam. Eliyle yeni atları gösterdi. "Bayard'la sen, binin şunlara." Ringo atlardan birine yaklaştı. Babam, "Dur," dedi. "Seninki öbürü."

"Yani at benim mi olacak?"

"Hayır," dedi babam. "Ödünç alıyorsun."

Sonra hepimiz durup atına binmeye çalışan Ringo'ya baktık. At Ringo'nun ağırlığını üzengide duyana kadar hiç kımlıdamadan duruyor, sonra öteki yanı Ringo'ya gelecek biçimde, olduğu yerde tam bir dönüş yapıyordu; ilk seferinde Ringo kendini sırt üstü yolda buldu.

Babam gülerek, "O ata şu yandan bin," dedi.

Ringo bir ata, bir babama baktı. "Yani ters taraftan mı bincem? Yankee'lerin bizim gibi insan olmadığını biliyodum ama atları da at değlmiş demek."

"Kalk hadi," dedi babam. "Senin tarafındaki gözü kör onun."

Karanlık bastığında biz hâlâ at sırtında ilerliyorduk; bir süre sonra uyandım, eyerden düşmeyeyim diye biri beni tutuyordu; ağaçlık bir yerde durduk, ateş yaktilar ama Ringo'yla ben yemek için bile uyanamadık; sonra gene sabah oldu; babamla on bir asker dışında herkes gitmişti ama o zaman bile yola çıkmadık, gün boyu ağaçların arasında kaldık. "Şimdi ne yapacağız?" dedim.

"Siz baş belalarını eve götüreceğim, sonra da Memphis'e gidip Büyükanne'ni bulmam gerekiyor," dedi babam.

Karanlık basmadan az önce harekete geçtik; atına doğru yandan binmeye uğraşan Ringo'yu bir süre izledikten sonra yola koyulduk. Şafak sökene kadar gittik, derken gene durduk. Bu kez ateş yakmadık; atların eyerlerini bile hemen çıkarmadık; ağaçların arasında saklandık, sonra baktım babam dürtüp beni uyandırıyor. Güneş doğmuştu; yere yatıp yoldan geçen Kuzeyli bir süvari kolunun seslerini dinledik; derken ben gene uyumuşum. Uyandığımda öğlen olmuştu. Şimdi bir ateş yanıyor, üzerinde bir yavru domuz pişiyordu; yemek yedik. Babam, "Gece yarısı eve varırız," dedi.

Jüpiter iyice dinlenmişti. Bir süre gem vurulsun istemedi, derken babamın sırtına binmesine direndi; biz yola çıktuktan

sonra da başını alıp gitmek istiyordu; babam dizginleyip onu Ringo'yla benim aramda tutmak zorunda kaldı. Ringo babamın sağındaydı. Babam ona, "Bayard'la ikiniz yer değişseniz iyi olur; böylece senin at yanında ne olduğunu görür," dedi.

"Benim at eyi gidiyo," dedi Ringo. "Keyfi yerinde böyle. Belkim koksundan Jüpiter'in de at olduğunu ve sırtına binmeye kalkmayacağını biliyo da ondandır."

"Tamam. Ama gene de dikkatli ol," dedi babam. Yola devam ettik. Ringo'yla bizim atlarımız da iyi gidiyordu; dönüp arkama baktığımda, ötekiler çıkardığımız tozun epeyce gerisinde kalmışlardı.

Babam, "Anneanneninin başına bir şey gelmediğini bir bilsem," dedi.

"Aman Beyfendi. Siz hâlâ Büyükanne'yi mi merak ediyunuz? Doğduğundan beri tanırım onu; benim içim rahat," dedi Ringo.

Jüpiter başını dikmiş Ringo'nun atıyla benim atımı gözlüyor, gemine biraz asılarak ileriye atılmaya çalışıyordu, güzel bir görünüşü vardı. Babam, "Ben bırakıyorum, biraz hızlansın," dedi. "Ringo'yla sen kendinize dikkat edin." O anda Jüpiter gözden kayboldu sandım. Biraz öne yumularak füze gibi ileri atılmıştı. Gene de babamın onu hâlâ dizginlediğini bilmeliydim çünkü Jüpiter'in hâlâ hızlanmaya çalıştığını görmem gerekirdi ama yol boyunca bir çit vardı, bu yüzden hayalimdeki görüntü birden bulanıklaştı; o zaman fark ettim ki, babamla Jüpiter tepeye doğru fırlayıp gitmemiş de, hepimiz birlikte yumularak üç kırlangıç gibi, yolun aşığı tepenin doruğuna uçuyoruz ve ben o sırada 'Jüpiter'den geri kalmıyoruz. Jüpiter'den geri kalmıyoruz," diye düşünüyorum; babam başını geriye çevirip baktığında gözlerini ve bıyığıyla sakalının arasından dişlerini görünce, Jüpiter'i hâlâ dizginlediğini anladım.

"Şimdi, dikkat," dedi ve Jüpiter aramızdan ok gibi ileriye fırladı; bir adaçayı tarlasından havalanan şahin görmüştüm, Jüpiter tıpkı onun gibi çitin üstünden uçup gitti.

Doruğa ulaştıkları zaman, altlarında gökyüzü ile tepenin ötesindeki ağaçların uçlarını görebiliyordum; tepeyi geçmek için sanki tıpkı o şahin gibi uçmuş, gökyüzüne yelken açmışlardı

ama tepeyi geçmediler. Babam dorukta Jüpiter'i havada öylece durdurmuş gibiydi; üzengilerin üstünde ayakta durduğunu, eline aldığı şapkasını havaya kaldırdığını görebiliyordum; bunun üzerine Ringo'yla ben, daha atlarımızı durdurmayı bile düşünmeden kendimizi onun yanında bulduk; babam dizginleri çekip Jüpiter'i şaha kaldırdı ve şapkasıyla Ringo'nun atının kör gözüne vurdu; Ringo'nun atı olduğu yerde dönüp çitin üstünden atladı; ben tepenin doruğunu aşarken Ringo'nun naralarını duydum; babam hemen arkamda, bir yandan tabancasını ateşliyor, bir yandan da "Hadi çocuklar, kuşatın şunları! Tek kaçan olmasın!" diye bağıyordu. Bir çocuğun kabul edebileceği, içine sindirebileceği şeylerin bir sınırı vardır –inanabileceği değil, kabul edebileceği şeylerin– çünkü çocuklar, zamanla her şeye inanabilirler ama inanılmaz olayları yaşadıkları sırada, onları gerçek diye kabul etmeleri güçtür. Babamın ve benim atlarımızın tepeyi aşip sanki koşmayı keserek havada süzölmeye başladıkları, zaman dışı bir boyutta asılı kaldıkları o an, ben daha hâlâ çocuktum; babam bir eliyle benim atımı dizginleyip tutuyor, Ringo'nun yarı kör hayvanı ağaçların arasında sağa sola çarpıyor, Ringo sesinin var gücüyle bağıyordu; o sırada ben, önümüzdeki manzaradan çok, sessizce aşağıya bakıyordum – alacakaranlığa, ateşe, köprü'nün altından sessiz sakin akan dereye, on beş metre yakınına kadar hiç kimse bulunmayan, düzgünce ve özenle çatılmış tüfeklere, askerlere, onların yüzlerine, lacivert ceketlerine, pantolonlarına, postallarına, hepsi ellerinde kupalarla ateşin çevresine çömelmiş, yüzlerinde taş bebekler gibi sakin bir ifadeyle tepenin doruğuna doğru bakan o Yankee'lere bakıyordum. Babamın şapkası şimdi başındaydı; dişleri görünüyor, gözleri kedi gözleri gibi parlıyordu.

Dizgininden çekip atımı çevirdi ve yüksek sesle, "Üsteğmen. Tepeye tırman, birliğinle sen sağ kanadı kuşat," dedi. Eliyle atımın sağına bir şaplak attı, "Hadi. Şimdi bağır, çağır! Gürültü kopar! Ringo'dan geri kalmamaya bak," diye fısıldadı. Kuzeyli askerler, kupalarını bile ellerinden bırakmamışlar, hâlâ ona bakıyorlardı; babam onlara doğru, "Çocuklar," dedi; "Çocuklar, ben Albay Sartoris'im. Hepiniz elimdesiniz."

Bir tek Ringo'yu ele geçirmek güç oldu. Babamın arkadan

gelen adamları topluca tepeyi aşip atlarını durdurdular ve sanırım ki, yüzlerinde bir an, daha önce Yankee'lerin yüzlerindeki benzer bir ifade belirdi; ben, ara sıra çalıları dövmeyi bırakıyor, Ringo'nun bağırdığını, arada bir sızlandığını, sonra yeniden "Beyfendi! Beyfendi, siz! Hemen burya gelin!" diye bağırdığını duyuyordum; benim adımları haykırıyor, Bayard, Albayım, Beyfendi, Büyükanne, diyordu, öyle ki, orada en azından bir bölük var sanırdınız; derken oraya buraya koşup duran atma bağıyordu. Gene unutmuş, ata yanlış tarafından binmeye uğraşılıyor olmalıydı; sonunda babam bize, "Tamam, çocuklar. Gelebilirsiniz artık," diye seslendi.

O sırada hava neredeyse kararmıştı. Ateşi canlandırmışlardı; babamla adamları ellerinde tabancalarıyla, hâlâ ateşin çevresinde oturan Yankee'lerin başlarında dikilmiş duruyor, iki kişi de onların pantolonlarını, postallarını çıkarıyorlardı. Ringo uzaktaki ağaçların arasında hâlâ bağırip çağırıyordu. Babam, "Gidip üstegmen Marengo'yu kurtarsan iyi olacak," dedi. Ama hemen o anda, Ringo'nun atı fırlayıp ortaya çıktı; kör gözü tabak kadar büyüktü, dizlerini ta çenesinde kadar kaldıra kaldıra, çemberler çizerek koşturup duruyordu; arkadan Ringo geldi. Attan daha çılgın bir görünüşü vardı; konuşmaya başladı; "Sizi Büyükanne'ye söyleyecem, atıma vurup koştur—" diyordu ki, gözü Yankee'lere ilişti. Ağzı açık kalmıştı, gözlerini onlardan ayırmadan bir an yere çömeldi. Sonra, "Dikkat! Yakalayın! Yakalayın bunları, Beyfendi! Old Hundred'le Tinney'yi bunlar çaldı!" diye bağırdı.

Akşam yemeğini – babam, bizler ve yalnızca iç çamaşırlarıyla kalan Yankee'ler – hep birlikte yedik.

Subayları babamla konuşuyordu. "Bizi aldattınız bence, Albay. Burada gördüklerimin dışında tek askerinizin olduğuna inanmıyorum," dedi.

"Buradan uzaklaşmaya çalışın, o zaman yok muymuş görürsünüz," dedi babam.

"Uzaklaşmak, ha? Bu kılıkta mı? Uzaklaşalım da, buradan ta Memphis'e kadar bütün siyahiler, yaşlı kadınlar, hayalet sanıp bize ateş etsinler, öyle mi?...Gece üstümüze örtmek için battaniyelerimiz kalabilir, değil mi?"

"Elbette, yüzbaşı," dedi babam. "İzninizle ben şimdi yerime çekiliyor, sizi yatma hazırlıklarınızla baş başa bırakıyorum."

Biz gene karanlığın içine daldık. Ateşin çevresinde battaniyelerini yere serdiklerini görebiliyorduk. Babamın adamlarından biri, "Tanrı aşkına, John, bu altmış esiri ne yapacaksınız?" dedi.

"Hiçbir şey," dedi babam. Ringo'yla bana baktı. "Çocuklar, onları siz yakaladınız. Ne yapmak istersiniz, ha?"

"Vurup öldürerek," dedi Ringo. "Bayard'la daha önce de Yankee vurduk biz."

"Olmaz," dedi babam. "Benim daha iyi bir planım var. Onu uygulayınca, Joe Johnston teşekkür edecek bize." Arkasındaki askerlere doğru döndü. "Tüfeklerle cephaneleri aldınız mı?"

İçlerinden biri, "Aldık, Albayım," dedi.

"Yiyecekleri, postalları, giysileri?"

"Battaniyeler dışında her şeyi aldık, Albayım."

"Battaniyeleri yarın sabah toplarız. Şimdi bekleyin," dedi babam.

Karanlıkta oturduk. Yankee'ler yatmaya hazırlanıyorlardı. İçlerinden biri ateşe yaklaştı, yerden bir dal parçası aldı. Sonra durdu. Başını çevirmedi; biz hiçbir ses duymadık, hiç kimsenin yerinden kıınıldadığını görmedik. Adam dal parçasını geri bıraktı, battaniyesine döndü. Babam, "Bekleyin," diye fısıldadı. Bir süre sonra ateş söndü. "Dinleyin şimdi," diye fısıldadı babam. Karanlıkta öylece oturup kulak kabarttık: Yankee'ler iç çamaşırlarıyla yavaşça çalıların içine sınışıyorlardı. Bir ara sıçrayan bir su sesi, ardından bir küfür, sonra da birisi sanki eliyle ağzını kapatmış gibi bir ses duyduk. Babam kahkahayı basmadı, oturduğu yerde kıs kıs gülüyordu.

Sessizce çalıların içine kaçmaları iki saat almış olmalı. Sonunda babam, "Herkes bir battaniye alıp yatsın," dedi.

3

Bizi uyandırdığında güneş iyice yükselmişti. "Öğle yemeğine evde oluruz," dedi. Bir süre sonra dereye vardık; Ringo'yla yüzmeyi öğrendiğimiz derin yeri geçtik, tarlalarda yürümeye başla-

dık, derken geçen yaz Ringo'yla saklanıp ömrümüzde ilk kez bir Yankee gördüğümüz yere geldik; sonra ev göründü, Ringo, "Ey, Sartoris Çifliği, biz geldik. Memphis'i kim istiyosa, onun olsun," diye bağırdı. Gözümüzü evden ayırmadığımız için, merayı koşarak geçtiğimiz o günkü gibi, bir türlü eve yaklaşmıyorduk sanki. Arabayı da göremiyorduk; sonra babam gördü; araba Jefferson yolundan bize doğru geliyordu, elinde Bayan Compson'un yeni bir kâğıda sarılmış gül fidanları, Büyükanne incecik bedeniyle dimdik oturuyor, Joby bağırıp çağırarak yabancı atları kırbaçlıyordu; babam bizi bahçe kapısında durdurdu, şapkasını çıkarıp onların önden geçmesini bekledi. Büyükanne hiç ağzını açmadı. Yalnızca Ringo'yla bana şöyle bir baktı ve yola devam etti; biz de arkasından gittik; evin önünde durmadı. Araba meyve bahçesine girdi, sandığı çıkardığımız çukurun yanı başında durdu; Büyükanne hâlâ bir şey söylemiyordu; babam atından indi, arabaya çıktı, sandığın bir ucunu tuttu, omzunun üstünden, "Fırlayın buraya, çocuklar," dedi.

Sandığı yeniden gömdükten sonra, arabanın arkasından eve kadar yürüdük. Arkadaki oturma odasına gittik, babam tüfeği şöminenin üstündeki yerine astı; Büyükanne, Bayan Compson'un gül fidanlarını yere bıraktı, şapkasını çıkardı, Ringo'yla bana baktı.

"Sabunu getirin," dedi.

"Hiç küfretmedik ki. Babama sorun," dedim.

"Terbiyeli davrandılar, Bayan Rosa," dedi babam.

Büyükanne bize baktı. Sonra geldi, elini önce benim, sonra Ringo'nun omzuna koydu. "Yukarı çıkın—" dedi.

Babam ona, "Joby'yle siz o atları nasıl bulabildiniz?" diye sordu.

Büyükanne bize bakıyordu. "Ödünç aldım," dedi. "—hadi yukarı, çıkarın üstünüz—"

"Kimden?" dedi babam.

Büyükanne bir an babama, sonra yeniden bize baktı. "Bilmiyorum. Kimse yoktu orada.— çıkarın üstünüzdeki pazar giysilerini," dedi.

Ertesi gün hava sıcaktı; bu yüzden yeni ağılın yapımında ancak öğle yemeğine kadar çalıştık. Öyle sıcaktı ki, Ringo'yla atla-

rimıza bile binemedik. Saat altıda bile hâlâ sıcaktı; saat altıda öndeki merdiven tahtalarından hâlâ reçine sızıyordu. Adamların bahçe kapısından girdiklerini gördüğümüzde, babam gömleğiyle oturuyordu, çoraplı ayaklarını verandanın korkuluğuna dayamıştı; Ringo'yla ben basamaklarda oturmuş, ata binmek için havanın serinlemesini bekliyorduk; elli kişi kadar vardılar, hızla geliyorlardı; üstlerindeki lacivert ceketlerin bana ne denli bunalıcı göründüğünü anımsıyorum. "Baba," dedim. "Baba!"

"Koşma" dedi babam. "Ringo, sen evin arkasına git, Jüpiter'i yakala. Bayard, sen de içeri geçip Louvinia'ya söyle, çizmelerimle tabancalarımı arka kapıya getirsin; sonra git Ringo'ya yardım et. Koşma sakın. Yürü şimdi."

Louvinia mutfakta bezelye ayıklıyordu. Ayağa kalkınca, kucağındaki kâse yere düşüp parçalandı. "Aman Tanrım, Aman Tanrım. Gene mi?" dedi.

Şimdi koşmaya başladım. Ringo tam o sırada evin köşesini dönüyordu; ikimiz de koştuk. Jüpiter ahırdaki bölmesinde yem yiyordu; bize tekmeler savurdu, ayakları tam başımın yanından iki kez kurşun gibi duvara indi, sonra Ringo saman yığınının çıkıp Jüpiter'in başının üstüne atladı. Gemini taktık ama eğeri vurdurmadı. Babam, elinde çizmeleriyle koşarak içeri girdiği sırada ben Ringo'ya "Atını getir, başını itip kör yanını yukarı kaldır," diyordum; tepeye, eve doğru baktık, bir Yankee süvarisinin, elinde lamba taşır gibi öne doğru tuttuğu karabinasıyla, evin köşesini döndüğünü gördük.

"Uzaklaşın," dedi babam. Uçarcasına Jüpiter'in çıplak sırtına atladı; bir an durup yukarıdan öyle bize baktı. Sesini yükseltmedi; acelesi varmış gibi bile değildi. "Büyükanne'nize iyi bakın," dedi. "Tamam, Jüp. Gidelim."

Jüpiter'in başı, dehlizden arkadaki yarım kafes kapılara doğru dönüktü; dünkü gibi gene Ringo'yla benim aramızdan ileriye fırladı, ben "O dar delikten atlayamaz," diye düşünürken, babam hayvanı şaha kaldırdı. Jüpiter kapıları göğüsledi, ancak kapılar sanki o daha dokunmadan parça parça olmuştu; Jüpiter'le babam, dört bir yana saçılıp havada fır fır dönen tahta parçaları arasından gene uçar gibi geçerek gözden kayboldular. Sonra atlı Yankee ambara geldi ve bizi gördü, karabinasıyla atından yere

atladı, bir elini tabanca gibi bize doğru uzatarak ateş eder gibi yaptı ve "Söyleyin, nereye gitti o orospu çocuğu asî herif?" dedi.

Biz bir yandan kaçır, bir yandan da başımızı çevirip aşağı katın pencerelerinden yükselmeye başlayan dumanlara bakarken, Louvinia anlatmaya çalışıyordu: "Beyfendi verandada oturuyodu, Yankee'ler atlarını çiçek tarhlarının içinden sürüp geldi, 'Şu asî John Sartoris'in evini arıyoz,' dediler; Beyfendi elini kulağına götürdü, 'Ne?' dedi; yüzü, Few Michell Amca gibi anadan doğma kaçık birinin yüzüne benziyordu; içlerinden bir Yankee, 'Sartoris, John Sartoris,' dedi; Beyfendi, 'Hangisi? Hangi Sartoris?' diye sordu; sonra baktı ki, Yankee'nin sabrı taşacak, 'Haa, John Sartoris. Niye baştan öyle demedin?' dedi; Yankee de, salak, budala diye küfrü bastı; Beyfendi, 'Ha? Ne dedin?' diyince, 'Bişey yok! Bişey yok! John Sartoris nerde söyle, yoksa senin boy-nuna da ipi geçircem!' dedi; Beyfendi de, 'Ayakkabımı giyip gösteriğın size,' dedi, topallaya topallaya eve girdi, sonra koşarak holü geçti, bana 'Çizmelerimle tabancalarım, Louvinia. Bayan Rosa'yla çocuklara iyi bak,' dedi; kapıya çıktım, onlara bir yalan attım ama zenci deyi bana inanmadılar. Yankee, 'Bu kadın yalan söylüyor. Bence o adam, Sartoris'ti. Koş ambara bak bakalım, o boz at orda mı,' dedi—" bu sırada Büyükanne durup Louvinia'yı omuzlarından tutarak sarsmaya başladı.

"Sus!" dedi. "Sus! Loosh gümüşleri nereye gömdüğümüzü gösterdi onlara, anlamıyor musun? Joby'yi çağır, çabuk!" Louvinia'nın yüzünü kulübelere doğru döndürdü ve, tıpkı tepeden Yankee'lerin yanına inerken babamın benim atımı döndürüp sağrısına vurduğu gibi, sırtına bir şaplak attı; sonra kendisi de dönüp eve doğru koşmaya başladı; ama bu kez Louvinia onu tutuyor, Büyükanne de kurtulmaya çalışıyordu.

"Eve dönmeyin, Bayan Rosa," dedi Louvinia. "Tut onu, Bayard. Yardım et bana! Öldürürler onu!"

"Bırak beni!" dedi Büyükanne. "Sen Joby'yi çağır! Loosh gümüşleri nereye gömdüğümüzü gösterdi onlara!" Ama bırakmadık. Bir kedi gibi güçlü, ince ve hafifti ama gene de bırakmadık. Şimdi evin her yanından dumanlar taşıyordu; yangının, ya da adamların - ya da başka bir şeyin - sesini duyuyorduk; belki de, bunların hepsi (Yankee'ler ve yangın), tek bir ses çıkarıyordu. Sonra Loosh'u

gördüm. Sırtında bir bohça, peşinde Philadelphy ile kulübesinden çıkmış bize doğru geliyordu; yüzündeki ifade, geçen yaz Yanke- e'lerle görüştüğten sonra eve döndüğü o akşam Ringo'yla pence- reden içeri baktığımızda gördüğümüz ifadeye benziyordu. Büyü- kanne direnmeyi bıraktı. "Loosh," diye seslendi. Loosh durup ona baktı; uykuda gibiydi; sanki bizi görmemişti ya da bizim göreme- diğimiz bir şey görüyordu. Ama Philadelphy bizi gördü; kocasının arkasından Büyükanne'ye korkuyla bakarak, "Onu durdurmaya çalıştım, Bayan Rosa. Yemin ederim ki çalıştım," dedi.

Büyükanne, "Loosh," dedi. "Sen de mi gidiyorsun?"

"Evet," dedi Loosh. "Gidiyorum. Özgür ettiler beni. Tanrı'nın meleği özgür ilan etti beni; o cennet topraklara götürecektir. John Sartoris'in malı değilim ben gayrı; kendime ve Tanrı'ya aidim ben."

"Ama gümüşler John Sartoris'in malıydı," dedi Büyükanne. "Sen kim oluyorsun da başkalarına veriyorsun?"

"Bunu bana sen mi soruyorsun?" dedi Loosh. "John Sartoris nerde ki? Neden gelip o sormuyo? Tanrı sorsun ona, bakalım beni ona veren adamın adı neymiş diye. Beni karanlığa gömen adam, getsin de bunu beni o çukurdan özgürlüğe çıkaran adama sorsun." Bize bakmıyordu; baksa bile göremezdi sanırım. Yolu- na devam etti.

Philadelphy, "Yemin ederim, Bayan Rosa. Durdurmaya ça- çalıştım onu. Hemi de ne çok çalıştım," dedi.

"Gitme, Philadelphy," dedi Büyükanne. "Seni açlığa ve sefa- lete götürüyor, anlamıyor musun?"

Philadelphy ağlamaya başladı. "Biliyorum. Ona söylenenlerin doğru olamayacağını biliyorum. Ama benim kocam o. Onla gitmek zorundayım."

Yollarına devam ettiler. Louvinia geri dönmüştü; Ringo'yla ikisi arkamızda duruyorlardı. Sarı dumanlar ağır ağır yükseldi, batan güneşin ışığında toz gibi olup bakır rengini aldı; yoldan ge- çen ayakların kaldırdığı bir toz bulutu gibiydi; sonra ağır ağır yük- selmeye devam etti ve dağılıncaya kadar havada öyle asılı kaldı.

"Piç bunlar, Büyükanne!" dedim. "Piç herifler!"

Sonra baktım, üçümüz -Büyükanne, ben, Ringo- hep bir ağızdan "Piç herifler!" diye bağıryoruz. "Piç herifler! Piç herifler!"

Baskın

1

Büyükanne o kısa mektubu şekerciboyası meyvesinin suyuyla yazdı. "Bunu hemen Bayan Compson'a götürün ve doğruca geri dönün," dedi. "Hiçbir yerde durmayın."

Ringo, "Yayan gidceğz, öğle mi? O iki at bahçede boş dururken, ta Jefferson'a kadar git gel o dört millik yolu bize yürütceğniz, ha?" dedi.

"Onlar ödünç alınmış atlar. Geri verene kadar iyi bakacağım onlara," dedi Büyükanne.

"Nereye gidceğnizi, ne kadar kalcağnızı bilmeden yola çıkmanın adı, onlara eyi bakmak oluyo demek—"

"Sen benden dayak mı istiyon?" dedi Louvinia.

"Yok," dedi Ringo.

Jefferson'a yaya gidip mektubu Bayan Compson'a verdik; şapkeyi, şemsiyeyi, el aynasını alıp eve döndük. O gün öğleden sonra arabayı yağladık, akşam yemeğinden sonra Büyükanne şekerciboyası suyunu gene çıkardı, bir kâğıt parçasına "Albay Nathaniel G. Dick, -- nci Ohio Süvari Alayı," yazdı, kâğıdı katladı, giysisinin içine iğneledi. "Unutmam artık," dedi.

"Unutsanız bilem bu haşarı oğlanlar hatırlatır size," dedi Louvinia. "Albayı unutmamışlardır bence. Adam tam zamanında içeri girip engel olmasaydı, ötekiler bunları eteğnizin altından çekip almış, sonra da iki rakun derisi gibi, ambar kapısına çivlemişlerdi."

"Doğru," dedi Büyükanne. "Hadi yatalım şimdi."

O günlerde Joby'nin kulübesinde yaşıyorduk; kulübeyi bir kenarından çivilerle tavan kirişine tutturduğumuz kırmızı bir yorganla bölerek iki oda yapmıştık. Büyükanne başında Bayan Compson'un şapkasıyla kapıdan çıktığında, Joby arabayı hazırlamış, bekliyordu; Büyükanne arabaya bindi, Ringo'ya şemsiyeyi açmasını söyledi ve dizginleri eline aldı. Sonra hepimiz durup baktık, Joby arabadaki yorganların altına bir şey sokuyor; tüfeğin Ringo'yla ikimizin evin külleri arasında bulduğumuz namlusuyla demir kısımlarıydı bu.

Büyükanne, "Nedir o?" dedi. Joby onun yüzüne bakmadı.

"Belkim ucunu görünce, tam bi silah bellerler," dedi.

"Peki sonra?" dedi Büyükanne. Joby şimdi kimseye bakmıyordu.

"Ben sade gümüşlerlen katırları geri almaya yardımcı olur diye elimden geleni yapmaya çalışıyorum," dedi.

Louvinia da bir şey demedi. Büyükanne gibi o da Joby'ye baktı, o kadar. Az sonra Joby tüfek namlusunu arabadan çıkardı. Büyükanne dizginleri kaldırdı.

"Onu da yanınızda götürün. Heç değlse atlara bakar," dedi Louvinia.

"Olmaz," dedi Büyükanne. "Daha fazlasıyla başa çıkamam, görmüyor musun?"

"Öyleysem siz burda kalın, ben gidiğm," dedi Louvinia. "Ben her şeyi alır gelirim."

"Olmaz," dedi Büyükanne. "Beni merak etme sen. Sorup soruşturur Albay Dick'i bulurum; sonra sandığı arabaya yükleriz, Loosh da katırları getirir, birlikte eve döneriz."

Bunu üzerine Louvinia, tıpkı Memphis'e gitmek için yola çıktığımız o sabah Buck McCaslin Amca'nın yaptığını yapmaya başladı. Arabanın tekerleğini tutup orada durdu, babamın eski şapkasının altından Büyükanne'ye bakarak, "Albayla filan vakit kaybetmeyin siz," diye bağırmaya başladı. "Söyleyin, o zenciler Loosh'u bulsun; ona da söyleyin getsin sandıkla katırları geri getirsin size, sonra da eyice pataklayın onu!" Araba şimdi harekete geçmişti, Louvinia tekerleği bırakmış, yanı başımızda yürüyor, Büyükanne'ye doğru bağırıyordu: "O şamsiyayı alıp sırtında parçalayın!"

“Tamam,” dedi Büyükanne. Araba yola devam etti; kül yığını, küllerin içinden yükselen bacaları geçtik; Ringo’yla ikimiz büyük saatin iç aksamını da bulmuştuk. Güneş yeni doğuyor, ışıkları bacalara vuruyordu; bacaların arasında Louvinia’yı görebiliyordum; kulübesinin önünde durmuş, elini gözlerine siper ederek bize bakıyordu. Joby, elindeki tüfek namlusuyla hâlâ onun arkasındaydı. Yankee’ler bahçe kapısını yerle bir etmişlerdi; sonra ana yola çıktık.

“Arabayı benim sürmemi ister misiniz?” dedim.

“Ben sürerim,” dedi Büyükanne. “Bunlar ödünç atlar.”

“Yapcak iş aryosan, al şu şamsiyayı sen tut azcık,” dedi Ringo. Şemsiyeyi aldım; Ringo yere uzandı, şapkasını yüzüne örttü. “Hawkhurst’e yaklaşırken bana haber ver de söylediğin o demiryolnu kaçırmayım,” dedi.

Ringo bundan sonraki altı günü hep böyle, yüzüne örttüğü şapkasıyla arabada sırt üstü yatıp uyuyarak, sırası gelince şemsiyeyi Büyükanne’nin tepesinde tutarak geçirdi; bir de Hawkhurst’de geçirdiğimiz o Noel sırasında benim gördüğüm, onun hiç görmediği demiryolundan söz ederek beni uykusuz bıraktı. Ringo’yla ben böyleydik işte. İkimiz neredeyse aynı yaştaydık, babam hep Ringo’nun benden biraz daha akıllı olduğunu söylerdi ama biz, derilerimizdeki renk farkına aldığımızı gibi, buna da aldırmazdık. Bizim önem verdiğimiz şey, birimizin yaptığı ya da gördüğü bir şeyi ötekinin yapmamış ya da görmemiş olmasıydı ve o Noel’den sonra ben artık hep Ringo’dan öndeydim çünkü ben bir demiryolu, bir lokomotif görmüştüm. Ancak, Ringo’nun önem verdiği şeyin yalnız bu olmadığını şimdi biliyorum artık; ne var ki, benim bu düşüncemin kanıtını ikimiz de bir süre daha göremeyecek, gördüğümüz zaman bile bunun o anlama geldiğini bilmeyecektik. Ringo da bunu hissediyordu sanki ve görmeyi umduğu demiryolu, hızla giden lokomotif, onun bu duygusunu –o hareketlenmeyi, soydaşları arasında artık iyice artan o özgürce dolaşabilmek dürtüsünü– simgeliyor gibiydi; onlardaki bu dürtü, peşinden gittikleri, kendi derilerinden daha kara, akıl dışı bir vehim, bir düş, anlamaları olanaksız parlak bir gelecek umuduydu; anlamaları olanaksız; çünkü geçmişten kalan köklü gelenekleri olmadığı gibi, aralarındaki yaşlı-

ların bile belleklerinde ötekilere anlatabilecekleri, 'Bulacağımız şudur' diyebilecekleri, hiçbir şey yoktu; ne Ringo ne de ötekiler, bu umudun niteliğini anlayamazlardı ama umutlanmışlardı işte – türlü ırlardan insanlar arasında zaman zaman baş gösteren, niteliği belirsiz, karşı koyulamayan, kitleleri evlerinin, bildik çevrelerin güvenli ortamını tepip gözlerini bir umut, bir yıkım dışında her şeye kapayarak, bilmedikleri bir dünyaya doğru eli boş yola çıkmaya iten dürtülerden biriydi bu.

Yola devam ettik; hızlı gitmiyorduk. Ya da bize yavaş gidiyormuşuz gibi geliyordu belki; sanki hiç kimsenin yaşamadığı bir bölgeye girmiştik; o gün akşama kadar bir ev bile görmedik. Ben sormadım, Büyükanne de bir şey söylemedi; başında Bayan Compson'un şapkası, şemsiyenin altında öylece oturuyordu; atlar yürüyor, kendi tozumuz bile bizden önde gidiyordu; bir süre sonra Ringo bile doğrulup çevreye baktı.

"Yanmış yoldayız. Burdan kimse geçmemiş ki; oturan bilem yok," dedi.

Ama az sonra tepeler bitti, yol şimdi engebesiz bir arazide dümdüz gidiyordu; Ringo birden bağırды, "Eyvah! İşte gine geliyolar, bunları da alcaklar!" Batıya doğru ağır ağır giden toz bulutunu biz de gördük (ama atlıların çıkardığı toz, bu kadar yavaş ilerlemezdi); derken, gittiğimiz yol büyük bir yolla birleşti; bu yol da savaştan önceki Noel'de Büyükanne'yle ikimiz Hawkhurst'teyken gördüğüm demiryolu gibi doğruca doğuya gidiyordu; birden anımsadım.

"Hawkhurst yolu bu," dedim. Ama Ringo'nun kulağı bende değildi; toz bulutuna bakıyordu o; araba şimdi durdu, atların başları öne eğikti, çıkardığımız toz gene önümüze geçti, büyük toz bulutu batından ağır ağır yaklaşıyordu.

Ringo, "Görmüyonuz mu, geliyolar? Kaçalım burdan," diye bağırды.

"Bunlar Yankee değil," dedi Büyükanne. "Yankee'ler daha önce geçmiş." O zaman biz de gördük – bizimki gibi yanmış bir ev, kül yığınının üstünde yükselen üç baca – sonra bir kulübenin önünden bize bakan beyaz bir kadınla bir çocuk gördük. Büyükanne toz bulutuna baktı, sonra gözlerini doğuya giden büyük boş yola çevirdi. "Bizim yolumuz bu," dedi.

Devam ettik. Arkamızda toz bulutu, iki yanımızda yanmış evler, çırçır makineleri, yerle bir edilmiş çitler; şimdi daha da yavaş gidiyor gibiydik; bizim gibi artık zenci kulübelerinde oturan beyaz kadınlar, çocuklar (ortalıkta tek bir zenci bile görmedik), kulübelerin önlerinden dikkatle bize bakıyorlardı. Durmadık; Büyükanne, "Zavallı insanlar," dedi. "Onlarla paylaşabilecek kadar yiyeceğimiz olsaydı keşke."

Güneş batınca yoldan ayrılıp hemen orada geceledik; Ringo arkasına bakıyordu. "Neydi bilmem, ama uzaklaştık ondan, geride bıraktık. Toz moz göremiyom şimdi," dedi. Bu kez arabada yattık – üçümüz de. Saat kaçtı bilmiyorum ama birden uyandım. Büyükanne kalkmış arabada dimdik oturuyordu. Ağaç dalları ve yıldızlara karşı duran başını görebiliyordum. Birden üçümüz de oturup kulak kabarttık. Yolda bize doğru geliyorlardı. Çıkarıldıkları sese bakılırsa, elli kişi kadardılar; hızlı ayak sesleri, soluk soluğa kalmış gibi çıkan bir mırıltı duyuyorduk. Şarkı gibi değildi tam; o kadar yüksek çıkmıyordu. Yalnızca bir ses, bir soluma sesiydi duyulan – soluk soluğa, mırıldanır gibi söylenen bir tür ilahi, derin tozun içinde fısıltılar çıkararak aceleyle ilerleyen ayakların sesiydi. Kadın sesleri de duyuyordum, sonra birden kokuyu almaya başladım. "Zenciler," diye fısıldadım.

"Ş-ş-ş-şt," diye fısıldadım. Onları göremiyorduk, onlar da bizi görmediler; belki bakınadılar bile, karanlıkta soluk soluğa, mırıltılarla, telaş içinde hızla yürüyüp gittiler. Sonra güneş doğdu, biz de o yanmış evler, çırçır makineleri ve çitler arasından geçen boş ana yolda yeniden ilerlemeye başladık. Daha önce sanki hiç insan ayağı değmemiş bir yerden geçmiştik, şimdi ise herkesin aynı anda öldüğü bir yerden geçiyor gibiydik. O gece üç kez uyandık, karanlıkta arabada oturduk, yoldan geçen zencileri dinledik. Sonuncusunda, şafak sökmüş, biz atları doyurmuştuk. Bu kez çok kalabalıktılar; koşuyorlarmış gibi geldi bize, sanki gün ışığına yakalanmamak için koşmak zorundaydılar. Derken sesler kesildi. Ringo'yla ben gene koşum takımlarını sırtlanmıştı ki, Büyükanne, "Bekleyin. Susun," dedi. Tek bir kişiydi, soluk soluğa olduğunu, ağladığını duyabiliyorduk, sonra bir ses daha işittik. Büyükanne arabadan inmeye başladı. "Kadın düştü," dedi. "Atları arabaya koşup gelin."

Dönüp yola çıktığımızda, kadın kucağında bir şeyle yolun kenarına çömelmişti, büyükanne onun yanında ayaktaydı. Kucaktaki bir bebektir, birkaç aylıktır; kadın, sanki Büyükanne elinden alacakmış gibi, bebeğe sarılmıştı. "Hastalandım, onlara ayak uyduramadım," dedi. "Beni koyup gittiler."

"Kocan onlarla mı?" dedi Büyükanne.

"Evet, efendim. Herkes orda," dedi kadın.

"Sen kimin kölesisin?" dedi Büyükanne. Kadın ses çıkarmadı. Bebeğin üstüne eğilmiş, tozun içinde çömelerek duruyordu. "Sana yiyecek bir şeyler verirsem, dönüp evine gider misin?" dedi Büyükanne. Kadından gene ses çıkmadı. Orada çömelip durdu. "Gördüğün gibi, onlara ayak uyduramıyorsun, onlar da seni beklemeyecekler," dedi Büyükanne. "Yolda ölüp leş kargalarına yem olmak mı istiyorsun?" Ama kadın Büyükanne'ye bakmadı bile; orada öylece çömelip durdu.

"Jordan'a, kutsal topraklara gidiyoruz biz. İsa efendimiz ulaştırır beni oraya," dedi kadın.

"Arabaya bin hadi," dedi Büyükanne. Kadın arabaya bindi, kucağında bebeğiyle yoldaki gibi gene yere çömeldi; hiçbir yana bakmıyor, araba hoplayıp sarsıldıkça, topuklarına oturan kalçaları üzerinde sallanıyordu. Güneş doğmuştu; uzun bir tepeden inip vadi tabanını geçmeye başladı.

Kadın, "Ben burda ineyim," dedi. Büyükanne arabayı durdurdu ve kadın indi. Ortalıkta, içleri hâlâ karanlık sık sakız ağaçları ve servilerle sık çalılardan başka bir şey yoktu.

"Sen evine dön, kızım," dedi Büyükanne. Kadın kımıldamadan orada duruyordu. Büyükanne bana, "Sepeti uzat," dedi. Sepeti ona verdim; açtı ve kadına bir parça ekmekle et verdi. Yola devam ettik; tepeye tırmanmaya başladık. Arkama dönüp baktığımda kadın, kucağında bebek, elinde Büyükanne'nin verdiği ekmek ve etle, hâlâ oradaydı. Bize bakmıyordu. Büyükanne Ringo'ya sordu: "Ötekiler orada, vadinin içinde miydiler?"

"Evet, efendim. Kadın buldu onları," dedi Ringo. "Ama ben bu gece gine kaybedecek."

Tırmanmaya devam ettik; tepeyi aşarken dönüp arkaya baktım, şimdi yol boştu. Altıncı günün sabahıydı bu.

O gün akşama doğru gene tepeden aşağı iniyorduk; uzayan gölgeler ve kendi durgun tozumuzun içinde bir dönemeçten kıvrılınca, höyüğün üstündeki mezarlık ile Dennison Enişte'nin mezarının mermer sütununu gördüm; sedir ağaçlarında bir kumru vardı. Ringo, şapkasını yüzüne örtmüş, arabadaki yatağında gene uyuyordu ama ben konuşur konuşmaz hemen uyandı, oysa "İşte Hawkhurst," derken, sesimi yükseltmediğim gibi, ona söylemiş de değildim.

Doğruldu, "Hawkhurst mü?" dedi. "Demiryolu nerde?" Şimdi diz çökmüş, bana yetişebilmek için bulması gereken şeyi arıyordu ama gördüğü zaman, ancak hakkında duyduklarına dayanarak tanınması gerekecekti onu: "Hani nerde? Nerde?"

"Biraz bekleyeceksin," dedim.

"Ömür boyu bekledim zaten," dedi. "Sen sonra, Yankee'ler onu da yıktı, deycen bence."

Güneş batıyordu. Birden yatık ışınlarının evin olması gereken yere vurduğunu gördüm, çünkü orada ev yoktu. Buna şaşmadım; sırf Ringo için üzülmüştüm, çünkü (o sırada daha on dört yaşındaydım) ev gittiye, Yankee'ler demiryolunu da bırakmamışlardır diye düşünmüştüm çünkü kim olsa evden çok demiryolunu yok etmek isterdi. Orada durmadık; sessizce aynı kül yığınının güneşte ayakta duran, bizimkiler gibi kapkara olmuş o dört ince bacaya bakıp geçtik. Bahçe kapısına vardığımızda, kuzenim Denny yoldan bize doğru koşuyordu. Denny on yaşındaydı; bağırma hazır açık ağzı, koca koca gözleriyle, koşarak arabanın yanına geldi.

"Denny," dedi Büyükanne. "Bizi tanıdın mı?"

Denny, "Evet, efendim," dedi. Bana bakarak bağırdı. "Gel de gör—"

"Annen nerede?" dedi Büyükanne.

"Jingus'un kulübesinde," dedi Denny; Büyükanne'ye bakmadı bile. "Evi yaktılar!" diye bağırdı. "Gel bak, demiryoluna ne yaptılar!"

Koşarak gittik – üçümüz. Büyükanne arkamızdan bir şeyler bağırdı, ben dönüp şemsiyeyi arabaya bıraktım ve ona "Peki,

efendim!" diye bağırp Denny ile Ringo'ya yetiştim; koşa koşa tepeyi aşık, o zaman göründü. Daha önce Büyükanne'yle buraya geldiğimizde, demiryolunu bana kuzenim Denny göstermişti ama o yıl Denny öyle küçüktü ki, Jingus'un onu kucağında taşıması gerekmişti. Demiryolu ömrümde gördüğüm en düz şeydi; ağaçları keserek, toprağı kazarak açılmış uzun, boş bir yol boyunca sessizce, dümdüz uzayıp gidiyor, güneş altındaki bir ırmağın suları gibi parıldıyordu ama hiçbir ırmağın olmadığı kadar düzdü; ayrıca, eşit boyda, pürüzsüz, düzgün traverslerle bölünmüştü; raylar güneşte bir örümcek ağının iki teli gibi parlıyor, gözden kaybolana kadar dümdüz uzayıp gidiyordu. Demiryolu, Louvinia'nın kulübesinin her cumartesi sabahı süpürdüğü arka bahçesi kadar temiz ve düzgündü ve üzerinde hiçbir şey taşıyamayacak kadar narin görünen o iki küçük örümcek teli, dünyanın kenarından boşluğa atlamak için ivme kazanmak istercesine, tüm hafifliği ve hızıyla dümdüz koşuyordu sanki.

Jingus trenin ne zaman geleceğini biliyordu; beni elimden tutmuş, kuzenim Denny'yi kucağına almıştı; rayların arasında duruyorduk; bize önce trenin nereden geleceğini, sonra da kuru bir çam ağacı ile kendisinin yere çaktığı bir kazığı gösterdi; ağacın gölgesi kazığın üstüne düştüğünde, trenin düdüğünü duyacağımızı söyledi. Geri çekilip gölgeyi izledik, derken düdüğü duyduk; çalmaya başladı, sesi git gide yükseliyordu; Jingus raylara gitti, şapkasını çıkardı, havaya kaldırdı, yüzünü bize doğru çevirerek, "Bakın şimdi! Bakın!" diye bağırdı; trenin yüzünden onu duyamıyorduk ama bağırmaya devam ediyordu; derken tren geçip gitti. Büyük bir gürültüyle yaklaşmış, yanımızdan geçip gitmişti; yatağı ağaçlar kesilerek açılan o ırmak, baştan sona, duman, gürültü, kıvılcım ve zıplayıp giden pirinç aksamıyla doldu, ardından gene bomboş kaldı; bir tek Jingus'un şapkası, canlıymış gibi, boş raylar boyunca trenin arkasından hoplayıp zıplıyordu.

Ancak bu kez gördüğüm şeyler, her birkaç metrede bir yığılmış kapkara saman kümelerini andırıyordu; demiryoluna koştuk, orada traverslerin yerlerinden sökülmüş, küme küme yığılarak yakılmış olduklarını gördük. Ama Denny hâlâ, "Gelin, raylara ne yaptılar ona bakın!" diye bağıriyordu.

Raylar biraz ötede, ağaçların arasındaydı; anlaşılan her bir rayı dört beş kişi götürüp, tıpkı taze mısır saplarını arabanın di-reğine sarar gibi, bir ağacın gövdesine dolamışlardı; şimdi Ringo da bağıyordu: "Bunlar ney? Bunlar ney ki?"

Denny, "Tren bunların üstünde gidiyor!" diye bağırdı.

"Yani tren burya geliyo, sincap gibi bi aşağı bi yukarı ağç gövdelerini dolaniyo, öyle mi?" Sonra hepimiz birden atı duyduk; o yana bakmamızla, ağaçların arasından yola çıkan Bobolink'in demiryolunu kuş gibi geçip yeniden ağaçların içine daldığını görmemiz bir oldu; kuzenim Drusilla ata erkekler gibi, bacak-larını iki yana açarak binmişti; Bobolink'in sırtında dimdik ve rüzgârdaki bir söğüt dalı gibi hafif oturuyordu. Ülkenin en iyi kadın binicisi olduğu söylenirdi.

Denny, "Bakın, işte Dru!" diye bağırdı. "Gelin hadi! Irmağın orda zencileri görmeye gitmişti. Gelin hadi!" Ringo'yla ikisi, gene koştular. Ben bacaları geçtiğim sırada onlar koşarak ahıra giriyorlardı. İçeri girdiğimde kuzenim Drusilla Bobolink'in eye-rini çoktan çıkarmış, hayvanı tımar ediyordu. Denny hâlâ bağı-ryordu: "Ne gördün? Ne yapıyorlar?"

"Evde anlatırım," dedi kuzenim Drusilla. Derken beni gör-dü. Uzun boylu değildi; onu uzun gösteren, ayakta duruş ve yürüyüş biçimiydi. Erkekler gibi pantolon giymişti. Ülkenin en iyi kadın binicisiydi. Savaştan önceki o Noel'de Büyükanne'yle buraya geldiğimizde, Gavin Breckbridge, Bobolink'i ona daha yeni armağan etmişti; Drusilla ile Gavin birbirlerine çok yakışı-yorlardı; Jingus'un söylemesine gerek yoktu: Herkes biliyordu ki onlar hem Alabama'nın, hem Mississippi'nin en güzel çift-tydiler. Ama Gavin, Shiloh'daki çarpışmada öldü, bu yüzden evlenemediler.

Drusilla gelip elini omzuma attı. "Selam," dedi. "Selam, John Sartoris." Ringo'ya baktı, "Bu Ringo mu?" diye sordu.

"Öğle diyolar bana," dedi Ringo. "Demiryoluna n'oldu?"

"Nasılsın Ringo?" dedi Drusilla.

"İdare ediyom," dedi Ringo. "Demiryoluna n'oldu?"

"Bu akşam anlatırım," dedi Drusilla.

"Bobolink'in tımarını ben tamamlayım," dedim.

"Yapar mısın?" dedi. Bobolink'in başına yaklaştı. "Kuzenim

Bayard tamamlasın mı tımarını, oğlum?" diye sordu. "Peki, hepinizle evde görüşürüz," dedikten sonra çıkıp gitti.

"Yankee'ler geldiğinde eyi saklamışınız bu atı," dedi Ringo.

"Bu atı ha? Dru'nun atma hiçbir lanet Yankee işlemez artık," dedi Denny. Bu kez bağırılmamıştı ama az sonra gene başladı: "Evi yakmaya geldikleri zaman, Dru tabancayı kapıp buraya koştu – üstünde pazar giysileri vardı – adamlar hemen peşine düştüler. Koşa koşa içeri girdi, Bobolink'in sırtına atladı – eyesiz ve gemini takmak için bile beklemeden; adamlardan biri kapıda, 'Dur,' diye bağırıyor, Dru da, 'Çekil ordan, yoksa üstüne sürerim,' diyor, adam da tabancasını çekmiş, ha bire 'Dur! Dur!' diye bağırıyor" – Denny şimdi sesini gene iyice yükseltmişti: "Dru, Bobolink'in kulağına eğilip, 'Gebert onu, Bob,' demiş ama Yankee tam zamanında geriye zıplamış. Her taraf asker doluydu, Dru Bobolink'i durdurdu, pazar giysileri içinde atlayıp yere indi, tabancayı Bobolink'in kulağına soktu, 'Hepinizi vuramam, çünkü kurşunum yetmez; vursam da yararı yok ama at için bir tek kurşun yeter; kararınız nedir?" dedi. Bunun üzerine evi ateşe verip gittiler!" Şimdi iyice bağırıyor, Ringo da koca koca açılmış gözlerle ona bakıyordu, öyle ki gözlerini bir çomakla sıyrıp yüzünden alabilirdiniz. Denny "Gelin hadi!" diye bağırды. "Gidip ırmaktaki şu zenciler ne yapıyormuş, onu dinleyelim!"

"Ömür boyu hep zenciler hakkında söğlenenleri dinlemek zorunda kaldım," dedi Ringo. "Demiryolna n'olmuş onu duymak istiyom ben."

Eve geldiğimizde Drusilla konuşmaya başlamıştı, daha çok Büyükanne'ye anlatıyordu ama demiryolu değildi anlattığı. Saçı kısa kesilmişti; babam sonradan Büyükanne'ye, askerlerin birbirlerinin ve kendisinin saçlarını süngüyle kestiklerini söyleyecekti; Drusilla'nın saçı, işte babamın o sıradaki saçına benziyordu. Yüzü güneşten yanmıştı, elleri çalışan erkeklerin elleri gibi sertti ve sıyrıklarla doluydu. Daha çok Büyükanne'ye anlatıyordu: "Şuradaki yoldan geçmeye başladıkları zaman, ev hâlâ yanıyordu. Kaç kişiydiler, sayamadık; erkekler, kadınlar, yürüyemeyen çocukları, evlerinde oturup ölümü beklemeleri gereken yaşlı insanları taşıyorlardı. Şarkı söylüyorlardı; yolda sağa sola bakmadan, şarkı söyleyerek yürüyorlardı. Kaldırdıkları toz iki

günde bile yatışmadı çünkü gece boyunca sürekli geçtiler; o gece yatmayıp onları dinledik; ertesi sabah yolda, her birkaç metrede bir, artık ötekilere ayak uyduramayan yaşlı kimseler vardı; oturuyor, yatıyor ya da sürüne sürüne ilerlemeye çalışıyor, önden gidenlere seslenerek yardım istiyorlardı; önden gidenler –genç ve güçlü olanlar– durmuyor, hatta dönüp arkalarına bile bakmıyorlardı. Onları duyduklarını ya da gördüklerini bile sanmıyorum. “Özgürlüğe gidiyoz,” dediler bana. “Jordan Irmaanı geçceğz.”

“Loosh da böyle söyledi,” dedi Büyükanne. “General Sherman hepimizi özgürlüğe, Jordan’a götürüyor, demişti.”

“Evet, Jordan Irmağına,” dedi kuzenim Drusilla. “Orada durdular; kendileri de önü tıkanmış bir ırmak gibiler. Onların ırmağı geçmelerini önlemek için Yankee’ler oraya bir süvari tuğayı göndermiş; bu arada kendi piyade ve topçularını karşıya geçirmek amacıyla bir köprü yapıyorlar; bu insanlar, oraya varıp suyu görünceye ya da kokusunu alıncaya kadar sakinler. Ama orada çılgına dönüyorlar. Karşı koydukları yok; kendilerini geriye süren atları, sırtlarına inen kılıç kınlarını sanki görmüyorlar bile; gözleri ırmakla karşı kıyının dışında hiçbir şey görmüyor gibi. Öfkeli değiller, karşı koymuyorlar; kadın, erkek, çocuk hep birlikte şarkılar söylüyor, ilahiler mırıldanıyor, o bitmemiş köprüye ulaşmaya, hatta suya inmeye çalışıyorlar, süvariler de kılıçlarının kınlarıyla vurarak onları geri püskürtüyor. En son ne zaman bir şeyler yediklerini bilmiyorum; bazılarının ne kadar uzaktan geldiklerini bilen yok. Bir şey yemeden, içmeden buradan geçip gidiyorlar; sanki bir ruh ya da ses ya da her neyse, kendilerine, haydi kalkın dediği zaman, o sırada yaptıkları işleri öylece bırakıp yola koyuluyorlar. Gündüzleri ormanlarda durup dinleniyor, sonra gece olunca gene harekete geçiyorlar. Bu gece, süvariler durduruncaya kadar, yolda yürüdüklerini duyacağız – sizi uyandırırım. Bir subay –bir binbaşı– sonunda benim kendi askerlerinden biri olmadığını fark etti; ‘Siz bir şey yapabilir misiniz acaba? Evlerine dönmeleri için bir vaatte bulunmak gibi?’ dedi. Ancak, onlar sanki beni görmüyor, söylediklerimi duymuyorlardı; akıllarında bir tek o ırmak ve karşı kıyısı vardı. Ama yarın oraya gene gittiğimizde, kendi gözlerinizle göreceksiniz.”

"Drusilla. Bir daha gitmeyeceksin oraya - ne yarın ne de başka bir zaman," dedi Louise Teyze.

"Ordu geçtikten sonra, Yankee'ler köprüyü dinamitleyip havaya uçuracaklar. O zaman bunlar ne yapar, kimse bilmiyor," dedi Drusilla.

"Ama sorumlusu biz değiliz ki. Bu işi Yankee'ler başlarına kendileri açtılar; cezasını da onlar çeksin," dedi Louise Teyze.

"O zenciler, Yankee değil, anne," dedi kuzenim Drusilla. "Orada, onlar gibi Yankee olmayan en az bir kişi daha bulunacak." Büyükanne'ye baktı. "Bayard'la Ringo'yu da sayarsak, dört kişi," diye ekledi.

Louise Teyze Büyükanne'ye baktı. "Rosa. Sen gitme. Men ediyorum seni. John Enişte bunun için bana teşekkür edecektir," dedi.

"Giderim, herhalde," dedi Büyükanne. "Gümüşleri geri almam gerekiyor zaten."

"Katırları da," dedi Ringo. "Onları unutmayın. Siz de Büyükanne'yi marak etmeyin. Ne istediğne karar verir o, sonram on saniye kadar diz çöker, ne yapcağını Tanrı'ya söyler, sonram da kalkıp yapar. Yapcağı şeyi beğnemeyenler ya yolundan çekilir ya da ayaklarının altında ezilir. Ama hani şu demiryolunu—"

"Artık yatsak iyi olur bence," dedi Büyükanne.

Ama yatmadık. Demiryoluna ne olduğunu ben de duymalıydım; bir oğlan çocuğunun kavgaya, gürültüye, dumana, hıza olan ilgisinden çok belki de Ringo'dan geri kalmamak içindi bu (ya da hatta ondan ileride olmayı elden kaçırmamak içindi; çünkü ben demiryolunu bozulmadan önce görmüştüm, oysa o görmemişti). Louvinia'nın kulübesindeki gibi tavandan sarkan bir yorganla iki odaya bölünmüş o köle kulübesinde oturduk; yorganın öte yanında Louisa Teyze ile Büyükanne çoktan yatmışlardı; bu akşam için izin almamış olsa, Denny de orada yatacağı, ancak olanları zaten kendi gözleriyle gördüğünden, şimdi yeniden duymasına gerek yoktu ama o da dinliyordu;— Biz -Ringo'yla ben- orada oturup Drusilla'yı dinlerken aynı şaşkınlık içinde birbirimize bakıyor, aynı inanılmaz soruyu soruyorduk: *O sırada biz nerede olabilirdik? Acaba ne yapıyorduk ki, yüz mil uzakta da olsak, bunları*

sezememiş, hissedememiş, durup birbirimize hayretle, heyecanla bakmamıştık? Çünkü bizce savaş buydu işte. Ringo'yla ikimiz Yankee'leri görmüş, onlardan birine ateş etmiştik; kütüphanede iki sıçan gibi Büyükanne'nin eteklerinin altına çömelip saklanmış ve onun silah kullanmadan, hatta iskemlesinden bile kalkmadan, koca bir Yankee alayını bozguna uğrattığına tanık olmuştuk. Ayrıca meydan savaşlarıyla çatışmalar hakkında haberler dinlemiş, bunlara katılan kimseleri görmüştük: Yalnızca, yılda bir ya da iki kez sıska ama güçlü atının üstünde, Ringo'nun Tennessee olduğuna inandığı o bulut kümesinin ötesinden ansızın çıkıp gelen babamı değil, aynı zamanda kollarını bacaklarını kaybetmiş durumda evlerine dönen askerleri de görmüştük. Ama ancak bu kadarını biliyorduk: İnsanlar daha önce hızarlarda da kollarını bacaklarını kaybetmişlerdi; yaşlı adamlar, daha yazı bulunmadan önce gençlere, erkek çocuklara, savaş ve çatışma öyküleri anlatmışlardı: Olayların tam nerede ya da ne zaman geçtiğini sormak anlamsızdı; ayrıntılara kim aldırır, ya da *Yapma ihtiyar, doğru söyle: Sen bu anlattığımı gözlerinle gördün mü? Gerçekten orada mıydın?* diye kim üsteler ki. Çünkü savaş savaştır: Barut çağında, patlayan hep aynı baruttur; barutun bulunmadığı zamanlar, saldırı da savunma da hep demirle yapılır – aynı öykü, aynı anlatım, bir sonraki ya da bir öncekinden farkı yok. Evet biliyorduk, ortada bir savaş vardı; buna inanmak zorundaydık, tıpkı son üç yıldır yaşadığımız hayata ancak 'yokluk ve acı' adının verilebileceğine inanmak zorunda olduğumuz gibi. Gene de savaşın görkemine ilişkin bir kanıt yoktu; aslında bu yönde kanıt bulunmadığı gibi, ortada suratımıza fırlatılmış ters yönde son derece sefil ve inkârı olanaksız bir kanıt vardı: Babamın (ve öteki askerlerin) serseriler gibi yayan ya da bir deri bir kemik kalmış atların sırtında, üstlerinde rengi atmış yamalı (bazen de çalıntı olduğu belli) giysilerle, önlerinde bayraklar, davullar, arkalarında uygun adım yürüyen iki kişi bile olmadan, eve döndüklerini görmüştük; ceketlerinde altın sırmalar parıldamıyor, bellerinden kılıçsız kınlar sarkıyordu; kimseye görünmeden iki ya da üç ya da yedi günlüğüne evlerine geliyor, tarla sürmek, çit onarmak, tütsülenecek etler için hayvan kesmek gibi şanla, şerefle ilgisi olmayan, ayrıca hiç de beceremedikleri işler yapıyorlardı; bu işleri yapmaları gerekiyordu, çünkü evlerin-

den uzakta, savaşıyorlardı; ancak, savaştan getirdikleri bir kanıt da yoktu – babam bu işleri beceriksizce yaparken, tüm varlığından çevresine (Ringo’yla ikimiz öyle hissediyorduk) bir tür eziklik ve özür dileme havası yayılıyor, sanki “İnanın bana, çocuklar; söylüyorum size; nasıl görünürse görünsün, savaş yalnızca bu değil. Bunu kanıtlayamam ama sözüme inanmak zorundasınız,” diyordu. Ve işte şimdi bir kanıt çıkmıştı ama biz orada bulunamamış, onu kendi gözlerimizle görebilecekken, görememiştik: Hem de böyle bir kanıtta, ne tüm savaş öykülerinin ter kokan süvari hücumları ve karşı hücumları, ne dört nala kalkmış gökler gibi gürleyen top arabaları, ne atlarından çözülerek kendi iblislerinin yarattığı bir cehennem (görseler çocuklar bile bunun böyle olduğunu anlardı) duman ve alevlerini gümbür gümbür ateşe tutan toplar, ne de parça parça olmuş bir bayrağın altında, yırtık pırtık giysiler içinde savaş naraları atarak hücumu geçen sıskası çıkmış piyade askerleri vardı (ki bu da, çocukların hayallerindeki savaşın ayrılmaz bir parçasıdır). Çünkü görmek istediğimiz buydu işte: Bir ara, bir kesinti olmuş ve bu boşluk sırasında, kara dumanların öfkesi, cılız naraların şiddeti azalırken, kurbağa gibi çömelen toplar, soluk soluğa askerler, titreyen atlar, savaş alanında çepeçevre dizildikleri yerde kımıldamadan öylece durmuş, üç yıldır sürüp giden acı olayların ölümsüz bir an ve kesin bir hamle biçiminde somutlaşmasını sağlamışlardı; bunu başaran ise iki alay ya da iki topçu bataryası, hatta iki general bile değil, iki tren lokomotifiydi.

Drusilla anlattı, biz de yeni badanalanmış kireç (ve hâlâ hafifçe zenci) kokan kulübede oturup dinledik. Belki olayın gerisindeki nedeni de söylemiş (kendisi biliyor olmalıydı), bunun Güney’deki düzenin korunması amacıyla değil, en azından biraz daha sürdürülmesi için hangi stratejiye, hangi umutsuz oyuna hizmet ettiğini de anlatmıştır. Ancak, bizce bunların bir anlamı yoktu. Biz onun söylediklerini duymuyor, hatta dinlemiyorduk; orada, o kulübede oturmuş bekliyor ve artık var olmayan o demiryolunu düşünüyorduk; şimdi ondan geriye, aralarında otların yeşerdiği kömürleşmiş birkaç travers yığını ve bükülerek ağaçların gövdelerine sarılıp düğümlenen, şimdiden canlı kabuklarla kaynaşarak kendilerini benimseyen vahşi ormanın ay-

rılmaz birer parçası olmaya başlayan çelik şeritler kalmıştı; tıpkı orada bulunarak olayı gören herkes gibi bizim gözümüzde de o demiryolu, şan ve şerefe giden yol kadar bozulmamış, yepyeni, düz ve dardı; ancak, Ringo'yla ikimiz orada bulunamamıştık. Drusilla bize seyircileri de anlattı; 'Atlanta' ile 'Chattanooga'dan söz etti (bunlar demiryolunun başlangıç ve bitiş noktalarındaki kentlerin adlarıydı); ancak, olayı seyreden öteki insanlar gibi bizim için de bu adların bir anlamı yoktu; seyirciler, beyaz ya da kara derili yaşlı erkekler, çocuklar, dul ya da çocuksuz kalıp kalmadıklarını daha aylarca öğrenemeyecek olan kadınlardı; tüm bu insanlar, kulaktan kulağa iletilen bir haberle, üç yıldır açlık çeken yılmaz bir ruhun beden engelini aşarak bir an parlayıp ışıldadığını görmek için toplanmışlardı. Drusilla anlattı (ve Ringo'yla ben şimdi dinlemeye başladık; artık biz de oradaydık): Atlanta'da, içinde lokomotifin beklediği hangardaydık; karanlıkta gizlice hangara giren (öyle yapmış olmalılar), tekerlekleri, pistonları, demirden sağrıları sevip okşayarak onlara fısıldayan, dil döken, karanlıkta sevgilinin sevgilisine ya da binicinin atına fısıldayarak tatlı dille onu büyük bir çabada bulunmaya zorlayan, bu çabanın karşılığının ölüm olduğunu söyleyen (kim böyle bir bedeli ödemeye razı olmazdı ki), fısıldayıp okşayarak, dil dökererek onu bu büyük ana hazırlayan kişilerle birlikteydik. Şimdi de onların (olayı izlemek için, ezilmiş insanların fısıltı gazetesiyse burada toplanmış bulunan yaşlı adamların, çocukların, kadınların) yanındaydık – aralarında yaşayan lacivert üniformalı düşmanlarını sır vermeyen ifadesiz yüzlerle aldatma kararlılığı ve yeteneği dışında her şeylerini yitiren o insanların yanındaydık. Onlar olacakları biliyorlardı çünkü; Drusilla bunu da anlattı: Sanki lokomotifin Atlanta'dan tam ne zaman hareket ettiğini biliyorlarmış; sanki gri üniformalı generaller, kendilerine özellikle haber yollayıp, "Üç yıldır acılar içindesiniz; şimdi size ve çocuklarınıza, uğrunda acılara katlandığınız ama gene de sizlere yaşatamadığımız bir şeyi, kısa bir an için de olsa, görmenizi sağlayacağız," demişlerdi. Çünkü görüp görecekleri ancak buydu işte. Şimdi bunun böyle olduğunu biliyorum. Bir değil, vagonlarıyla birlikte yüz lokomotifin geçmesi bile, ne durumu ne de sonucu değiştirebilirdi – özellikle de vagonsuz iki lokomotifin

bir yılı aşkın süredir tren dumanı görmeyen, kampana sesi duy-
mayan, uykulu, ıssız bir demiryolundan yüz metre arayla çığlık
çığlığa geçişleri değiştiremezdi. Amacın durumu değiştirmek
olduğunu sanmıyorum. Bu olayda eski zamanların demirden
iki şövalyesi karşılaşıyordu sanki – maddi bir ödül değil bir ilke
uğruna, şerefle şeref, yiğitlikle yiğitliğin karşılaşmasıydı bu;
sonuç almak için değil, yalnızca yarışmak uğruna girilen bir
eylendi; bu eylemle denenen ilke de, sonuçta ölümün kesinliği
ile tüm insan çabalarının boşluğu dışında, hiçbir şey kanıtlamı-
yordu. Bunu görüyorduk; Drusilla'nın sesi bizi, havada dolaşan
ve içinde hâlâ o çılgın görüntüyü saklayan bir ışık demetine ta-
şımıştı sanki; demiryolunun başı sonu olmayan, bir yere varması
gerekmeyen bu kısa parçası, varlığını yalnızca bir çift gözün gö-
rüş alanında sürdürüyordu; lokomotifin kendisi görünmüyordu;
ancak, gök gürültüsünü andıran ama gene de hülyalı bir öfke
içinde geçişi, bunu gören insanın gözünde yerleşip kalmıştı – tek
başına, değişmeden, yalnız; geçerken değerli buharını harcaya-
rak acı acı düdüğü öttürmüştü, o sırada birkaç saniyelik, yolculu-
ğun sonunda ise kilometrelerce mesafelik bir güç kaybı demekti
bu (gene de böyle bir bedelin on katını ödemeye değerdi) – alev
alev dumanlar çıkaran yüksek bacası, tepesinde sallanıp duran
çanı, damına çivilenmiş Güney'in yıldızlı, Aziz Andreas haçlı
bayrağı, tekerlekleri, pirinç aksamı, şövalyelerin altın mahmuz-
ları gibi parıldayan piston kollarıyla geçip gitmiş, gözden kay-
bolmuştu. Gene de, yenilgiye uğrayanlar ya da onların çocukları
arasında olayı anlatacak ya da anlatılanları dinleyecek kimseler
bulundukça, gitmiş, kaybolmuş sayılmazdı.

“Öteki lokomotif –Yankee’lerin lokomotifi– hemen arkasın-
daydı,” dedi Drusilla. “Ama bizimkine asla yetişemedi. Ertesi
gün gelip demiryolunu söktüler. Aynı şeyi bir daha yapmayalım
diye söktüler; demiryolunu sökebilirler, ama gerçeği değiştire-
mez, başarıımızı elimizden alamazlar.”

Biz –Ringo’yla ben– Drusilla'nın ne demek istediğini anlamış-
tık; kapının hemen dışında durduk, Ringo gidip o gece Meslena'nın
kulübesinde yatacağı. “Ne düşündüğünü biliyorum,” dedi. Babamın
hakkı vardı; Ringo benden akıllıydı. “Ama senin kadar ben de duy-
dum. Senin duyduğun her bi şeyi ben de duydum.”

"İyi de ben demiryolunu onlar daha sökmeden önce görmüştüm. Olayın geçeceği yeri görmüştüm," dedim.

"Ama demiryolnu gördüğnde, bunun olcağını bilmiyodun ki. Boş geç sen onu. Duydum işte. Benim elimden de hiç kimse alamaz bunu."

Ringo gitti; ben de yeniden içeri girdim, yorganın arkasındaki şiltede Denny uykuya dalmıştı bile. Drusilla orada değildi ama nerede olduğunu merak edecek vaktim yoktu çünkü saat geç olmuştu; gene de ben, belki bu gece hiç uyuyamam, diye düşünüyordum. Daha sonra, daha geç bir saatte beni sarsarak uyandırırken, Denny'nin de uykuya gerek duymadığını, sanki savaşıla üç dört saniye yüz yüze gelince, babamla öteki askerlerin cephede kazandıkları bir niteliği (aç ve uykusuz kalabilme gücü ile sıkıntıya katlanabilme iradesini) onun henüz on yaşındayken kazandığını düşündüğümü anımsıyorum. "Dru zencilerin geçişini dinlemek istiyorsa, dışarı çıksın diyor," diye fısıldadı.

Drusilla kulübenin dışındaydı; yatmak için soyunmamıştı bile. Yıldızların ışığında görebiliyordum onu – eğri büğrü kesilmiş kısa saçlarını, erkek gömleğiyle pantolonunu. "Duyuyor musun onları?" dedi. Arabadayken duyduklarımızı gene duyuyor-duk – acele adımları, soluk soluğa şarkı söylüyormuş gibi çıkan, bahçe kapısının önünden hızla geçip yolun ilerisinde kaybolan sesleri. "Bu gece üçüncü oluyor," dedi Drusilla. "İlk ikisi, ben aşağıda, bahçe kapısındaiken geçti. Yorgunsun diye daha önce uyandırmadım seni."

"Geç olduğunu düşünmüştüm," dedim. "Sen daha hiç yatmamışsın bile. Yatmış mıydın yoksa?"

"Hayır. Ben uyumayı bıraktım artık."

"Uyumayı bıraktın mı? Neden?"

Drusilla bana baktı. Aynı boydaydık; birbirimizin yüzünü göremiyorduk; yalnızca, sanki zahmet edip aynaya bakmadan kendi kestiği eğri büğrü kısa saçlarını, bir de Büyükanne'yle önceki gelişimizden bu yana elleri gibi incelik sertleşen boynunu görüyordum. "Köpeği yatıştırıyorum," dedi.

"Köpeği mi? Ben köpek görmedim," dedim

"Hayır, göremezsin. Şimdi sesini çıkarmıyor," dedi. "Artık kimseyi rahatsız ettiği yok. Arada bir sopayı göstermem gere-

kiyor, o kadar." Bana bakıyordu. "Şimdi neden uyuyayım ki? Bu kadar çok şey olurken, görülecek bunca şey varken, kim uyumak ister ki? Eskiden hayat sıkıcıydı. Aptalca bir şeydi. Babanın doğduğu evde yaşardın; aynı zenci kölelerin kızları ve oğulları, babanın oğullarını, kızlarını emzirir, onlara bakarlardı; sonra sen de büyür, uygun bir gence âşık olur, zamanı gelince de, belki annenin gelinliğini giyerek, onunla evlenir, belki annenin düğün armağanı gümüş yemek takımları şimdi sana verilirdi; derken bir daha yerinden kıınıldamamak üzere yerleşir, çocukların olur, onları besler, yıkar, büyütürdün; sonra sen de kocan da sessizce ölür, belki bir yaz günü öğleden sonra, akşam yemeği vaktinden hemen önce, birlikte gömülürdünüz. Ne aptallık, değil mi? Ama şimdi kendi gözlerinle görüyorsun işte; şimdi durum iyi; evdi, gümüş takımlardı diye kaygılanmaya gerek yok artık; çünkü evler yakılıyor, gümüşler çalınıyor; zenciler için kaygılanmaya da gerek kalmadı çünkü bütün gece yollarda taban tepiyor, yerli malı Jordan Irmağı'nda boğulmak için can atıyorlar; çocuk sahibi olup onları yıkamak, beslemek, altlarını değiştirmek kaygısı da kalmıyor çünkü genç erkekler atlarına binip gidiyor, o güzel savaşlarda ölüyorlar; ayrıca, yalnız başına yatmak zorunda bile değilsin, uyumak zorunda bile değilsin; bu yüzden yapman gereken tek şey, arada bir köpeğe sopayı göstermek ve 'Hiçbir şey için teşekkürler Tanrım,' demektir. İşte bak. Gittiler şimdi. Yarın sabah erkenden yola çıkabilmemiz için sen de gidip yeniden yatsan iyi olur. Aralarından geçmemiz uzun vakit alacak."

"Sen içeri gelmiyor musun?" dedim.

"Sonra gelirim," dedi. Ama ikimiz de yerimizden kıınıldamadık. Derken elini omzuma koydu. "Dinle," dedi. "Eve döndüğünde John Enişte'yi görünce, ona söyle, izin versin, oraya gidip süvarilerine ben de katılayım. Ata binebildiğimi, belki silah kullanmayı da öğrenebileceğimi söyle. Olur mu?"

"Olur," dedim. "Korkmadığını da söylerim."

"Korkmuyor muyum? Bunu düşünmemiştim," dedi. "Önemi yok aslında. Sen yalnızca ata binebildiğimi ve hiç yorulmadığımı söyle." İnce ve sert eli hâlâ omzumdaydı; "Benim için yapar mısın bunu, Bayard? Söyle, izin versin de geleyim."

“Peki, söylerim,” dedim. Sonra, “Umarım izin verir,” diye ekledim.

“Umarım verir,” dedi. “Sen şimdi git yat. İyi geceler.”

Şilteme döndüm ve yatıp uyudum; bu kez de beni sarsıp uyandıran Denny oldu; güneş doğar doğmaz yeniden yola koyulduk; Drusilla, Bobolink’e binmiş arabanın yanında gidiyordu. Ama uzun sürmedi bu.

Çok geçmeden toz bulutunu görmeye başladık; onlar da neredeyse bizim kadar hızlı gittiklerinden, aramızdaki uzaklık pek azalmıyordu ama gene de daha şimdiden kokularını duyuyormuşum gibi geldi bana. İnsan nasıl sel sularının yanından geçip gidemezse, biz de yetişip onları geçmedik: Siz durmadan giderseniz, sonra birden anlarsınız ki sular size yetişip her yanınızı sarmış, sanki ağır ağır giden o amansız güç sonunda varlığını fark ederek bir duyargasını, bir kolunu geriye doğru atmış, sizi içine çekmiş, önüne katarak, acımasızca sürükleyip götürüyor. Önümüzde, yanımızda, arkamızda, ağaçların arasından tek başlarına, ikişer ikişer, küçük topluluklar ve aileler halinde çıkan insanlar görüyorduk; tıpkı sel basmış gibi yolu tümüyle kapladıklarından, önce yol, sonra arabamızın tekerlekleri görünmez oluyor, iki atımızla Bobolink, bir yığın başın ve omzun arasından kalabalığı göğüsleyerek ağır ağır ilerliyordu – kalabalığın içinde, bebekleri kucaklarına almış, daha büyük çocukları ellerinden tutup sürükleyen kadınlarla erkekler, kendi yaptıkları derme çatma bastonlara, koltuk değneklerine dayanarak yürüyen yaşlı kadınlar ve adamlar vardı; aralarında çok yaşlı olanlar, yolun kenarında oturuyor, hatta yanlarından geçerken bazıları bize sesleniyordu; dahası, arabanın kenarına tutunarak yürüyen yaşlı bir kadın, Büyükanne’ye, izin verin hiç değilse ölmeden o ırmağı göreyim, diye yalvardı.

Ama çoğu bize bakmıyordu. Biz orada yoktuk sanki. Aralarından geçmek için izin bile istemedik, çünkü yüzlerine bakınca, sesimizi duymayacaklarını anlıyorduk. Şarkı söylemeye başlamamışlardı daha; atlarımız, toz ve terden kabuk bağlamış yüzlerdeki o belli bir yere bakmayan boş gözlerin arasından kalabalığı yararak ağır ağır ilerlerken, onlar hızla yürüyorlardı; atların, böyle insanları göğüsleyip korkutarak ağır ağır ilerleyişi,

arabayı yüzen ağaç kütükleriyle dolu bir ırmağın ortasında akıntıya karşı sürmeye benziyordu; her yeri toz ve zencilerin kokusu sarmıştı; başında Bayan Compson'un şapkasıyla, Ringo'nun tuttuğu şemsiyenin altında dimdik oturan Büyükanne, git gide daha tedirgin görünüyordu; vakit öğleyi geçmişti ama biz bunun farkında değildik; kaç kilometre yol geldiğimizi de bilmiyorduk. Derken birdenbire ırmağa ulaştık, süvariler burada onları köprüye yaklaştırmıyordu. Önce yalnızca bir ses duyduk; rüzgârı andırıyordu, tozun kendi sesiydi sanki. Drusilla'nın Bobolink'i dizginleyip durdurduğunu görünceye kadar ne olduğunu anlamadık bile; tozun üstünden bize bakan küçük yüzü solgundu; ağzını açmış, güç işitilen bir sesle, "Rosa Teyze, dikkat edin! Aman, dikkat," diye bağıyordu.

Hepimiz –arabadaki bizler, atın üstündeki Drusilla, çevremizdeki o toza, tere batmış herkes– sesi sanki aynı anda duymuştuk. İnlemeyi andıran uzun bir uğultu koptu, sonra tüm arabanın yerden havalanarak hızla ilerlemeye başladığını hissettim. Kaburgaları çıkmış yaşlı atlarımızın bir an arka ayakları üzerinde yükseldiklerini, hemen ardından da koşumlarıyla birlikte doksan derece yana döndüklerini gördüm; Drusilla, bir tabanca horozu kadar gergin, biraz öne eğilmiş, Bobolink'i dizginliyordu; adamlar, kadınlar, çocuklar, atlarımızın altına düşüyorlardı; arabanın onları çiğnediğini hissediyor, çığlıklarını duyuyorduk. Ancak, bir türlü duramıyorduk, sanki yeryüzü bir yana yatmış, hepimizi ırmağa doğru kaydırıyordu.

Araba işte böylesine hızlı gidiyordu; tıpkı, Sartoris ya da Millard adında birinin, Yankee'leri her gördüğünde, seslerini her duyduğunda, hatta kokularını aldığında, hızla onlara doğru yönelmesi gibi (Yankee'ler sanki bir halk, bir inanç, bir davranış biçimi değil, derin bir hendek ya da uçurummuş gibi, Büyükanne, ben ve Ringo, ne zaman onlara yaklaşırsak, bizi apar topar içlerine çekiyorlardı). Gün batıymıydı; ağaçların ötesinde gökyüzüne şimdi koyu, sakın bir pembelik yayılmış, ırmağın üstünde parlıyordu; artık görüyorduk – köprü girişinde bir süvari birliğince önleri kesilen zenci selini, tam o sırada üstünden bir Yankee kolunun son askerleri geçmekte olan köprünün narin kemerinin altında pembe bir cam tabakası gibi duran ırmağı, açıkça görü-

yorduk. Askerler, durgun suyun tepesinde koşan ufacık karartılardı; atların, katırların süngüler arasında birbirine karışan başlarını ve çamaşır ipinde sallanan bir dizi kamıştan mandalı andıran o havaya kalkmış top namlularının sakın pembe gökyüzüne karşı telaş içinde ağır ağır ilerlediğini anımsıyorum; ırmak kıyısının aşağısından, yukarısından, her yerden bir şarkı geliyor, kadınların ince tiz sesleri, bu şarkının üstünden "Şükürler olsun! Şükürler olsun, Yüce Tanrım!" diye yükseliyordu.

Şimdi karşı koyuyorlardı, atlar şahlanıyor, üstlerine geliyor, son piyadeler köprüyü geçmeye başlarken, askerler kılıçlarının kınlarıyla vuruyor, kalabalıkları oraya yaklaştırmıyordu; birdenbire arabanın yanında bir subay belirdi, kınındaki kılıcını sivri ucundan bir sopa gibi tutmuş, arabaya asılarak var gücüyle bize bağıyordu. Nereden çıktığını, yanımıza nasıl yaklaştığını bilmiyorum ama gelmişti işte; başı açıktı, birkaç günlük sakallı küçük beyaz yüzünde ince bir kan izi vardı; ağzını açmış, "Geri dönün! Geri dönün! Köprüyü uçuracağız!" diye haykırıyordu. Dosdoğru Büyükanne'nin yüzüne bakıyor, Büyükanne de, başında Bayan Compson'un bir yana çarpılmış şapkasıyla ona bağıyordu; Yankee ile ikisinin yüzleri arasında bir metre bile yoktu:

"Gümüşlerimi geri istiyorum! John Sartoris'in kayınlidesiyim ben! Git, Albay Dick'i gönder bana!" Bunun üzerine Yankee subayı, bağıra bağıra, kılıcını zencilerin kafalarına vura vura, o kanlı küçük yüzüyle gözden kayboldu. Nereden geldiğini bilmediğim gibi, nereye gittiğini de bilmiyorum: Hâlâ arabaya tutunur, etrafa kılıç savururken, ortadan öylece yok oluvermişti; derken Bobolink'in sırtında Drusilla göründü; kendi tarafındaki atımızı dizgininden tutarak arabayı yana döndürmeye çalıştı. Yardım etmek için aşağı atlamaya davrandım. "Sen arabada kal," dedi. Bunu bağırmadan söyledi. "Dizginleri tut, atları çevir," dedi. Arabayı yana döndürünce durduk. O sırada bir an geri geri gidiyoruz sandım, ama sonra baktım ki zencilermiş. Derken süvari hattının yarıldığını gördüm; tüm kargaşayı -atları, askerleri, kılıçları, zencileri- gördüm, geçen son piyadelerin on saniye kadar ardından hepsi birden, yıkılan bir barajın suları gibi, dalga dalga köprüünün ucuna doğru akıyordu. Derken köprü birden yok oldu. Tam ona bakıyordum; piyadeler ile zenci ve

süvari dalgası arasındaki boşluğu açıkça görebiliyordum; suların tepesinde, havada, köprünün küçük, boş ince bir şeridi birleştiriyordu onları; sonra bir ışık parladı, karnının içeri çöktüğünü hissettim, başıma arkadan şiddetli bir rüzgâr çarptı. Hiçbir şey işitmedim. Kulaklarımda tuhaf bir vınlama, ağzımda tuhaf bir tat, arabada öylece oturdum, suların tepesinde, havada uçan küçük oyuncak askerleri, atları, tahta parçalarını izledim. Ancak, hiçbir şey duymadım; Drusilla'yı bile duyamıyordum. Şimdi tam arabanın yanındaydı, bize doğru eğilmişti, ağzı telaş içinde açılıp kapanıyor ama hiçbir ses çıkmıyordu.

"Ne?" dedim.

"Arabadan inme!"

"Seni duymuyorum!" dedim. Böyle dedim, duymadığımı sanıyordum; o sırada bile arabanın yeniden hareket ettiğini anlamamıştım. Ama sonra anladım; sanki ırmağın o uzun kıyısı boydan boya kıvrılarak altımızda yükselmiş bizi hızla ırmağa doğru sürüklüyor, biz de arabada oturmuş, hiçbir şey görmeyen, duymayan yüzlerin oluşturduğu başka bir ırmağın üstünde, hızla aşağıdaki sulara doğru sürükleniyorduk. Kuzenim Drusilla kendine yakın olan atı gene dizgininden tuttu, ben de dizgile re asıldım; bu arada Büyükanne arabada ayağa kalkmış, Bayan Compson'un şemsiyesiyle insanların suratlarına vurup duruyordu; sonra, Drusilla'nın tuttuğu çürük dizgin kopup elinde kaldı.

"Çekil oradan!" dedim. "Araba yüzer!"

"Evet yüzer. Sen arabada kal, yeter. Rosa Teyze'yle Ringo'ya dikkat et," dedi.

"Tamam," dedim. Drusilla gitti. Onu geçtik; döndü, Bobolink'i gene bir kaya gibi kımıldatmadan tuttu, öne doğru eğilerek ona bir şeyler söyledi, yanağını okşadı ve gitti. Sonra ırmağın kıyısı belki gerçekten çöktü. Bilmiyorum. Artık ırmağın suları içinde olduğumuzu bile anlamadım. Sanki arabanın, çevremizdeki yüzlerin, herkesin altındaki toprak çöküp gitmiş, hepimiz –yukarı çevrilmiş yüzler, görmeyen gözler, açık ağızlar, havaya kalkmış kollar– hep birlikte ağır ağır aşağıya kaymıştık. Irmağın karşı kıyısında, yükseklerde, dik bir kaya gördüm, üstünde yanlamasına hızla ilerleyen büyük bir ateş yanıyordu; derken suda bağrıışan yüzlerin arasından parıldayarak ölü bir at çıktı, sonra,

tıpkı yemlenen bir balık gibi, yavaşça yeniden battı; sağrısında, üzengilerden birinde asılı kalmış siyah üniformalı bir asker vardı; sonra üniformanın aslında lacivert olduğunu fark ettim, yalnızca ıslanmıştı. O sırada zenciler çığlık çığığa bağırıyorlardı; onlar arabaya tutundukça, arabanın kasasının şimdi yan yatıp kaydığını hissediyordum. Büyükanne artık yanımda diz çökmüş, Bayan Compson'un şemsiyesiyle bağrısan yüzlere vurup duruyordu. Arkamızda, kalabalıklar şarkılarını söyleyerek hâlâ kıyıda aşağıya iniyor, ırmağın sularına dalıyorlardı.

3

Bir Yankee devriye askeri, Ringo'yla benim koşumları keserek ölü atları çıkarıp arabayı kıyıya çekmemize yardım etti. Büyükanne ayılmaya kadar yüzüne su serptik; onlar da iplerle uydurma koşum takımları yaparak kendi atlarından ikisini arabaya koştular. O dik yamacın tepesinde bir yol vardı, oradan kıyı boyunca yanan ateşleri gördük. Irmağın öbür yakasında hâlâ şarkı söylüyorlardı ama sesleri şimdi daha hafif çıkıyordu. Ama hâlâ bizim tarafta, dik yamaç boyunca gidip gelen atlı devriyeler, aşağıda ateşlerin yandığı su kıyısında ise piyade birlikleri vardı. Derken sıra sıra çadırların arasından geçmeye başladık; Büyükanne bana yaslanmış yatıyordu, o sırada yüzünü görebiliyordum; yüzü beyaz ve hareketsizdi, gözleri kapalıydı. Yaşlı ve yorgun görünüyordu; daha önce onun bu kadar yaşlı ve ufak olduğunu fark etmemiştim. Sonra koca koca ateşlerin yanından geçmeye başladık; çevrelerinde ıslak giysiler içinde yere çömelmiş zenciler vardı, askerler aralarında dolaşıp onlara yiyecek dağıtıyorlardı; derken geniş bir caddeye çıktık ve kapısında bir nöbetçinin beklediği, içinde ışık yanan bir çadırın önünde durduk. Askerler Büyükanne'ye bakıyorlardı.

İçlerinden biri, "Hastaneye götürsek iyi olur," dedi.

Büyükanne gözlerini açtı; doğrularak oturmaya çalıştı. "Hayır, siz beni Albay Dick'e götürün yeter. O zaman iyileşirim," dedi.

Büyükanne'yi kucaklayıp çadırın içine girdiler, bir iskemle-

ye oturttular. Büyükanne yerinden hiç kıınıldamamıştı; Albay Dick içeri girdiğinde o, gözleri kapalı, yüzüne yapışan bir tutam ıslak saçla hâlâ orada oturuyordu. Albayın yüzünü daha önce hiç görmemiştim – Ringo’yla Büyükanne’nin eteklerinin altında yere çömelmiş soluğumuzu tutarken, yalnızca sesini duymuştum – ama hemen tanıdım; pırıl pırıl sakalı, keskin bakışlı parlak gözleriyle Büyükanne’ye doğru eğilerek, “Lanet olsun bu savaşa. Lanet olsun, lanet,” dedi.

“Gümüşleri, siyahileri, katırları götürdüler. Onları geri almaya geldim,” dedi Büyükanne.

“Alacaksınız,” dedi Albay, “eğer bu birliğin içinde bir yerdeyseler, kesinlikle alacaksınız. General’le ben kendim görüşürüm.” Şimdi Ringo’yla bana bakıyordu. “Ha! Sanırım daha önce sizlerle de tanışmıştık,” dedi. Sonra gene çıkıp gitti.

Çadırın içi sıcak ve sessizdi; fenerin çevresinde üç böcek girdaba kapılmış gibi dönüp duruyor, dışarıda ordu birliklerinin sesi uzaklarda esen bir rüzgârı andırıyordu. Ringo yere oturmuş, başı dizlerinde uyuyordu; ben de pek uyanık değilmişim, çünkü baktım Albay Dick birden geri gelmiş, emir eri masada bir şeyler yazıyor, Büyükanne de beyaz bir yüzle, gözleri gene kapalı oturuyor.

Albay Dick bana, “Belki onları sen tarif edebilirsin,” dedi.

“Ben ederim,” dedi Büyükanne. Gözlerini açmadı. “Kendir iple bağlı gümüş dolu bir sandık. İp yeniydi. İki siyahi, Loosh ve Philadelphy. Katırlar, Yaşlı Yüz ve Yonca.”

Albay Dick dönmüş, söylenenleri yazan emir erini izliyordu. “Yazdın mı?” diye sordu.

Emir eri, yazdıklarına baktı. “General, sırf bu kadar zenciye geri alsınlar diye onlara seve seve bu gümüşlerle katırların iki katını bile verir bence,” dedi.

“Şimdi gidip generali göreyim,” dedi Albay Dick.

Sonra yeniden yola koyulduk. Çadırda ne kadar kaldığımızı bilmiyorum, çünkü Ringo’yu da beni de uyandırmaları gerekmişti; yeniden arabaya binmiştik, şimdi ordu malı iki atın çektiği arabamız, uzun geniş cadde boyunca ilerliyordu; yanımızda başka bir subay vardı, Albay Dick gitmişti. Dağ gibi yükselen bir sandık ve kutu yığınınına geldik. Arkasında, halatla

çevrilmiş, içi katır dolu bir ağıl, sonra da, bir yana çekilerek orada ayakta bekleyen, ıslak giysileri üstlerinde kurumuş, kadın, erkek, çocuk bin kadar zenci vardı. Şimdi her şey yeniden hızlanmaya başladı; Büyükanne gözlerini dört açmış, arabada oturuyor, üstegmen kâğıtta yazılanları okuyor, askerler de yığından çekip bavullar, sandıklar çıkarıyorlardı. Üsteğmen, "Kendir iple bağlı on sandık," diye okudu. "Buldunuz mu?...Yüz on katır. Kâğıtta Philadelphia'dan diyor – Mississippi eyaletindeki Philadelphia'dan. Bulun şu Mississippi katırlarını. İp ve yular da verilecek."

"Elimizde yüz on tane Mississippi katır yok," dedi çavuş.

"Kaç tane varsa, al getir. Çabuk." Büyükanne'ye döndü. "Zencileriniz işte şurada, efendim," dedi.

Büyükanne, Ringo'nunkiler kadar büyümüş gözlerle subaya bakıyordu. Bir eli göğsünde, biraz geriye çekilmişti. "Ama onlar bizim— onlar değil—" dedi.

"Hepsi sizin değil mi?" dedi üstegmen. "Olmadığını biliyorum. General size saygılarını sunarak fazladan yüz tane daha vermemizi söyledi."

"Ama bunlar— Biz bunları istem—" dedi Büyükanne.

"Kadın evini de geri istiyor," dedi Çavuş. "Elimizde hiç ev yok, büyükhanım. Sandıklarla, zencilerle, katırlarla idare edeceksiniz artık. Evi arabaya yükleyemezsiniz zaten."

Onlar on sandığı arabaya yüklerken biz öyle oturup durduk. Araba hepsini ancak aldı. Bir araba falakası ile koşum takımı daha buldular ve arabaya dört katır koştular. Üsteğmen Zencilere, "İçinizden dört atlı araba sürebilen biri buraya gelsin," dedi. Zencilerden biri geldi, sürücü yerinde Büyükanne'nin yanına oturdu; daha önce hiçbirimiz görmemiştik onu. Arkamızda, katırları ağıldan çıkarıyorlardı.

Üsteğmen, "Kadınlardan bazıları katırlara binsin mi?" dedi. Büyükanne yumuşak bir sesle, "Binsin," dedi.

"Hadi gelin, bir katıra bir kişi binecek, ha," dedi. Sonra kâğıdı bana uzattı. "Al bakalım. Irmağın yirmi mil kadar yukarısında sığ bir yer var; oradan karşıya geçebilirsiniz. Bu Zencilerden bazıları daha sizinle gitmeye karar vermeden, buradan uzaklaşsanız iyi edersiniz."

Arabada on sandık, arkamızda bir katır ve zenci ordusu, gün ışığına kadar yol aldık. Büyükanne yerinden kıvıldamamıştı; başında Bayan Compson'un şapkası, elinde şemsiyesi, yabancı zencinin yanında oturuyordu. Ama uyumuyordu, çünkü hava ortalık seçilebilecek kadar aydınlanınca, "Arabayı durdur," dedi. Araba durdu. Dönüp bana baktı. "Şu kâğıdı bir göreyim," dedi.

Kâğıdı açıp baktık, düzgün bir yazıyla şöyle diyordu:

*Sahra Karargâhı,
---ncı Ordu,
Tennessee Birliği,
14 Ağustos 1863.*

Tüm tugay, alay ve öteki birlik komutanlarına: Bu yazıyı gösteren kişiye aşağıda belirtilen mallarının noksansız iade edilmesi için gereğinin yapılmasını rica ederim: Kendir iple bağlanmış, gümüş dolu on (10) adet sandık. Mississippi'de Philadelphia yakınlarında başıboş ele geçirilmiş yüz on (110) katır. Aynı yöreye ait olup orayı terk eden yüz on (110) zenci kadın ve erkek.

Ayrıca, söz konusu kişiye, yolculuğunun sonuna kadar gereken yiyecek ve hayvan yemi temin edilecektir.

Ordu Komutanı Generalin Emirleriyle.

Alacakaranlıkta birbirimize baktık. Ringo, "Onları geri vereceğiniz heralde," dedi.

Büyükanne bana baktı. "Yiyecek yanında hayvan yemi de alabileceğiz," dedim.

"Evet," dedi Büyükanne. "Kendilerini uyarmaya çalıştım. Ringo'yla sen duydunuz. Bu işte Tanrı'nın parmağı var."

Arabayı durdurup öğleye kadar uyuduk. Öğleden sonra ırmağın sığ yerine geldik. Orada çadır kurmuş süvari birliğini gördüğümüzde, o dik bayırdan aşağı inmeye başlamıştık bile. Artık duramazdık.

"İşi annadılar, önmüzü kesiyolar," dedi Ringo. Geç kalmıştık; bir subayla iki asker atlarını bize doğru sürüyorlardı.

"Gerçeği söyleyeceğim onlara. Biz bir şey yapmadık," dedi Büyükanne. Gene biraz geri çekilmiş yerinde oturuyordu; adamlar daha yaklaşırlarken, bir elini havaya kaldırdı, öteki elindeki

kâğıdı onlara doğru uzattı. Subay iri kıyım, kırmızı yüzlü bir adamdı; bize baktı, kâğıdı aldı, okudu ve küfretmeye başladı. Biz onu izlerken, o atının üstünde oturmuş küfredip duruyordu.

“Kaç eksiginiz var?” diye sordu.

“Kaç neyim var?” dedi Büyükanne.

Subay, “Katır!” diye bağırdı. “Katır! Katır! Ben elinde kendir iple bağlanmış gümüş sandıklar ile zenciler olan birine benziyor muyum?”

Büyükanne, eli göğsünde, subaya bakarak, “Biz de—” dedi; subayın ne demek istediğini ilk anlayan Ringo olmuştu sanırım.

“Elli katır eğişik,” dedi Ringo.

“Elli, ha?” dedi subay. Bir küfür daha savurdu; arkasındaki askerlerden birine döndü, şimdi de ona küfrederek, “Say şunları!” dedi. “Bunların sözüne güveneceğimi mi sanıyorsun sen?”

Asker katırları saydı; biz yerimizden kıpırdamadık; soluğumuzu bile tutmuştuk sanırım. “Altmış üç,” dedi asker. Subay bize baktı. “Yüz ondan altmış üç çıkarırsak, geriye kırk yedi kalır,” dedi. Küfrü bastı. “Kırk yedi katır al gel! Çabuk ol!” dedi. Gözlerini gene bize çevirdi. “Beni kandırıp üç katır fazla alacağınızı sandınız, ha?”

“Kırk yedi yeter,” dedi Ringo. “Amma, kâğıtta didiği gibi, bi şeyler de yisek, iyi olur bence.”

Sığ yerden karşıya geçtik. Orada durmadık; askerler öteki katırları getirip de bazı kadınlar daha bunlara biner binmez, yola koyulduk. O sırada güneş batmıştı bile ama durmadık, yola devam ettik.

“Eh! Kimin parmağı vağmış bu işte bakalım?” dedi Ringo.

Gece yarısına kadar yol aldık, sonra durduk. Şimdi Büyükanne Ringo’ya bakıyordu. “Ringo,” dedi.

“Kâğıtta yazmayan bi şey söylemedim ki ben; kâğıtta öyle dimiş. Ben adama, yüz ondan kaç eksik, onu söyledim yalnız; biz o kadar istiyoz, demedim ki. Sonram, Tanrı’dan af dilemenin yararı yok şimdi; eve varmadan daha nelerle karşılaşacağımızı bilmiyoz ki. Şimdi asıl iş, bunca zenciye napcağz biz.”

“Evet,” dedi Büyükanne. Süvari subayının verdiği yiyecekleri pişirip yedik. Sonra Büyükanne, Alabama’da yaşayan tüm

Zencilerin öne çıkmalarını söyledi. Zencilerin neredeyse yarısı öne çıktı. Büyükanne onlara, "Herhalde şimdi hepiniz birkaç ırmağa daha geçmek, koşup Yankee'lerin peşinden gitmek istiyorsunuz, öyle değil mi?" dedi. Zenciler, ayaklarını tozların içinde ileri geri sürüyerek öylece durdular. "Ne? Hiç kimse istemiyor mu?" Orada öylece durdular. "Öyleyse, bundan sonra kimin sözünü dinleyeceksiniz, söyleyin bakalım?"

Kısa bir süre sonra içlerinden biri, "Sizin sözünüzü, efendim," dedi.

"Peki öyleyse. Şimdi beni dinleyin. Evinize dönün. İçinizden birinin bir daha böyle yollara düştüğünü duyarsam, yapacağımı bilirim ben. Şimdi sıraya geçin; elimizdeki yiyecekleri bölüşeceğiz, onun için teker teker buraya gelin."

Son zenci oradan uzaklaşana kadar uzun bir zaman geçti; yeniden yola koyulduğumuzda, neredeyse herkesin bineceği kadar katırımız vardı - neredeyse herkesin; ayrıca, arabayı şimdi Ringo sürüyordu. Ben süreyim demeden gidip dizginleri eline almış, Büyükanne'nin yanındaki sürücü koltuğuna oturmuştu; Büyükanne ona yalnızca bir kez, arabayı o kadar fazla hızlı sürmemesini söyledi. Böyle olunca, ben arkaya geçtim, sandıklarından birinin üstüne oturdum ve o gün öğleden sonra uyudum; arabanın durmasıyla uyandım. Bir tepeden düzlüğe inmiştik; işte lacivert ceketli süvarileri o zaman gördüm; bir tarlanın öbür başında, on, on iki kişiydiler. Bizi daha görmemişlerdi; hızla giderlerken, Büyükanne ile Ringo onları izliyordu.

"Bunlarla uğraşmaya değmez," dedi Ringo, "Ama, atları var."

"Yüz on oldu zaten. Kâğıtta o kadar yazıyor," dedi Büyükanne.

"Tamam. Gidelim mi istiyonuz?" dedi Ringo. Büyükanne yanıt vermedi, biraz geri çekilip elini gene göğsüne götürerek yerinde oturdu. "Ee, ne yapmak istiyonuz? Çabuk karar verin, yoksam gidiyorlar," dedi Ringo. Büyükanne'ye baktı ama o hiç kıılmıdamadı. Ringo arabadan dışarı eğildi, "Hey!" diye bağırdı. Onlar da hemen arkalarına baktılar, bizi gördüler ve hızla geri döndüler. Ringo, "Büyükanne sizi çağırıyor!" diye bağırdı.

"Ringo, ne yapıyorsun," diye fısıldadı Büyükanne.

"Peki, öğleyse," dedi Ringo. "Boş verin, gelmeyin, deyim isterseniz onlara, ha?" Büyükanne yanıt vermedi; yüzünde gergin denebilecek bir ifadeyle, Ringo'nun arkasındaki tarladan bize doğru gelen iki Yankee'ye bakıyor, bir eliyle de giysisinin göğsünü tutuyordu. Gelenler, bir teğmenle bir çavuştu; teğmen, Ringo'yla benden pek fazla büyük değil gibiydi. Büyükanne'yi görünce şapkasını çıkardı. O zaman Büyükanne birden elini göğsünden çekti; hiçbir şey söylemeden elindeki kâğıdı teğmene uzattı. Teğmen kâğıdı açtı, çavuş onun omzunun üstünden bakıyordu. Çavuş sonra bize baktı.

"Burada katır, diyor, at değil," dedi.

"Yalnız ilk yüzü katırdı. Fazladan olan on ikisi at," dedi Ringo.

Teğmen, "Kahretsin!" dedi. Sesi, küfreden bir kızın sesini andırıyordu. "Yüzbaşı Bowen'a söyledim, savaşta ele geçirilmiş hayvanlar vermeyin bize dedim!"

Çavuş, "Atları verecek misiniz onlara, yani?" dedi.

"Başka ne yapabilirim ki?" dedi teğmen. Ağlayacak gibiydi. "Generalin kendi imzası var burda!"

Böylece, on beş, yirmi kişinin dışında, herkesin bineceği kadar hayvanımız oldu. Yolumuza devam ettik. Eyerleriyle gemleri yanlarında yerde, askerler yolun kenarındaki bir ağacın altında duruyorlardı; yalnız teğmen orada yoktu. Yeniden yola çıktığımız zaman, teğmen arabanın yanında koşmaya başladı; ağlayacak gibiydi; elinde şapkasıyla arabanın yanında tırıs giderken Büyükanne'ye bakarak, "Bir yerlerde askerlere rastlayacaksınız. Rastlarsınız, biliyorum. Onlara nerede olduğumuzu söyler misiniz, bize bir şeyler göndersinler – hayvan ya da araba – binebileceğimiz bir şey. Unutmazsınız, değil mi?" dedi.

Ringo, "Yirmi, otuz mil kadar gerde sizinkiler var; fazladan üç katırları olduğnu iddia ediyorlar," dedi. "Ama başka da görürsek, onlara da söğleriz sizi."

Yola devam ettik. Uzakta bir kasaba göründü ama biz çevresinden dolaştık; Ringo durup teğmenin yolladığı haberi oraya göndermek bile istemiyordu gene de Büyükanne arabayı durdurttu; haberi iletmek için zencilerden birini yolladık.

"Doyurcak bi boğazdan daha kurtulduk işte," dedi Ringo.

Yola devam ettik. Şimdi hızlı gidiyor, her birkaç milde bir

katırları değiştiryorduk; kadının biri, artık Mississippi eyaletinde olduğumuzu söyledi; derken öğleden sonra tepeyi açtı; karşımızda güneşe doğru yükselen bacalarımız duruyordu, onların gerisinde de kulübe vardı; Louvinia, çamaşır teknesinin üstüne eğilmişti, ipte parıldayan çamaşırlar sakın sakın sallanıyordu.

“Arabayı durdur,” dedi Büyükanne.

Durduk – araba, yüz yirmi iki katır ve at, saymaya vakit bulamadığımız zenciler, hepimiz durduk.

Büyükanne ağır ağır arabadan indi; Ringo’ya dönerek, “İn aşağı,” dedi; sonra bana baktı. “Sen de,” dedi. “Çünkü sen de hiç sesini çıkarmadın.” Arabadan indik. Bize baktı. “Yalan söyledik,” dedi.

“Yalanı kâğt söğledi, biz söğlemedik ki,” dedi Ringo.

“Kâğıt yüz on diyor. Biz yüz yirmi iki hayvan aldık,” dedi Büyükanne. “Diz çökün hadi.”

“Ama bizden önce onlar çalmıştı,” dedi Ringo.

“Ama biz yalan söyledik. Diz çökün hadi,” dedi Büyükanne. Önce kendisi diz çöktü. Sonra üçümüz birlikte yolun kenarında diz çökmüş dururken, Büyükanne dua etti. İpteki çamaşırlar, rüzgârda yumuşak, sakın, pırıl pırıl sallanıyordu. Derken Louvinia bizi gördü; Büyükanne dua ederken o, çayırdan bize doğru koşmaya başladı.

*Riposte in Tertio**

1

Ab Snopes dokuz katırı alıp Memphis'e doğru yola çıkınca, Ringo, Joby ve ben yeni bir çit yapmaya koyulduk. Sonra Ringo da katırına binip gitti, geriye Joby'yle ikimiz kaldık. Bir ara Büyükanne çitin yeni bölümüne bakmaya geldi; ağıl şimdi neredeyse iki dönüm daha büyümüşü. Ringo'nun gidişinden iki gün sonraydı. O akşam Büyükanne'yle ikimiz ocağın başında otururken, Ab Snopes geri döndü. Dokuz katırı ancak dört yüz elli dolara satabildiğini söyledi. Daha doğrusu, cebinden bir miktar para çıkarıp Büyükanne'ye verdi; Büyükanne parayı saydı,

"Katır başına yalnızca elli dolar eder bu," dedi.

"Tamam," dedi Ab Snopes. "Siz bundan fazlasına satabilirdeniz, buyrun bir dahaki partiyi siz götürün. Kabul ediyom zaten, katır bulmakta sizinle boy ölçüşemem; belki satış işinde bile sizin kadar olamam ben." Ab Snopes ağzında hep bir şey çiğnerdi – bulursa, tütün; bulamazsa söğüt ağacı kabuğu; yakalı gömlek giymezdi hiç; kendisini askeri üniformayla gören yoktu, ama babamım olmadığı yerlerde arada bir uzun uzun onun birliğinde geçirdiği günlerden söz eder, babamla neler yaptıklarını anlatırdı. Ancak, bir gün babama sorunca, bana, "Kim? Ab Snopes, ha?" demiş ve gülmüştü. Ama Ab Snopes'a, kendisi yokken Büyükanne'ye göz kulak olmasını söyleyen de babamdı; ne var

* Bir eskrim terimidir. Burada kural dışı beklenmedik bir hamle anlamına gelmektedir. (ed.n.)

ki, Ringo'yla bana da, Ab'e dikkat edin, bir bakıma iyi adamdır, ama katır gibidir: Arabaya koşuluyken, gözünü ondan ayırmayacaksın, demişti. Ancak, Ab ile Büyükanne pekâlâ anlaşıyorlardı; gene de Ab Snopes'un Memphis'e her katır götürüp dönüşünde aralarında şöyle bir konuşma geçiyordu: "Evet, efendim," diyordu Snopes. "Kendini heç tehlikeye atmadan, burada oturup konuşması kolay. Forrest ile Smith iki yanımda savaşır dururken, o baş belası hayvanları dere tepe, nerdeyse yüz mil uzaklıktaki Memphis'e götürmek zorunda olan benim; hem de Güneyli, ya da Yankee devriyelerin ne zaman karşıma çıkıp o katırların hepisine, taa lanet yularlarına varıncaya kadar el koyacaklarını heç bilemeden. Üstelik hayvanları Memphis'deki Yankee Ordusu'nun taa göbeğine kadar götürecen ve bunların daha iki hafta önce benden satın aldığı katırlar olduklarını her an fark edebilecek bir levazım subayına satmaya çalışıcam. Evet. Tehlikeye atılmadan, oturduğu yerde zengin olanlar için konuşması kolay."

"Sattığın katırları geri almanın hiç tehlikesi yok sanıyorsun sen herhalde," dedi Büyükanne.

"O resmî başlıklı kâğıtların tükenme teğlikesi var elbet," dedi Ab. "Bir seferde beş altı yüz dolar kazanmak yetmiyorsa size, neden her sefer daha fazla katır talep etmiyorsunuz? Hatta bir yazı döşenin, General Smith size Yankee'lerin nerdeyse dört vagon yeni postal taşıyan levazım trenini teslim etsin bari. Daha iyisi, maaş ödeme gününü öğrenin, bir yazı hazırlayarak para vagonunun hepisini isteyin; böylece, katırları geri satacak birilerini bulmak derdinden de kurtulmuş oluruz."

Verdiği para, gıcır gıcır yeni banknotlardı. Büyükanne bunları aldı, dikkatle katlayıp yassı teneke kutuya koydu ama kutuyu hemen yeniden elbisesinin içine sokmadı (ayrıca, Ab oralar dayken karyolasının altındaki oynak döşeme tahtasını kaldırıp kutuyu asla yerine geri koymazdı). Elinde ipleri boynunun iki yanından sarkan teneke kutuyla orada oturmuş ateşe bakıyordu. Eskisinden daha zayıf ya da daha yaşlı görünmüyordu. Hasta bir görünüşü de yoktu. Geceleri uyumayı bırakmış biri gibiydi, o kadar.

"Elimizde başka katırlar da var," dedi. "Onları da satıversen. Satmaya yanaşmadığın yüzden fazla katır duru—"

"Yanaşmadığım doğru," dedi Ab; şimdi sesini yükseltmeye başladı: "Evet, efendim! Herhalde aptalın tekiyim ben, yoksa bu işe heç girişmezdim. Ama o katırları bir Yankee subayına götürüp, o lanet zenciyle sizin hayvanların sağırlarından yakarak sildiğiniz yerlerin koşum kayışlarının izleri olduğunu söylemeye kalkışmayacak kadar aklım var benim. Tanrı bilir, ben—"

"Tamam, tamam," dedi Büyükanne. "Akşam yemeğini yedin mi?"

"Ben—" dedi Ab. Sonra bağırmayı bıraktı. Ağzındaki gene çiğnemeye başladı. "Evet, efendim. Yedim," dedi.

"Öyleyse evine gidip biraz dinlensen iyi olur," dedi Büyükanne. "Mottstown'daki birliğin yerine yeni bir birlik gelmiş. İki gün önce Ringo onları görmeye gitti. Bu yüzden, yakında şu yeni ağıla ihtiyacımız olabilir."

Ab çiğnemeyi kesti. "Öyle ha?" dedi. "Memphis'ten geldiler belki. Yeni sattığımız dokuz katır da onlarda olabilir."

Büyükanne ona baktı. "Demek üç gün önce değil, daha önce satmışsın sen o katırları," dedi. Ab bir şeyler söyleyecekti ama Büyükanne fırsat vermedi. "Sen evine gidip iyice dinlen hadi," dedi. "Ringo yarın döner herhalde, o zaman aynı katırlar mı, değil mi öğrenirsin. Karşılığında sana kaç para ödemişler, belki bunu bile anlayacağız."

Ab Snopes kapıda durup Büyükanne'ye baktı. "Harikasınız siz," dedi. "Evet, efendim. Size saygı duyuyorum. John Sartoris'in kendisi bilem boy ölçüşemez sizinle. Yanında silahlı yüz adamla dere tepe dolaşmaktan canı çıkıyor ama tüm yapabildiği, askerlerine binecek sıskası çıkmış katırlar bulmak. Sizse, elinizde resmî başlıklı bir avuç kâattan başka bir şey olmadan, bu kulübede oturmuşsunuz, ortada daha hayvanları satacağınız pazar bilem yokken, yeni katırlar koyacağınız daha büyük bir ağıl yapıyorsunuz. Yankee'lerden aldığınız katırlardan kaçını geri sattınız onlara?"

"Yüz beşini," dedi Büyükanne.

"Yüz beşini. Kaç paraya, yuvarlak hesap?" dedi Ab. Ama yanıt vermesini beklemeden kendisi ona söyledi: "Altı bin yedi yüz yirmi iki dolar altmış beş sent; katırlardan birini yılan soktuğu zaman viskiye verdiğim bir dolar otuz beş senti çıkarın

bundan." Söylediği rakam ağzından, meşe gövdesinden biçilme masif koca bir araba tekerleğinin ıslak kumda giderken çıkardığı ses gibi yuvarlak çıkmıştı. "Bir yıl önce iki katırla başladınız. Ağılda kırk küsur katırınız var, bunun iki katını da makbuz karşılığı dağıttınız. Benim hesabıma göre şimdiye kadar elli küsur katırı daha, yüz beş defa Yankee'lere geri satıp toplam altı bin yedi yüz yirmi iki dolar altmış beş sent gibi yüklü bir para kazandınız; anladığım kadarıyla, bir iki gün içinde talepte bulunarak bunlardan birkaçını yeniden geri almayı düşünüyorsunuz."

Ab Snopes bana bakarak, "Böyüyüp hayata atılınca, avukatlık falan öğrenmeye kalkıp vaktini boşa harcama, evlat." Dedi. "Paranı biriktir, bir deste resmî başlıklı kâat satın al—üstünde ne yazdığı önemli deel, bence—kâatları şu Büyükanne'ne ver; söyle, paraları saymak işini sana bıraksın, yeter."

Gene Büyükanne'ye döndü. "Albay Sartoris giderken, sizi General Grant ile adamlarına karşı korumamı söyledi bana. Ama aslında neden birileri Abraham Lincoln'a, başkomutanı General Grant'ı Bayan Rosa Millard'da karşı korumasını söylemiyor, şaşıyorum. Hepinize iyi geceler."

Ab Snopes çıkıp gitti. Teneke kutu elinde, Büyükanne ateşe bakıyordu. Ama kutuda altı bin dolar yoktu. Bin dolar da yoktu. Ab de olmadığını biliyordu gene de onun gibi birinin buna inabileceğini sanmıyorum. Büyükanne ayağa kalktı, sessizce bana baktı. Hasta görünmüyordu, sorun hastalık değildi. "Yatma vakti geldi sanırım," dedi. Yorganın öte yanma geçti; yorgan yeniden kapanıp kirişten dümdüz aşağı sarktı; sonra, Büyükanne teneke kutuyu döşemenin altına koyarken, oynak tahtanın çıkardığı sesi, sonra da diz çökmek için direğine tutununca, yatağın çıkardığı sesi duydum. Doğrulduğu zaman yatak gene bir ses çıkaracaktı ama o ses çıktığında ben soyunmuş, şilteme uzanmıştım bile. Yorgan soğuktu; ikinci sesi duyduğum sırada artık yorganın yavaş yavaş ısınmasına yetecek kadar bir zaman geçmişti.

Ertesi gün Ab Snope gelip yeni çiti yapmakta Joby'yle bana yardım etti; bu yüzden öğleden hemen sonra işi bitirdik; kulübeye döndüm. Kulübeye varmak üzereydim ki Ringo'nun katır sırtında bahçe kapısından girdiğini gördüm. Büyükanne de görmüştü çünkü yorganın arkasına geçtiğimde, baktım köşede

diz çökmüş, döşemedeki oynak tahtanın altından perdeyi çıkarıyor. O, rulo yapılmış perdeyi açıp yatağın üstüne yayarken, Ringo'nun katırdan indiğini, katırı Louvinia'nın çamaşır ipine bağlarken hayvana bağırdığını duyduk.

Sonra Büyükanne doğruldu, gözlerini yorgana dikti, Ringo yorganı bir yana itip içeri girinceye kadar da ayırmadı. Derken aralarında, iki kişilik şifreli bir oyunu andıran bir konuşma başladı.

"—inci Illinois Piyade Birliği," dedi Ringo. Yatağın üstündeki haritaya yaklaştı. "Albay G.W. Newberry. Memphis'ten çıkalı on gün."

Ringo yatağa doğru gelirken Büyükanne ona bakarak, "Kaç tane?" dedi.

"On dokuz baş," dedi Ringo. "Dördünde var. On beşinde yok." Büyükanne sesini çıkarmadan baktı; bir sonraki bilgiyi almak için konuşmasına gerek kalmamıştı. "On ikisi," dedi Ringo. "Şu Oxford'dan alıp geri sattıklarımız."

Büyükanne haritaya baktı; ikisi de baktılar; "Yirmi iki temmuzda," dedi Büyükanne.

"Doğru, efendim," dedi Ringo. Büyükanne haritanın önündeki kesme kütüğe oturdu. harita Louvinia'nın tek pencere perdesiydi; kentlerin yerlerini Büyükanne göstermiş, Ringo da çizmişti (Babam haklıydı; Ringo benden akıllıydı; resim yapmayı bile öğrenmişti; oysa Loosh bana yazı yazmayı öğretirken, o adını yazmayı denemek bile istememiş, resim yapmayı ise daha kalemi eline alır almaz öğrenmişti; resme yeteneği yoktu, olmadığını kendisi de hiç inkâr etmiyordu; öğrenmişti, çünkü birinin bu işi yapması gerekiyordu). Ama yazıları yazan Büyükanne'ydi; haritanın üstünde her kentin yanma, yemek tarifleri defterindeki gibi düzgün incecik el yazısıyla, *Albay, Binbaşı* ya da *Yüzbaşı Filanca, Filanca Alay* ya da *Birlik* yazmış, altına da *12, 9, ya da 21 katır* diye eklemişti. Bunlardan dördünün çevresine, kenti, yazıları, her şeyi içine alan bir daire çizmiş, bir tarih düşerek içine mürekkep yerine mor şekeriboyası suyuyla, iri iri harflerle *Kapandı* yazmıştı.

Birlikte haritaya baktılar; pencereden gelen ışığın altında Büyükanne'nin başı beyaz ve hareketsizdi; Ringo eğilmiş onun omzunun üstünden bakıyordu. Yazın boyu uzamıştı; şimdi ben-

den uzundu; belki ellerinde hayvan olan yeni yeni alaylar bulmak için kulak kabartarak, katır sırtında dere tepe dolaştığı için uzamıştı; üstelik şimdi bana Büyükannem gibi davranıyordu – sanki benimle değil de onunla aynı yaşıyordu.

“O, on ikisini temmuzda yeni sattık,” dedi Büyükanne. “Ge-riye yalnızca yedi tane kalıyor. Sen bunlardan dördünün damga-lı olduğunu söylüyorsun.”

“O taa temmuzdaydı,” dedi Ringo. “Şimdi ekim ayında-yız. Ayrıca, şurya bakın,” – parmağıyla haritayı gösterdi. “Bur-daki on dördü, on iki nisanda Madison’da ele geçirdik, hepisini Memphis’e gönderip sattık, sonra da burda, Caledonia’da mayı-sın üçünde, bu on dördü üç fazlasıyla geri aldık.”

“Ama onlar birbirinden çok uzak yerler,” dedi Büyükanne. “Oxford’la Mottstown arasında ancak birkaç mil mesafe var.”

“Peh,” dedi Ringo. “Adamlar bizi yenmeye uğraşyo, iş-leri kalmadı da on, on iki tanecik hayvanı mı tanyacaklar. Memphıs’te tansalar bilem, Ab Snope’un sorunu bu, bizim değl.”

“Bay Snopes’un,” dedi Büyükanne.

“Peki, tamam, Bay Snopes’un,” dedi Ringo. Haritaya baktı. “On dokuz baş hayvan ve iki günlük yol bilem değl. Kırk sekiz saat içinde hepsi ağılda.”

Büyükanne haritaya baktı. “Bence tehlikeyi göze almamız doğru olmaz. Bugüne kadar başarılı olduk. Belki de fazlasıyla başarılı.”

“On dokuz baş,” dedi Ringo. “Dördünü alıkoyar, on beşini onlara geri satarız. Böylece, kazancağmız para bi yana, iki yüz kırk sekiz Güneyli katırı faiziyle geri almış oluyoz.”

“Bilmem ki ne yapsak,” dedi Büyükanne. “Bir düşüneyim bakalım.”

“Peki, tamam,” dedi Ringo. Büyükanne haritanın yanı ba-şında sessizce oturuyordu; Ringo’nun görünüşü ne sabırlıydı ne de sabırsız; ince bedeni ve benden uzun boyuyla pencerenin ışığına karşı ayakta duruyor, sürekli kaşınıyordu. Sonra, sağ elinin serçe parmağının tırnağıyla ön dişlerinin arasını temizlemeye başladı; tırnağına baktı, bir şey tükürdü ve ardından, “Beş dakika olmuştur gayrı,” dedi. Yerinden kıvıldamadan başını biraz bana doğru çevirdi. “Kalemle mürekkep getir,” dedi.

Kâğıtları, harita ve teneke kutuyla birlikte aynı döseme tahtasının altında saklıyorlardı. Ringo'nun bu kâğıtları nereden, nasıl bulduğunu bilmiyorum. Bir gece elinde, BİRLEŞİK DEVLETLER ORDUSU. TENNESSEE BİRLİĞİ başlıklı, resmî damgalı yüz kadar kâğıtla çıkagelmiş, kalemle mürekkebi de o gece getirmişti. Onları benden aldı; şimdi ağaç kütüğünde Ringo oturuyor, Büyükanne eğilmiş onun omzunun üstünden bakıyordu. O ilk yazı – Albay Dick'in geçen yıl Alabama'da bize verdiği yazılı emir – hâlâ Büyükanne'deydi; onu da aynı teneke kutuya koymuştu; Ringo artık bu yazıyı kopya etmeyi o kadar iyi öğrenmişti ki, Albay Dick'in kendisi bile aradaki farkı anlayamazdı sanırım. Tüm yapmaları gereken şey, kâğıda doğru alayın adını ve Ringo'nun araştırıp uygun gördüğü katır sayısını yazıp, doğru generalin imzasını atmaktı. Önceleri, Ringo her seferinde Grant'ın imzasını atmak istiyordu; Büyükanne artık olmaz deyince, bu kez de Lincoln'unkini. Sonunda Büyükanne anladı ki Ringo, Yankee'lerin, Sartoris'ler Baş Komutandan aşağı biriyle iş yapıyor, diye düşünmelerini istemiyor. Ama sonradan Ringo, Büyükanne'ye hak verdi: Kâğıda hangi generalin adını yazdıklarına ve hangi katırlar için istekte bulduklarına dikkat etmeleri gerekiyordu. Şimdi General Smith'i kullanıyorlardı; Smith'le Forest, Memphis'e giden yolda her gün bir aşağı bir yukarı çarpışıp duruyorlardı; Ringo, istek yazısına halat eklemeyi de hiç unutmuyordu.

Tarihi, kenti, karargâhı yazdı; Albay Newberry'nin adını ve ilk satırı da yazdıktan sonra durdu. Kalem kaldırmadan, "Bu defa hangi adı istiyonuz?" dedi.

"İçim hiç rahat değil," dedi Büyükanne. "Tehlikeyi göze almamız doğru olmaz."

"Geçen defa 'F'deydik," dedi Ringo. "Şimdi 'H'ye geldik. 'H'yle başlayan bi ad düşünün."

"Bayan Mary Harris," dedi Büyükanne.

"Mary'yi daha önce kullandık," dedi Ringo. "Plurella Harris'e ne diyonuz?"

"İçim hiç rahat değil," dedi Büyükanne.

"Bayan Plurella Harris," dedi Ringo ve öyle yazdı. "'P'yi de bitirdik gayrı. Bakın, unutmayın. Harfler bitince, sayılara başla-

rik belkim. O zaman, dokuz yüz doksan dokuza gelene kadar rahatız." Emri tamamladı ve 'General Smith' diye imzaladı; şimdi kâğıt, katır sayısının dışında, Albay Dick'in bize verdiği General Smith imzalı yazının tıpkısıydı. O zaman Büyükanne dönüp bana baktı.

"Bay Snopes'a söyle, şafakta hazır olsun," dedi.

Biz arabayla yola çıktık, Ab Snopes'la iki adamı da katırlardan ikisine binmiş arkamızdan geliyorlardı. Hızımızı sahra karargâhına akşam yemeği saatinde varacak gibi ayarlıyorduk, çünkü Büyükanne'yle Ringo en iyi zamanın bu olduğunu anlamışlardı – o sırada hayvanların hepsi topluca bir arada durur, askerler kazara kafalarını işletseler bile, çok hızlı düşünemeyecek kadar acıkmış ya da uykulu falan olurlar, biz de karanlık basmadan katırları alıp gözden kaybolacak vakti bulurduk. Peşimizden gelmeye kalkışsalar bile, karanlıkta bize ulaştıklarında, ortada araba, Büyükanne ve benim dışımda, ele geçirecekleri hiçbir şey olmazdı.

Gene öyle yaptık ama bu kez iyi ki de öyle yapmışız. Ab Snope'la adamlarını karargâhın gerisinde bıraktık; Büyükanne, Ringo ve ben arabayla tam vaktinde Albay Newberry'nin çadırının önüne geldik; Büyükanne, incecik bedeniyle dimdik yürüyerek nöbetçiyi geçti, çadıra girdi; omzunda şalı, başında Bayan Compson'un şapkası, bir elinde şemsiye, ötekinde Ringo'yla birlikte hazırladıkları General Smith imzalı yazı vardı; biz Ringo'yla arabada oturduk, ağaçların arasında yemek pişirmek için yakılan ateşlere baktık, burnumuza kahve ve et kokuları geliyordu. Hep aynı şeyler olurdu: Büyükanne çadıra ya da binaya girip gözden kaybolur, derken bir dakika kadar sonra, çadırın ya da binanın içinden biri bağırır, bir çavuş ya da bazen bir subay (ama teğmenden daha yüksek rütbeli biri olmazdı bu) koşup çadıra ya da binaya girer, o zaman Ringo'yla ben içeriden birinin küfürler savurduğunu duyardık; sonra hepsi birden dışarı çıkarlardı; neredeyse Hawkhurst'deki kuzenim Denny kadar ufak görünen Büyükanne, vakur adımlarla dimdik yürür; arkasından gelen öfkeli üç dört Yankee subay, gitgide daha da öfkelenirlerdi. Sonra, birbirlerine bağladıkları katırları getirirlerdi. Büyükanne'yle Ringo, her şeyi saniyesine kadar tahmin edebilirlerdi artık; hava

hâlâ, getirilenlerin katır olduğunu anlamaya yetecek kadar aydınlık olurdu; Büyükanne arabaya biner, Ringo bacaklarını aşağı sarkıtarak arabanın arkasında oturur, en öndeki katırın boynuna bağlı halatı tutardı; hızlı gitmezdik, öyle ki Ab Snopes'la adamlarının beklediği yere vardığımızda, karanlıkta katırların katır olduklarını bile anlayamazdınız artık. Sonra Ringo en öndeki katırın sırtına atlar, hepsi birden ormana dalarlar, Büyükanne'yle biz de eve dönerdik.

Bu kez de öyle yaptık ama bu kez olan oldu. Arkamızdan gelen hızlı nal seslerini işittiğimizde, arabamızı çeken iki katır bile göremiyorduk artık. Öfkeden çılgına dönmüş gibi hızla yaklaştılar; Büyükanne, elinde Bayan Compson'un şemsiyesiyle birden doğruldu.

"Şu kahrolası Ringo!" dedi. "Bu kez baştan beri içim rahat değildi zaten."

Daha önce üstümüze inen karanlık gibi, çevremizi sardı; her yer atlarla, öfke içinde "Durun! Durun! Kaçmaya kalkarlarsa hepsini vurun!" diye bağırarak doluydu; biz Büyükanne'yle arabada oturuyor, askerler katırları geri itiyor, katırlar koşum zincirlerini şakırdatarak geriliyor, askerlerden bazıları "Katırlar nerde? Katırlar gitmiş!" diye bağırıyor; subayları, "Giderler elbet!" diye haykırıyor, Büyükanne'ye, karanlığa, askerlere, katırlara lanet yağdırıyordu. Derken birisi bir kibrit çaktı, arabanın yanında at sırtındaki subayı gördük, o sırada askerlerden biri yanan bir çıra parçasıyla bir başka çirayı tutuşturuyordu.

Subay, "Katırlar nerede?" diye bağırdı.

"Ne katır?" dedi Büyükanne.

"Bana yalan söylemeyin!" diye bağırdı subay. "Az önce o sahte emirle alıp götürdüğünüz katırlar! Bu kez yakaladık sizi. Gene geleceğinizi biliyorduk. Bir ay önce tüm birlikleri size karşı uyaran bir emir çıktı! Siz onunla konuşurken, aldığı emir yazısı o kahrolası Newberry'nin cebindeydi." Şimdi Albay Newberry'ye lanet okumaya başladı. "Sizi bırakıp onu divanı harbe vermeleri gerekir! O zenci çocukla katırlar nerede, Bayan Plurella Harris?"

"Neden söz ettiğinizi bilmiyorum," dedi Büyükanne. "Arabama koşulu şu katırlardan başka katırım yok benim. Ayrıca,

adım Rosa Millard. Evim Jefferson'ın ilerisinde, oraya gidiyorum ben."

Subay gülmeye başladı; atının sırtında oturmuş gülüyordu. "Demek asıl adınız bu ha? Vay, vay, vay. Sonunda doğruyu söylemeye başladınız demek. Hadi anlatın şimdi, katırlar nerede; ayrıca, daha önce bizden çaldıklarınızı nereye sakladınız, onu da söyleyin."

O sırada Ringo bağırdı. Ringo'yla Ab Snopes katırlarla birlikte yolun sağındaki ormana dalmışlardı, ama Ringo'nun sesi şimdi yolun solundan geliyordu. "Hey!" diye bağırdı. "Katırlardan biri kaçtı! Yoldan çevir onu!"

Bu kadarı yetmişti. Asker elindeki çırayı yere attı; subay daha atını döndürürken mahmuzlayıp, "İki kişi burda kalsın," diye bağırdı. Belki herkes, kendi dışındaki iki askerin kastedildiğini düşünmüştü, çünkü birden çalılar, ağaçlar kasırgaya tutulmuş gibi büyük bir gürültü koptu; o sırada Büyükanne'yle ikimiz, daha atların nal seslerini bile duymadan önceki gibi arabada oturuyorduk. Büyükanne, "Haydi bakalım," dedi. Arabadan inmeye başlamıştı bile.

"Katırlarla arabayı burada mı bırakıyoruz?" diye sordum.

"Evet," dedi Büyükanne. "Bu sefer hep bir kuşku vardı içimde."

Ormanda hiçbir şey görmüyor, yolumuzu el yordamıyla buluyorduk; Büyükanne'nin yürümesine yardım ediyordum, kolu neredeyse kurşunkalem kadar inceydi ama titremiyordu. "Yeterince uzaklaştık," dedi. Bir ağaç kütüğü buldum, üstüne oturduk. Yolun öbür yanında, gürültü patırtı içinde çevreyi kolaçan eden askerlerin bağırıışlarını, küfürlerini işitiyorduk. Ses şimdi uzaktan geliyordu. "Koşulu o iki katır da gitti," dedi Büyükanne.

"Ama on dokuz tane yenisini aldık," dedim. "Toplam iki yüz kırk sekiz katır eder." Orada karanlıkta, kütüğün üstünde uzun süre oturmuşuz gibi geldi bana. Bir süre sonra askerler döndüler; subayın küfürler savurduğunu, sağı solu ezerek yeniden yola çıkan atların patırtılı nal seslerini işitiyorduk. Derken subay arabanın boş olduğunu gördü ve küfrü bastı elbette - Büyükanne'ye, bana, yanımızda kalmalarını söylediği

iki askere. Arabayı geri döndürdükleri sırada o hâlâ küfür ediyordu. Sonra gittiler. Bir süre geçince onları duyamaz olduk. Büyükanne ayağa kalktı; el yordamıyla ilerleyerek yeniden yola kadar geldik, eve doğru yürümeye başladık. Bir süre sonra Büyükanne'yi durup dinlenmeye razı ettim; yolun kenarında otururken, faytonun sesini duyduk. Ayağa kalktık, Ringo bizi gördü ve arabayı durdurdu.

"İyi bağırdım mı?" dedi.

"Evet," dedi Büyükanne. Sonra, "Ne yaptınız?" diye sordu.

"Oldu, tamam," dedi Ringo. "Ab Snopes'a yarın akşama kadar katırlarla Hickahala vadisinde saklan dedim. Bu ikisinin dışında hepsi onda."

"Bay Snopes'a," diye uyardı Büyükanne.

"Peki, tamam," dedi Ringo. "Binin de gidelim."

Büyükanne yerinden kıınıldamadı; neden kıınıldamadığını, o daha bir şey söylemeden anlamıştım. "Bu faytonu nereden buldun?" dedi.

"Öndüç aldım," dedi Ringo. "Yankee'lerden, yanında kimse yoktu; onunçün kâğda falan gerek kalmadı."

Bindik. Araba yola koyuldu. Gece bitmiş gibi geliyordu bana ama daha gece yarısı bile olmamıştı –yıldızlardan anlıyordum bunu– eve gece yarısına yakın varacaktık. Yola devam ediyorduk. Ringo, "Tutup, kim olduğumuzu da söğlediniz onlara, değil mi?" dedi.

"Evet, söyledim," dedi Büyükanne.

"Eh, bence bu iş biter," dedi Ringo. "Ama olsun. Şimdiye kadar elimizden iki yüz kırk sekiz baş hayvan geçti ya."

"İki yüz kırk altı," dedi Büyükanne. "Arabaya koşulu olanları kaybettik."

2

Eve vardığımızda gece yarısını geçiyordu; pazar günüydü artık, Ab Snopes yeni katırlarla ancak ertesi gün dönecekti; gene de o sabah kiliseye gittiğimizde, daha önce hiç görülmemiş büyük bir kalabalık toplanmış bizi bekliyordu. Sanırım dün gece olanları

her nasılsa duymuş, Ringo gibi onlar da artık bu işin bittiğini, hesapların denkleştirilip kapanması gerektiğini anlamışlardı. Büyükanne, Ringo'yu gün doğarken uyandırıp faytonu aldığı yere geri gönderdiği için, kiliseye geç kalmıştık. Dolayısıyla, biz geldiğimizde, herkes kiliseye girmiş, bekliyordu. Rahip Fortinbride bizi kapıda karşıladı; içeride, sıralarda oturanlar –yaşlı adamlar, kadınlar, çocuklar ve artık beyaz efendileri bulunmayan on, on iki zenci– dönüp Büyükanne'ye baktılar; biz sıraların ortasındaki yoldan kendi yerimize doğru yürürken, hepsi Büyükanne'ye, tıpkı babam yanlarına gittiğinde av köpeklerinin ona baktıkları gibi bakıyorlardı. Ringo balkona çıktı; defter ondaydı; dönüp arkama baktım, kollarını korkuluğun üstüne koyduğu deftere dayamıştı.

Yerimize oturduk, babamın yokluğu dışında, her şey savaştan önceki gibiydi: Büyükanne pazar günleri giydiği basma elbisesi, şah ve bir yıl önce Bayan Compson'un ödünç verdiği şapkasıyla dimdik oturuyordu; dimdik ve sessizdi; dua kitabını her zamanki gibi kucağında tutuyordu, oysa kilisede neredeyse üç yıldır artık Episkopal Ayin yapılmıyordu. Rahip Fortinbride, Metodist mezhebini dendi; cemaattekilerin ne olduklarını bilmiyorum. Geçen yaz ilk katır sürüsüyle Alabama'dan döndüğümüzde, Büyükanne haber gönderip tepelerle yamaçlardaki toprak tabanlı kulübelerde oturan, küçük çorak tarlalarda köleleri olmadan çiftçilik yapan bu insanları çağırmıştı. Gelsinler diye üç dört kez çağrılmaları gerekmiş ama sonunda hepsi gelmişti: erkekler, kadınlar, çocuklar ve kazara özgür kaldıktan sonra özgürlüklerini ne yapacaklarını bilemeyen on iki zenci. Bence içlerinden kimileri, köleler için ayrılmış balkon bulunan bir kiliseyi ilk kez görüyordu; Ringo'yla bu on iki zenci, yukarıdaki o iki yüz kişilik karanlık yerde oturuyorlardı; babamın evde bizimle birlikte olduğu savaş öncesi zamanları anımsıyorum; dışarıdaki ağaçlık alan öteki çiftliklerden gelen arabalarla dolar, omzunda rahiplerin ipek atkısıyla Doktor Worsham mihrabın altında durur, kilisedeki her beyaza karşılık, balkonda on zenci bulunurdu. Ayrıca, o ilk pazar günü Büyükanne herkesin önünde diz çöktüğünde, bu insanlar kilisede diz çöken birini ilk kez görmüşlerdi sanırım.

Rahip Fortinbride rahip de değildi aslında. Babamın alayında erdi; alayın girdiği ilk çatışmada kötü yaralanmıştı; öldü sanıyorlardı ama İsa gelmiş, ayağa kalkıp yaşamasını söylemiş; babam, gitsin evinde ölsün diye onu geri göndermişti ama ölmedi. Ölmediyse de hiç midesi kalmadığı söyleniyor, herkes şöyle düşünüyordu: Hendek kenarlarından topladığı otları kendisi pişirmeyip de, 1862 ile 1863 yıllarında hepimizin yemek zorunda kaldığımız şeyleri, kadınlar pişirdikten sonra yeseydi bile, yedikleri onun işini bitirmeye yeterdi zaten. Ama yedikleri de öldürmedi; onun için belki de, kendisinin dediği gibi, İsa yaşatmıştı onu. Böylece biz, o ilk katır sürüsü, gümüşler ve yiyeceklerle geri döndükten sonra Büyükanne haber salıp ihtiyacı olan herkesi çağırdığı zaman, Rahip Fortinbride yerden biter gibi birden ortaya çıkmış, tepelerde yaşayan kimselerin adlarını bildirmiş, her birinin geçmişini anlatmıştı; öyle ki, belki dediği doğrudu: Bu yoksul insanları yaratırken Tanrı'nın aklında kendiyse Büyükanne de vardı. Eskiden Doktor Worsham'ın durduğu yerde duruyor, kısa bir süre alçak sesle Tanrı'dan söz ediyordu; saçını kendisinin kestiği yer yer belliydi; yüz kemikleri, derisinden fırlayıp çıkacaktı sanki; üstünde rengi çoktan yeşile dönmüş, kendi diktiği yamalarla dolu bir frak vardı – yamalardan biri, yeşil bir at derisinden, biri de üstündeki A.B.D. damgası hâlâ biraz okunan çadır bezindendi. Fortinbride uzun konuşmazdı; Güneyli ordular konusunda kimsenin söyleyebileceği pek fazla bir söz kalmamıştı artık. Sanırım öyle bir zaman geliyor ki, din adamları bile Tanrı'nın fikir değiştirerek zaferi, o zaferi taşıyabilecek gücü tükenmiş bir orduya bahşedeceğine inanmayı artık bir yana bırakıyorlar. Rahip Fortinbride yalnızca, Tanrısız bir zaferin anlamsız ve asılsız bir zafer olduğunu, Tanrılı bir yenilginin ise, yenilgi olmadığını söyledi, o kadar. Sonra, konuşmayı bıraktı; pamuk ve un çuvallarından yapılma giysiler içindeki yaşlı adamların, kadınların, çocukların ve özgürlük şaşkını on bir ya da on iki zencinin gözleri, gene Büyükanne'nin üstündeydi – ancak şimdi, av köpeklerinin babama baktıkları gibi değil, bu köpeklerin kendilerini beslemeye gelen Loosh'un elindeki yiyeceklere baktıkları gibi bakıyorlardı – sonra Rahip Fortinbride, "Din kardeşlerim, Millard hemşiremiz şimdi hepinizin huzurunda Tanrı'dan af dilemek istiyor," dedi.

Büyükanne ayağa kalktı. Mihraba doğru gitmedi; omzunda şalı, başında Bayan Compson'un şapkası ve sırtında Louvinia'nın her cumartesi yıkayıp ütülediği elbisesi, elinde dua kitabıyla, kilisedeki sıramızda, yüzü tam karşıya dönük, ayakta durdu. Eskiden kitabının üstünde yaldızlı harflerle adı yazılıydı, şimdi harfleri ancak elinizi üzerlerinde gezdirerek okuyabiliyordunuz; Rahip Fortinbride gibi o da alçak bir sesle, "Günah işledim. Hepingiz benim için dua edin," dedi.

Olduğu yerde diz çöktü; kuzenim Denny'den de ufak görünüyordu; arkadakiler şimdi bir tek Bayan Compson'un şapkasını görebiliyorlardı. Kendisinin dua edip etmediğini bilmiyorum. Rahip Fortinbride da etmiyordu – hiç değilse yüksek sesle. O sıralar Ringo'yla ben on beş yaşını yeni doldurmuştuk; Doktor Worsham olsa, neler bulup söylerdi, hayal edebiliyordum: Asker olmak için silah taşımak gerekmediğini, silah taşımayanların da yurtlarına hizmet ettiklerini, tek bir çocuğu açlıktan ve soğuktan kurtarmanın Tanrı'nın gözünde bin düşman öldürmekten daha iyi olduğunu falan. Ama Rahip Fortinbride böyle sözler etmedi. Bunları söylemeyi o da düşünmüştür belki; istediğinde her zaman söyleyecek bol bol söz buluyordu. Kendi kendine sanki, "Herkesin rahat ve huzur içinde olduğu barış günlerinde güzel sözler etmek iyidir. Ama şimdiki suskunluğumuz bağışlanabilir sanırım," diyordu. Şimdi yalnızca, eskiden Doktor Worsham'un, bazen de parmağında tabanca hedefi büyüklüğündeki yüzüğüyle piskoposun, durdukları yerde durup bekledi. Derken Büyükanne doğruldu; yardım etmeye davranacak zamanım olmamıştı; o ayağa kalkınca, kilise iç çekişini andıran uzun bir sesle doldu; Ringo bunun, oradakilerin tuttıkları soluklarını bıraktıkları sırada üstlerindeki çadır bezleriyle çuvalların çıkardığı ses olduğunu söylüyordu; Büyükanne dönüp balkona doğru baktı; Ringo harekete geçmişti bile.

"Defteri getir," dedi Büyükanne.

Gösterişsiz koca bir hesap defteriydi bu; yedi sekiz kilo vardı. Defteri rahip kürsüsüne koyup açtılar; Büyükanne'yle Ringo yan yana duruyorlardı; Büyükanne elbisesinin göğsünden teneke kutuyu çıkardı, paraları defterin üstüne yaydı. Ama adlarını çağırmaya başlayınca kadar hiç kimse yerin-

den kımıldamadı. Sonra teker teker geldiler; Ringo defterden adlarını, daha önce aldıkları paranın miktarını ve tarihini okuyordu. Büyükanne gelenlerin her birine, verdiği parayla ne yapmayı düşündüğünü soruyor, daha öncekini nereye harcadığını anlatmasını istiyor, yalan söyleyip söylemediklerini anlamak için deftere bakıyordu. Bir de, Ab Snopes'un korkup satmaya yanaşmadığı o damgaları silinmiş katırları verdiği kişilerden her bir katırın durumunu, ne kadar iş yaptığını soruyor, bazen katır bir adamdan ya da kadından geri alıp bir başkasına veriyor, eski alındı makbuzunu yırtıyor, o kişiye yeni bir makbuz imzalatıyor, katırını ne gün gidip teslim alacağını söylüyordu.

Bu yüzden, Ringo defteri kapatıp yeni makbuzları topladığı, Büyükanne artan parayı teneke kutuya geri koyduğu ve Rahip Fortinbride ile her zamanki konuşmalarını bitirdikleri zaman, vakit öğleyi geçmişti. Rahip, "Katırla idare ediyorum ben," diyordu. "Paraya ihtiyacım yok."

"Saçma," dedi Büyükanne. "Uğraş didin, o topraktan bir kuşun karnını doyuracak kadar bile verim alamazsınız. Alın siz şu parayı."

"Hayır," dedi Fortinbride. "İdare ediyorum ben."

Yürüyüp eve döndük, defteri Ringo taşıyordu. "Daha yüzünü görmediğiniz dört katır için makbuz aldınız," dedi. "Ne yapacağınız şimdi?"

"Katırlar yarın sabah burada olur, sanırım," dedi Büyükanne. Gerçekten de öyle oldu; Ab Snopes geldiğinde kahvaltı ediyorduk; kapıya yaslandı, uykusuzluktan gözleri biraz kızmıştı. Büyükanne'ye bakarak, "Evet, efendim," dedi. "Parapul dilemiyorum ben; şansım açık olsun yeter. Ne yapmışınız, biliyor musunuz siz?" Kimse, ne var, diye sormadı ama o gene de anlattı: "Dün sabahtan akşama kadar sürdü; Mississippi'den ayrılmayan tek bir Yankee alayı kalmamıştır şimdi. Burdaki savaş, sonunda gerisin geri dönerek kuzeye çekildi sanki. Evet, efendim. Cumartesi günü katır talep ettiğiniz o alay, oturduğu yeri ısıtacak kadar bilem durmadı orda. Siz başka hiç kimsenin yapamayacağı bir şeyi yapmış, o son katır partisini Yankee'lerin elinden olabilecek en son dakikada almışınız. Tek bir yağmışınız

oldu: Bu son on dokuz katırı almakta geç kaldınız; onları geri satacağımız kimse kalmadı gayri.”

3

Güneşli, ılık bir gündü; yolun ta uzaklarından geçen topları, parlayan süngüleri görüyorduk. Ringo bu kez yerinden kıınıldamandı. Kalemi elinden bıraktı, başını kâğıttan kaldırıp baktı, “Anlaşılan Ab Snopes yalan söğlemiştir. Hey Ulu Tanrım, bu adamlardan heç mi kurtulamayacağız biz?” dedi.

Bu kez gelen yalnızca bir teğmendi; Ringo’yla ben artık Kuzeyli subay rütbelerini Güneylilerin rütbelerinden daha iyi tanır olmuştuk; çünkü bir gün bildiğimiz Güneyli subayları sayarken anladık ki, o zamana kadar babamla, General Grant Jefferson’ı yakmadan önceki gün Buck McCaslin Amca’nın yanında bizimle konuşan yüzbaşından başka hiç kimseyi görmemiştir. Yenilen, ancak asla boyun eğmeyen, hiçbir pişmanlık duymayan bir gururun yürüyen simgeleri diye bakacağımız o Güneyli üniformalar dışında, göreceğimiz son askerî üniforma olacaktı teğmenin ki ama biz şimdilik bunu bilmiyorduk.

Evet, yalnızca bir teğmendi gelen. Kırk yaşlarında görünüyordu; öfkeli, aynı zamanda neşeli bir hali vardı. Ringo onu tanımadı, çünkü arabada bizimle değildi, ben – atına binişinden ya da belki hem öfkeli hem mutlu görünmesinden tanımıştım; birkaç gündür duyduğu öfkenin, zamanı gelince patlamasından ne büyük bir zevk alacağını düşünen biri gibiydi. O da beni tanıdı; bana şöyle bir baktı, dişlerini göstererek, “Hah!” dedi; atını sürüp yaklaştı, Ringo’nun yaptığı resme baktı. Arkasında belki on on iki atlı vardı; onlara pek dikkat etmemiştik. Teğmen bir daha “Hah!” dedi, arkasından, “Nedir bu?” diye sordu.

“Ev,” dedi Ringo. O zamana kadar teğmene iyice bakmamıştı bile; gene de benim gördüğümünden daha fazlasını bile görmüştü. “Bakın.”

Teğmen bana bakarak, dişlerinin gerisinden gene “Hah!” dedi; Ringo’yla konuştuğu sırada ikide bir yapıyordu bunu.

Ringo'nun çizdiği resme bir göz attı. Sonra başını kaldırdı, ağaçların ötesinde moloz ve kül yığınınından yükselen bacalara baktı. Küllerin içinden otlar ve ayrıklar çıkmıştı şimdi; eskiyi bilmiyorsanız, yalnızca dört baca görürdünüz orada. Altınbaşaklardan bazılarının üstlerinde hâlâ çiçek vardı. "Ha, anladım," dedi subay. "Evin eski halini çiziyorsun."

"Doğ-ru," dedi Ringo. "Şimdiki halini neden çizmek isteğim ki? Günde on kere gelip bakabilirim ona. Şu bahçe kapısından atla bilem girip bakabilirim."

Teğmen bu kez "Hah!" demedi; henüz hiçbir şey yapmıyordu; sanırım iyice öfkelenmeden önce biraz daha beklemenin tadını çıkarıyordu hâlâ. Homurdanır gibi, "Burayı bitirdikten sonra şehre taşınır, orada bütün kış eski halini çizecek ev bulabilirsin, değil mi?" dedi. Sonra yeniden eyerine oturdu. Şimdi de "Hah!" demedi; gözleriyle söyledi bunu, bana bakarak. Gözleri su katılmış süt rengindeydi sanki, uyluk kemiğinin başı gibi beyazdı. "Peki, şimdi kim oturuyor orada?" dedi. "Kadının şimdiki adı neymiş bakalım, ha?"

Ringo şimdi dikkatle onu süzüyordu ama bence kim olduğunu anlamış değildi daha. "Kimse oturmuyo. Tavanı akıyo da," dedi. Askerlerden biri tuhaf bir ses çıkardı; gülüyordu belki. Teğmen hızla arkasına dönecekti ama vazgeçti; oturduğu yerden dik dik Ringo'ya baktı; tam ağzını açıyordu ki, Ringo, "Haa," dedi. "Siz arkadaki şu zenci kulübelerini diyonuz. Ben hâlâ o bacaları düşünüyünüz bellemiştim."

Asker bu kez gerçekten güldü ve bu kez teğmen gerçekten hızla arkasına dönerek askere küfretti; başta tanımamış olsaydım bile artık tanırdım onu. Şimdi öfkeden şişen bir yüzle atın üstünden adamlarının tümüne küfürler savuruyordu. "Nokta-nokta-nokta!" diye bağırdı. "Defolun burdan! Adam, ağıl meranın ilerisindeki dere yatağında, dedi. Karşınıza kadın, erkek, çocuk, kim çıkarsa, size gülümsüyor bile olsalar, vurun hepsini! Haydi bakalım!" Askerler atlarını sürüp araba yolundan dört nala gittiler; dağılarak merayı geçişlerini izledik. Teğmen, Ringo'yla bana baktı; öfkeyle gene "Hah!" dedi. "Siz ikiniz benimle gelin. Fırlayın hadi!"

Bizi beklemedi; araba yolundan dört nala o da gitti; Ringo

bana bakarak, "Adam ağıl dere yatağında, demiş. 'Adam' dediği kim ola ki?" diye sordu.

"Bilmiyorum," dedim.

"Ben bildim, sanıyom," dedi Ringo. Ama daha fazla konuşmadık. Araba yolundan koşmaya başladık. Teğmen şimdi kulübeye varmıştı, Büyükanne kapıdan çıktı. Teğmeni o da görmüş olmalıydı çünkü güneş başlığını takınıştı bile. İki bize şöyle bir baktılar, sonra Büyükanne de toprak yoldan meraya doğru gitmeye başladı; hızlı yürümüyordu; at sırtındaki teğmen de peşindeydi. Omuzlarıyla başını, ara sıra da el kol hareketlerini görüyor, ne dediğini duyamıyorduk. "Bence bitti artık bu iş," dedi Ringo.

Yeni çite varmadan teğmenin sözlerini duymaya başlamıştık. Sonra ikisinin, Joby'yle birlikte yeni bitirdiğimiz çitin orada ayakta durduklarını gördük – başında güneşliği, omuzlarına sıkıca sardığı şalıyla Büyükanne dimdik ve sessizdi; kollarını şalın altında kavuşturduğu için, o güne kadar tanıdığım herkesten daha ufak görünüyordu; son dört yılda sanki hiç yaşlanmamış ya da gücünden bir şey yitirmemiş, yalnızca gitgide ufalmış, git gide daha dik ve daha inatçı olmuştu; teğmen, bir eli belinde, Büyükanne'nin yanında durmuş, öteki elinde tuttuğu bir demet kâğıdı onun yüzüne doğru sallıyordu.

"Şimdiye kadar yazdığımız kâğıtların hepsi elinde ağnaşılın," dedi Ringo. Askerler atlarını yan yana çite bağlamışlardı; kendileri şimdi ağılın içindeydiler; Joby ve Ab Snopes'un yardımıyla kırk küsur eski katırla on dokuz yeni katırı bir köşeye toplamışlardı. Katırlar hâlâ dağılıp kaçmaya çalışıyor gibiydi ama asıl amaçları, sanki teğmene Büyükanne'yle Ringo'nun A.B.D. damgalarını sildikleri yerlerde kalan koca yanık izlerini göstermekti.

"Ve şu yara izlerine de, sol koşum kayışının sürtünmesinden olmuş, diyeceksiniz herhalde. Katırlara koşum kayışı yerine siz, iskartaya çıkmış şerit testere mi takıyorsunuz yoksa, ha? Bana kalsa, altı ay boyunca Birleşik Devletler'in mallarını savunmasız Güneyli kadınlara, zencilere ve çocuklara karşı korumaya çalışmaktansa, aynı süre içinde her sabah General Forrest'in tüm tugayıyla çarpışırım, daha iyi. Savunmasızmış!" diye bağırırdı.

Elindeki yazıları Büyükanne'ye doğru sallayarak bir kez daha bağırdı: "Savunmasızmış! General Davis'le General Lee, başta akıl edip büyükannelerden, yetim kalmış zenci çocuklardan bir tugay kurup kuzey eyaletlerini işgal etmeye kalksalar, işimiz bitikti şimdi!"

Ağılda Ab Snopes ara sıra kollarını katırlara doğru salladıkça, hayvanlar bir toplanıp, bir dağılıyordu. Derken, teğmen bağırmayı kesti; yazıları Büyükanne'nin yüzüne sallamayı bile bıraktı.

"Dinleyin," dedi. "Buradan çekilme emri aldık. Belki de göreceğiniz son Kuzeyli asker ben olacağım. Size zarar verecek değilim – bu konuda da emir çıktı. Bizden çaldığınız bu katırları geri alıyorum, o kadar. Şimdi size sormak istediğim bir şey var – düşman düşmana ya da isterseniz, erkek erkeğe, diyelim. Bu sahte emir yazılarına bakarak, kaç baş hayvanımızı ele geçirdiniz, biliyorum; ayrıca, tutanaklardan, bunların birkaçını bize geri sattığınızı da öğrendim; size kaç para ödediğimizi bile biliyorum. Ama sorabilir miyim, hayvanlardan tam olarak kaçını bize birden fazla geri sattınız?"

"Bilmiyorum," dedi Büyükanne.

"Bilmiyorsunuz," dedi teğmen. Bağırmaya başlamadı; Büyükanne'ye bakıyor, derinden, ağır ağır soluyordu; şimdi, karşısındaki budala ya da bir Kızılderiliymiş gibi, öfkeli bir sabırla konuştu: "Dinleyin. Biliyorum, söylemek zorunda değilsiniz, ayrıca biliyorsunuz, sizi zorlayamam. Yalnızca size duyduğum saygıdan dolayı soruyorum.—Ne saygısı? Sizi kışkırdığım için soruyorum. Söylemeyecek misiniz?"

"Bilmiyorum," dedi Büyükanne.

"Bilmiyorsunuz," dedi teğmen. "Demek siz—" Şimdi sesi sakinleşti. "Anladım. Gerçekten bilmiyorsunuz. Satmaya öyle dalmışsınız ki, saymaya fırsatınız olmamış." Biz yerimizden kırmıldamadık. Büyükanne teğmene bakmıyordu bile; teğmenin, Ringo'yla Büyükanne'nin yazdığı kâğıtları katlayıp dikkatle cebine koyduğunu gördük. Adamın sesi, yorulmuş gibi hâlâ sakin-di: "Tamam, çocuklar. Hepsini birbirine bağlayın, sürüp dışarı çıkarın."

"Ağılın kapısı dört yüz metre ötede," dedi bir asker.

“Çitin bir kısmını yıkın,” dedi teğmen.

Jobby’yle iki ay uğraşıp yaptığımız çiti yıkmaya başladılar. Teğmen cebinden bir bloknot çıkardı, çite doğru yürüdü, bloknotu çitin üstüne koydu, bir kurşun kalem çıkardı. Sonra dönüp Büyükanne’ye baktı; sesi hâlâ sakindi; “Adınızın şimdi Rosa Millard olduğunu söylemişsiniz sanırım, öyle değil mi?” diye sordu.

“Evet,” dedi Büyükanne. Teğmen bloknota bir şeyler yazdı, o sayfayı kopardı, Büyükanne’nin yanına döndü. Hasta odasındaymiş gibi, hâlâ alçak sesle konuşuyordu. “Buralardan çekilirken mala mülke verdiğimiz tüm zararları ödememiz için emir var,” dedi. “Bu belgeyle Memphis’teki levazım subayından on dolar alacaksınız. Yıkılan çite karşılık.” Kâğıdı hemen vermedi; Büyükanne’ye bakarak durdu. “Lanet olsun. Söz verin demiyorum. Neye inanıyor, ya da neyi kutsal sayıyorsunuz, bir bilsem—” Sesini yükseltmeden, kimseyi ya da herhangi bir şeyi hedef almadan bir daha lanet okudu. “Dinleyin. Söz verin demiyorum; öyle bir kelime çıkmadı ağzımdan. Ama bir ailem var benim; yoksul bir adamım; büyükanne falan da yok. Önümüzdeki dört ay içinde denetçiler, kayıtlarda Bayan Rosa Millard’a ödenmiş bin dolarlık bir makbuz bulurlarsa eğer, parayı ben ödemek zorunda kalırım. Anlıyor musunuz?”

“Evet,” dedi Büyükanne. “Merak etmeyin.”

Sonra çekip gittiler. Büyükanne, Ringo, Joby ve ben, durup onları izledik, katırları önlerine katarak merayı geçip gözden kayboldular. O konuşuncaya kadar, Ab Snopes’un varlığını unutmuştuk. “Eh, alıp alacaklarının hepsi bu anlaşılın. Gene de elinizde makbuz karşılığı yoksullara dağıttığınız yüz küsur katır var hâlâ – yeter ki, onlar da tutup bu Yankee’leri örnek almaya kalkmasın. Bence bu kadarına da şükredin siz. Şimdi hepinize iyi günler diliyorum, eve gidip dinlencem biraz. Gene yardıma ihtiyacınız olursa, bana bi haber salın yeter,” dedi ve o da gitti.

Az sonra Büyükanne, “Joby, şu çit kazıklarını yerlerine çak,” dedi. Ringo’yla ikimiz, siz de Joby’ye yardım edin, demesini bekliyorduk ama demedi. Yalnızca, “Gelin,” dedi ve dönüp yürüdü, kulübeye değil de merayı geçerek yola doğru gitti. Kiliseye va-

rıncaya kadar nereye gittiğimizi bilmiyorduk. İki yandaki sıraların arasından doğruca mihrabın önüne yürüdü, orada durup bizi bekledi. "Diz çökün," dedi.

Boş kilisede diz çöktük. İkimizin arasında küçük kalmıştı, ufacıktı; konuşması, alçak perdeden, açık seçik ve sakindi, ne hızlı ne de yavaştı; sesi, sakın ve telaşsızdı, ama güçlü çıkıyordu. "Günah işledim. Hırsızlık ettim. Ülkemin düşmanı da olsa, komşuma zarar verecek yalanlar söyledim. Dahası, bu çocukları da günaha soktum. Şimdi burada onların günahlarını da üstüme alıyorum," dedi. O bol güneşli yumuşak günlerden biriydi. Kilisenin içi serindi; dizlerimin altındaki taban döşemesi soğuktü. Pencerenin hemen dışında yeni sararmaya başlamış bir ceviz dalı vardı; güneş vurduğunda, yaprakları altın gibi parlıyordu. "Ancak, bu günahları çıkar uğruna, ya da açgözlülüğten işlemedim," dedi Büyükanne. "Öç almak için de işlemedim. Ne Sen, ne bir başkası, aksini söyleyemezsiniz. İlkın, adalet uğruna günah işledim. Daha sonra, adaletten öte şeyler uğruna; Senin kendi çaresiz kullarını – kutsal bir davaya babalarını gönderen çocukları, kocalarını gönderen kadınları, oğullarını gönderen yaşlı insanları doyurmak, giydirmek için günah işledim; gerçi Sen bu davayı kaybetmemizi uygun gördün, ama olsun. Kazandığım her şeyi onlarla paylaştım. Evet, bir kısmını kendime alıkoydum, ama bu konuda en iyi kararı ancak ben verebilirim, çünkü benim de bakmak zorunda olduğum ve belki de şu anda yetim kalmış kimseler var. Senin gözünde bu bir günahsa, o da benim boynuma olsun. Amin."

Doğruldu. Kolayca ayağa kalktı, sanki hiç ağırlığı yok gibiydi. Dışarıda hava ılıktı; o zamana kadar gördüğüm en güzel ekim ayıydı. Ya da bunun nedeni belki, insan on beş yaşına gelmeden havanın farkına varmıyor da ondan. Büyükanne yorgun değilim, dediyse de, ağır adımlarla eve döndük. "O ağıldan nasıl haberleri olmuş, bir bilsem," dedi.

"Bilmiyonuz mu?" dedi Ringo. Büyükanne ona baktı. "Ab Snopes söğledi."

Büyükanne bu kez, "Bay Snopes," diye düzeltmedi bile. Donmuş gibi birden durdu, Ringo'ya bakarak, "Ab Snopes mu?" dedi.

"Elindeki o son on dokuz katırı birilerine satmadan rahat eder mi bellediniz onu siz?" dedi Ringo.

"Ab Snopes, ha," dedi Büyükanne. "Bak sen." Sonra yürümeye başladı; biz de yürüdük. "Ab Snopes gene de alt etti beni demek. Ama olan olmuş artık. Ayrıca, biz de iyi iş yaptık sayılır," dedi.

"Hem de imanına kadar eyi iş yaptık," dedi Ringo. Kötü bir söz kullandığını fark etti ama olan olmuştu. Büyükanne duraklamadı bile. "Doğru eve git ve sabunu getir," dedi.

Ringo gitti. Merayı geçerek kulübeye girinceye kadar arkasından baktık; sonra dışarı çıktı, tepeden aşağı pınara doğru yürüdü. Artık eve yaklaşmıştık; Büyükanne'den ayrılıp pınara vardığımız sırada, bir elinde teneke sabun kutusu, ötekinde kabak maşrapa, Ringo ağzını çalkalıyordu. Tükürdü, ağzını çalkaladı, bir daha tükürdü; yanağında, yukarı doğru uzun bir sabun izi vardı – ben ona bakarken, havada sessizce renkli, hafif sabun baloncukları uçuşuyordu. "Ben gene de, imanına kadar eyi iş yaptık, diyom," dedi.

4

Vazgeçsin diye uğraştık – ikimiz de uğraştık. Ringo, Ab Snopes'un neler yaptığını anlatmıştı ona; bundan sonra ikimiz de biliyorduk artık. Üçümüzün de baştan beri bilmemiz gerekirdi belki. Snopes'un bunu bile bile yaptığına inanmıyorum şimdi. Ama eminim ki, olacakları bilseydi bile, gene de o işi yapması için Büyükanne'yi kandırmaya çalışırdı. Ringo da, ben de ayrı ayrı uğraştık – birlikte uğraştık – ama Büyükanne, kollarını şalının altında kavuşturmuş, yüzünde tartışmayı ya da dinlemeyi tümüyle kestiğini gösteren, son bir kez daha, diyen ve cebini doldurursan, bir dolandırıcının bile dürüst davranacağını anlatan o ifadeyle, ocağın başında (kulübenin içi soğuktu şimdi) öylece oturuyordu. Noel günleriydi; Louisa Teyze'nin mektubunu yeni almış, Drusilla'nın nerede olduğunu öğrenmiştik; aşağı yukarı bir yıldır evden uzaktaymış ve sonunda Louisa Teyze, kızının (daha önce Drusilla'nın bana söylediği gibi) Carolina'da babamın

yanında olduğu, askerlerle birlikte erkek gibi at sırtında dolaştığı haberini almış. Ringo'yla ben elimizde mektupla Jefferson'dan döndüğümüzde, Ab Snopes Büyükanne'ye planını anlatıyor, Büyükanne de ona kulak verip söylediklerine inanıyordu çünkü o hâlâ bir insanın karakterini savaşta uğruna çarpıştığı tarafın biçimlendirdiğini düşünüyordu. Bilmeliydi, kendi kulaklarıyla duymuştu; biliyor olmalıydı; onları herkes tanıyor, erkekler öfkeleniyor, kadınların korkudan ödleri patlıyordu. Bir zenciyi öldürdüklerini, cesedini kulübesiyle birlikte yaktıklarını ilçede herkes biliyordu. Kendilerine Grumbynin Bağımsızları diyorlardı – sayıları elli altmış kadardı, üniforma giymiyorlardı, nereden geldiklerini bilen yoktu; son Yankee alayı da Güney'den çekilir çekilmez bunlar ortaya çıkmış, tütsü kulübelerini, ahırları, erkek bulunmadığından emin oldukları evleri talan etmiş, paralarının, gümüşlerin saklandığı yerleri bulmak için yatakları, döşeme tahtalarını, duvarları parçalamış, beyaz kadınları dehşete düşürmüş, zencileri işkenceden geçirmişlerdi. Bir kez yakalanmışlar; içlerinden Grumby olduğunu söyleyen adam, cebinden gerçekten General Forrest'in imzaladığı paramparça bir yetki belgesi çıkarmıştı ama belgedeki adın Grumby olduğu belli değildi. Gene de yakayı sıyırdılar, çünkü onları yakalayan yaşlı bir adamdı; üç yıldır işgal orduları tarafından sarılmış evlerde yalnız yaşayan kadınlar artık geceleri evlerinde kalmaya korkuyor, beyaz efendilerini yitiren zenciler ise, tepelerdeki mağaralarda saklanıyor, oralarda hayvanlar gibi yaşıyorlardı. Şapkası yerde, uyurken başının yastığa gelen arka yerindeki saçları yana yatmış, ellerini hızla indirip kaldırarak konuşurken, Ab Snopes'un sözünü ettiği adamlar bunlardı işte. Çetenin elinde çalıntı, safkan bir küheylanla üç kısraak vardı – Ab Snopes bunu nasıl öğrendiğini söylemedi; atların çalıntı olduğunu nereden biliyordu, onu da söylemedi. Büyükanne'nin yapması gereken tek şey, o emir yazılarından bir tane yazmak ve buna General Forrest'in imzasını atmaktı; kendisi, yani Ab, atları iki bin dolara satacağına yemin edip güvence veriyordu; Büyükanne, kollarını şalının içinde kavuşturmuş, yüzündeki o ifadeyle oturuyor, ellerini kollarını sallayarak ona tek yapması gereken şeyin bu olduğunu söyleyen Ab Snopes'un gölgesi, duvarda hoplayıp zıplıyordu; düşman

askerlerinden –Yankee’lerden– kazandıklarını bir düşünmeliydi Büyükanne, oysa bunlar Güneyliydi ve Güneyli erkekler bir kadına zarar vermeyeceklerine göre, yazılı emir işe yaramasa bile, bu işte en ufak bir tehlike yoktu. Ah, Ab Snopes işini çok iyi biliyordu: Şimdi görüyorum ki, Ringo’yla benim ona karşı yapabileceğimiz bir şey yoktu—Yankee’lerle olan ticaretin daha Büyükanne’nin beklediği kazanç düzeyine ulaşmadan nasıl birdenbire kesildiğini ve eline geçenin çoğunu –ileride fazlasıyla kazanıp yerine koyacağı inancıyla– nasıl dağıttığını; ilçedeki neredeyse herkesi geçim derdinden kurtarıp güven içinde yaşattığı halde, bugün kendisinin ve ailesinin yoksulluktan kurtulmadığını söylüyordu; yakında babam, zencilerinin çoğu kaçmış olan harap çiftliğine dönecekti; işte o zaman çevresine bakınca umutsuz bir gelecek gördüğünde, Büyükanne cebinden bin beş yüz dolar çıkararak, “Al, bununla her şeye yeniden başla,” diyebilse – şimdi vermeyi umduğundan bin beş yüz dolar fazlasını verebilse – iyi olmaz mıydı? Komisyon olarak, kısraklardan birini kendisi alacaktı; öteki üç at için Büyükanne’ye bin beş yüz dolar ödemeyi garanti ediyordu. Ah, bizim Ab Snopes’a karşı yapabileceğimiz bir şey yoktu. İzin verin de gidip Buck McCaslin Amca’ya ya da herhangi birine akıl danışalım, diye yalvardık. Ama Büyükanne, yüzünde aynı ifadeyle öylece oturuyor, atların Grumby’nin olmadığını, onları çaldıklarını ve kendisinin yapması gereken tek şeyin, emir belgesiyle Grumby’yi korkutmak olduğunu söylüyordu; Ringo’yla ben on beş yaşındaydık; biz bile Grumby’nin ya da adı her neyse onun, korkağın teki olduğunu, insanın cesur bir adamı korkutabileceğini ama hiç kimsenin korkak birini korkutmaya kalkışmaması gerektiğini biliyorduk; Büyükanne hiç kımıldamadan orada oturuyor, “Ama atlar onların değil, çünkü çalıntı atlar bunlar,” diyordu; biz de “O zaman atlar bizim de değil,” dedik; Büyükanne, “Ama atlar onların değil,” diyordu.

Gene de çabayı elden bırakmadık;— Ab Snopes çetenin yerini saptamıştı; altmış mil uzakta, Tallahatchie Irmağı’nın kıyısında, terk edilmiş bir pamuk deposundaydılar— Ab Snopes’un bize bulduğu arabayla yağmur altında oraya giderken, gün boyunca vazgeçirelim diye uğraşıp durduk. Ama Ringo’nun Ge-

neral Forrest adına imzaladığı emri teneke kutuya koyarak elbisesinin içine saklayan Büyükanne, Ab Snopes'un arabadan inip yürümemizi söylediği yol kavşağına gelinceye kadar, her on milde durup yağmurda ateş yakarak yeniden ısıttığımız, çuval bezine sarılı o sıcak tuğlalar ayaklarının altında, sesini çıkarmadan ikimizin ortasındaki yerinde oturdu. Oraya varınca da Ringo'yla benim kendisiyle birlikte gitmemize bir türlü izin vermedi. "Ringo'yla ikiniz yetişkin erkekler gibi görünüyorsunuz," dedi. "Kadınlara zarar vermez onlar." Gün boyunca yağmur kesilmemiş, bütün gün üstümüze durmadan, ağır ağır, kurşuni, soğuk bir yağmur inmişti; şimdi de akşamın alacakaranlığı, kurşuniliğini ya da soğukluğunu artırmadan yağmuru yoğunlaştırmaya başlamıştı. Kavşak, yol olmaktan çıkmıştı artık; dik bir açıyla vadiye doğru inen belli belirsiz bir yarık gibiydi; bir mağarayı andırıyordu. İçinde nal izlerini görebiliyorduk.

"O zaman siz de gidemezsiniz," dedim. "Sizden güçlüyüm ben; tutarım sizi, bırakmam." Tuttum; kolu elime bir değnek gibi ince, hafif ve kuru geldi. Ancak sıska oluşundan değildi; dış görünüşünün, ufak oluşunun, bir ilgisi yoktu bununla – tıpkı Yankee'lerle ilişkilerinde de olmadığı gibi. Yüzünü dönüp bana baktı ve ben ağlamaya başladım. O yılın sonuna doğru on altı yaşına basacaktım ama gene de oturup arabada ağladım. Kolumu benden ne zaman kurtardığını bile bilmiyorum. Arabadan indi, durdu, ortalık kararırken o kurşuni yağmur altında bana baktı.

"Hepimiz için yapıyorum bunu," dedi. "John için, senin için, Ringo, Joby ve Louvinia için. John eve döndüğünde biraz paramız olsun diye yapıyorum. Babanın çarpışmaya gittiğini bildiğin halde, hiç ağlamadın sen, öyle değil mi? Ben şimdi kendimi hiçbir tehlikeye atıyor değilim. Ben kadını. Yankee'ler bile yaşlı kadınlara zarar vermezler. Ringo'yla ikiniz, ben sizi çağırınca ya kadar burada kalın."

Vazgeçirmeye uğraştık. Hep bunu söyleyip duruyorum, çünkü şimdi anlıyorum ki, uğraşmamıştım. Bırakmayabilirdim onu; arabadan indirmez, atları döndürüp oradan uzaklaştırabilirdim. Daha on beş yaşındaydım, neredeyse ömür boyu sabahları ilk, geceleri son gördüğüm yüz, hep onun yüzü olmuştu ama durdurabilirdim onu, gene de durdurmadım. Soğuk yağmurun

altında arabada oturdum ve bir daha geri dönmemesine o ıslak alacakaranlığa doğru yürüyüp gitmesine izin verdim. O soğuk pamuk deposunda kaç kişiydiler, bilmiyorum; ne zaman ve neden korkuya kapılıp oradan kaçtılar, onu da bilmiyorum.

Aralık ayının o suya kesmiş alacakaranlığında arabada oturup bekledik ama sonunda artık dayanamadım. Ringo'yla koşmaya başladık, daha doğrusu, o terk edilmiş yolun ayak bileklerimizimize kadar çıkan çamurunda koşmaya çalışıyorduk; yolda depoya giden nal izleri vardı ama tekerlek izi yoktu; ona yardım etmek için de, yenilgisini paylaşmak için de, geç kaldığımızı biliyorduk. Çünkü ortalıkta hiçbir ses, hiçbir yaşam belirtisi yoktu; yalnızca, üstünde ıpslak, kurşuni bir alacakaranlığın can çekiştiği o yıkık dökük koca depo binası ve içeri girince, deponun ucundaki kapının altından sızan ölgün bir ışık, o kadar.

Kapıya dokunduğumu hiç hatırlamıyorum çünkü odanın tabanı yerden elli altmış santim yukardaydı; Büyükanne'ye bakıyordum, bu yüzden koşarken basamağa takılıp kapıdan içeri ellerimle dizlerimin üstüne düştüm. Tahta bir sandığın üstünde hâlâ yanan bir mum vardı; burnuma gelen, mumdan bile güçlü bir barut kokusuydu. Büyükanne'ye bakarken, barut kokusu yüzünden soluk alamıyordum sanki. Hayattayken ufak görünürdü, şimdi katlanarak daha da küçülmüş gibiydi – Büyükanne çentiklerinden birbirine bağlanmış bir sürü küçük ince kuru ve hafif çubuktan yapılmıştı sanki ve bunları ayakta tutan ipin kopmasıyla şimdi tüm küçük çubuklar sessizce yere yığılmış, sonra da biri, hepsinin üstüne solmuş, temiz bir basma giysi örtmüştü.

Vendée*

1

Büyükanne'yi toprağa verdiğimizde, Rahip Fortinbride, yaşlı adamlar, kadınlar, çocuklar, zenciler, herkes gene toplandı – Ab Snopes'un Memphis'ten döndüğü haberi her duyulduğunda gelen on iki zencinin yanı sıra şimdi yüz zenci daha vardı; bunlar, Yankee'lerin peşinden Kuzey'e geçtikten sonra geri dönmüş, ailelerinin ve efendilerinin yok olduklarını görünce, tepelere dağılarak sanırım mağaralarda, ağaç kovuklarında hayvanlar gibi yaşamaya başlamışlardı; kendilerine bakacak, arka çıkacak kimseleri bulunmadığı gibi, kendi baktıkları, destek oldukları kimse de kalmamıştı; geri dönmüşler mi, dönmemişler mi, ölmüşler mi, yaşıyorlar mı, aldırın yoktu (insana en büyük acıyı veren şey –yılanın o keskin dişi– böyle, yakınlarını, her şeyini kaybetmektir bence); işte bu insanların hepsi, yağmur altında tepelerden inip cenazeye gelmişlerdi. Ancak, Jefferson'da artık hiç Yankee kalmadığı için, bu kez kente kadar yürümeleri gerekmemişti; mezarın, öteki mezar taşlarının ve anıt mezarların ötesine baktığımda, dallarından yağmur damlaları inen sedir korusunun, sağırlarında Büyükanne ile Ringo'nun yakarak sildikleri A.B.D. damgalarından kalma uzun kara izler bulunan katırlarla dolu olduğunu görüyordum.

* Le Vendée, Fransa'nın batısında bir bölgedir. 1793-1832 yıllarındaki köylü ayaklanmaları burada şiddetle bastırılmıştır. Faulkner bunu Kuzey'in Güney'i işgaliyle eş görmektedir. [ed. n.]

Jefferson halkının çoğu da oradaydı; başka bir rahip daha vardı –Memphis’ten ya da başka bir yerden gelip Jefferson’a sığınmış ünlü bir rahip; cenazede konuşması için Bayan Compson ile bazı başka Jefferson’luların onunla anlaştıklarını öğrendim. Ama Rahip Fortinbride bırakmadı. Konuşma, demedi ona; hiçbir şey demedi; yetişkin bir insan oyun oynamaya hazırlanan çocukların yanına gelir de, elbette oynayabileceklerini ama odaya ve odadaki eşyaya bir süre büyüklerin ihtiyacı olduğunu söyler ya, Fortinbride da tıpkı öyle yaptı. Ötekilerle birlikte katırını bağladığı sedir korusundan, avurtları çökmüş yüzü, at derisi ve Yankee çadır bezinden yamalı frakıyla, hızlı hızlı yürüyerek, kentli halkın şemsiyelerinin altında Büyükanne’nin çevresinde ayakta durdukları yere geldi; sığınmacı ünlü rahip dua kitabını açmıştı bile; Compson’ların bir zencisi ona şemsiye tutuyordu; ağır ağır inen soğuk, kurşuni yağmur şemsiyeye, Büyükanne’nin içinde bulunduğu sarı tahtalara çarpıp sıcıyor, damlalar kırmızı mezarın yanındaki koyu kırmızı toprak yığınının düştüğünde, sıçramadan içine gömülüyordu. Rahip Fortinbride kalabalığı yarıp yürüdü, önce şemsiyelere, ardından da pamuk ve un çuvallarından bozma elbiseler giymiş şemsiyesiz tepe halkına baktı, Büyükanne’nin yanına giderek onlara, “Erkekler buraya gelsin,” dedi.

Kentli erkekler davranacaklardı. Bazıları davrandılar da. Kentlilerden de, tepelilerden de daha önce davranarak ilk gelen kişi Buck McCaslin Amca oldu. Noel’e doğru romatizması kötüleştiği için, neredeyse kolunu kaldıracak hali yoktu; gene de elinde kabuğu soyulmuş ceviz dalından değneğiyle gelmişti işte; başlarına çuval geçirmiş tepeli adamların arasından yürüdü; şemsiyeli kentli beyler açılıp yolundan çekildiler; sonra Ringo’yla ikimiz orada durup Büyükanne’nin toprağa inişini izledik; sessizce yağın yağmur, sarı tahtalar üzerinde zıplıyordu; öyle ki tahtalar, tahta olmaktan çıkarak, içinde ince bir güneş ışığı yansıyan su gibi, toprağa gömülmeye başlamıştı. Durmadan ağır ağır inip kalkan küreklerden mezara şimdi ıslak kırmızı topraklar akıp doluyor, tepelerden gelenler kürek için sıra bekliyorlardı çünkü Buck Amca’nın küreğini kimseye bırakmaya niyeti yoktu sanki.

Gömmе işi uzun sürmedi, sığınmacı rahip o sırada bile konuşmasını yapmayı deneyecekti sanırım ama Rahip Fortinbride ona fırsat vermedi. Küreğini bile elinden bırakmadı; tarlada çalışırken yaptığı gibi, küreğe yaslanıp orada durdu; Ab Snopes'un Memphis'ten her dönüşünde kilisesinde yaptığı gibi, güçlü, sakin ve alçak bir sesle konuşarak şunları söyledi:

"Sanmam ki, kendisine ya da onu tanıyan herhangi birine, Rosa Millard'ın nereye gittiğini söylemeye gerek olsun. Ayrıca, Rosa Millard nerede olursa olsun, kendisini tanıyan herhangi bir kimsenin ona, huzur içinde yat, diyerek hakaret etmek isteyeceğini de hiç sanmıyorum. Bence, Tanrı daha şimdiden ona, sıkıntılarına kayıtsız kalmayacağı, üzerlerine kol kanat gereceği insanlar hazırlamıştır – siyah, beyaz, sarı, kızıl, her renkten kadınlar, erkekler, çocuklar yolunu gözlüyorlardır şimdi onun. Bu nedenle, evlerinize dönün siz. Kimileriniz yakın yerlerden kapalı arabalar içinde geldiniz buraya. Ama çoğunuzun yolu uzaktı; onca yolu yürümek zorunda kalmadıysa, Rosa Millard'ın sayesinde oldu bu. Sizlere sesleniyorum. İşiniz gücünüz vardır; en azından, odun kesecek, odun yaracaksınız. Burada oyalandığınızı, yaşlıları, çocukları yağmur altında beklettiğinizi görse, Rosa Millard ne derdi size, ha?"

Bayan Compson, Ringo'yla bana, babam dönünceye kadar kendi evinde kalabileceğimizi söyledi; başkaları da çağırdı bizi ama kimlerdi, anımsamıyorum; herkesin gittiğini sanıyordum, sonra etrafa bakınca, Buck Amca'yı gördüm. Bir dirseğini böğrüne yapıştırmıştı; sakalı üçüncü bir kolmuş gibi yan tarafta, öfke dolu gözleri uykusuzluktan kıpkırmızı, elinde kimi bulursa onun kafasına indirecekmiş gibi tuttuğu değneğiyle, yanımıza geldi.

"Şimdi ne yapacaksınız bakalım, çocuklar?" dedi.

Suyla kararan kırmızı toprak yumuşayıp gevşediği için, yağmur damlaları artık Büyükanne'nin üstünde sıçramıyor, ağır ağır eriyerek kurşuni bir renk alıyor, koyu kırmızı tümseğe karışıyordu; öyle ki, bir süre sonra, biçimi bozulmadan, tümseğin kendisi de erimeye başlamıştı; sanki tahtaların yumuşak sarı rengi erimiş, üstündeki toprak yığınının da boyamış, sonra yığın, tahtalar ve yağmur, birbirlerine karışarak hepsi, belli belirsiz, tatlı, kızılımsı kurşuni tek bir renge bürünmüştü.

“Ödünç alacak bir tabanca bulacağım,” dedim.

Buck Amca bağırmaya başladı – ama sesini yükseltmeden. Bizden yaşlıydı, bu yüzden tıpkı o eski pamuk deposunda Büyükanne’ye karşı çıkamadığımız geceki gibi oldu. “Bana gerek olsun, olmasın, yemin ederim ben de geliyorum!” dedi. “Durduramazsınız beni! Bizimle gelmeni istemiyoruz mu diyor-sun sen bana yani?”

“Umurumda değil,” dedim. “Benim tek istediğim bir tabanca. Ya da tüfek. Bizimki evle birlikte yandı.”

“Tamam!” diye bağırdı. “Ben tabancayla gelirim, yoksa bu at hırsızıyla ikiniz, elinizde bir çit kazığıyla kalakalırsınız. Evde bir şömine demiriniz bile yok, öyle değil mi?”

“Tüfeğin namlusu duruyo daha,” dedi Ringo. “Ab Snopes’un işini bitirmeye yeter de artar bilem bence.”

“Ab Snopes’un mu?” diye bağırdı Buck Amca. “Bu çocuğun düşündüğü adam Ab Snopes mu sanıyorsun sen? Ha, çocuk?” Çocuk dediği bendim; bana “Öyle değil mi, ha?” diye bağırdı. Ağır ağır yağın kurşuni soğuk yağmur, kırmızı toprağa usul usul mızrak gibi saplandıkça, tümsek durmadan değişiyordu ama aslında değiştiği yoktu. Daha çok zaman gerekiyordu; öteki toprakla aynı düzeye gelmesi, sakın, dümdüz olması, günler, haftalar, sonra da aylar alacaktı. Buck Amca şimdi Ringo’ya döndü ama artık bağırmıyordu. “Git katırımı getir. Tabanca pantolonumun cebinde,” dedi.

Ab Snopes da arkadaki tepelerde yaşıyordu; Buck Amca evin nerede olduğunu biliyordu; vakit öğleni çoktan geçmişti; katırlarla çam ağaçları arasından kırmızı yüksek bir tepeye çıktığımız sırada Buck Amca durdu. Ringo’yla o, başlarına birer çuval geçirmişlerdi. Buck Amca’nın çuvalın altından çıkan emektar değneği, yağmurda upuzun bir mum gibi parılıyordu.

“Durun,” dedi. “Aklıma bir şey geldi.” Yoldan sapıp bir dere yatağına indik; orada belli belirsiz bir yol vardı. Ağaçların altı karanlıktı, üstümüze yağmur düşmüyordu şimdi; çıplak, soğuk ağaçlar bile, o aralık akşamının alacakaranlığına karışarak, karanlığın içinde sanki ağır ağır eriyorlardı. Üstümüz başımız sıırılsıklamdı, katırların saçtığı ıslak amonyak kokuları arasında tek sıra ilerledik.

Buradaki ağıl, Ringo, Joby ve benim Ab Snopes’la birlikte

yaptığımız ağılin aynısıydı amadaha küçüktü, daha iyi gizlenmişti; bizimkini örnek almıştı sanırım. Islak çitin yanında durduk; kesilen yerlerinden akan özsuyu yüzünden hâlâ sarı görünen çit kazıklarının yeni olduğu anlaşılıyordu; ağılin uzak ucunda, alacakaralıkta sarı bir bulutu andıran bir şey vardı. Hareket edince bunun kula bir aygır ile üç kısrak olduğunu gördük.

“Tam düşündüğüm gibi,” dedi Buck Amca.

Aklım karışmıştı çünkü. Belki de Ringo da, ben de yorgunduk; son günlerde pek uyku uyuyamamıştık da ondandı belki. Günler geceler birbirine karışmıştı çünkü; katır sırtında oraya varıncaya kadar, kendisine haber vermeden yağmur altında yola çıktığımız için, eve döndüğümüzde Büyükanne’den yiyeceğimiz azarı düşünüyordum hep. Orada durup atlara bakarken, bir an Ab Snopes’un Grumby olduğu inancına kapılmıştım çünkü. Ama Buck Amca gene bağırmaya başladı.

“O mu Grumby? Ab Snopes, Grumby, ha? Ab Snopes? Yemin ederim, eğer Ab Snopes, Grumby olsa ve Büyükanne’ni onun öldürdüğü anlaşılıysaydı, utançtımdan kimsenin yüzüne bakamazdım ben. Onu yakalarken yakalanmak, utanç verirdi bana. Hayır, efendim. Ab Snopes, Grumby değil; olmadığı da daha iyi.” Başında çuvalıyla katırına yan binmiş oturuyor; konuşurken çuvalın altından çıkan sakalı sallanıp duruyordu. “Grumby’nin yerini bize o gösterecek. Atları buraya sakladılar çünkü buraya bakmayı aklınızın ucundan bile geçirmezsiz diye düşündüler. Büyükanne’n artık piyasadan çekildiğine göre, Ab Snopes birkaç at daha çalmak için Grumby ile birlikte gitmiştir. İyi ki de gitmiş. Onlarla dolaştığı sürece, geçtikleri her yerde, ev olsun, kulübe olsun, bir şey bulamazsa, en azından bir tavuk ya da mutfak saati kapmaya bakacağından, oralarda silinmez izler bırakacaktır. Yemin ederim, bizim yapmamız gereken tek şey, Ab Snopes’u yakalamak.”

O gece yakalamadık. Yeniden yola döndük, biraz gidince ev göründü. Katırımı Buck Amca’nın yanına sürdürdüm. “Tabancayı verin,” dedim.

“Tabancaya ihtiyacımız olmayacak,” dedi Buck Amca. “Sana söylüyorum, burda değil o. Sen şu zenciyle geride dur, işi bana bırak. İz sürmeye nerden başlayacağımızı öğreneyim bir. Siz geri durun şimdi.”

“Olmaz,” dedim. “Ben—”

Çuvalın altından bana baktı. “Sen ne—? Senin istediğin, Rosa Millard’ı vuran adamı haklamak, değil mi?” Bana baktı. Günün son ışıkları ölürlenirken, ağır ağır yağın soğuk, kurşuni yağmurun altında katırın sırtında oturuyordum. Belki soğuktandı. Üşümüyordum ama kemiklerimin titreyip sarsıldığını hissettim. “Yakalayınca ne yapacaksın ona, söyle bakalım?” dedi Buck Amca. Şimdi sesini iyice alçaltmıştı. “Söyle, ha? Ne?”

“Tamam,” dedim. “Tamam.”

“Evet. Yapacağın bu işte. Şimdi Ringo’yla ikiniz geri durun. Bu işi ben hallederim.”

Ev küçük bir kulübeydi. Çevremizdeki tepelerde onun gibi yüzlercesi vardı: Bir ağacın altında aynı yan yatmış saban, sabanın üstüne tünemiş aynı ıslak, kirli tavuklar, damınının kurşuni kiremitlerinde eriyen aynı kurşuni alacakaranlık. Sonra kapı aralığından içeride yanan bir ateşin hafif aydınlığını ve bize bakan bir kadın yüzü gördük.

“Bay Snopes’u arıyorsanız, evde yok,” dedi. “Alabama’ya gitti.”

“Demek öyle,” dedi Buck Amca. “Alabama’ya. Ne zaman döneneğini söyledi mi?”

“Yok,” dedi kadın.

“Demek öyle,” dedi Buck Amca. “O zaman biz de yağmurda durmayıp evlerimize dönsek iyi olur bence.”

“Bence de,” dedi kadın. Sonra kapı kapandı.

Katırları sürüp oradan uzaklaştık. Eve doğru gidiyorduk. Hava, eski pamuk deposunun orada beklediğimiz zamanki gibiydi; ortalık iyice kararmış sayılmazdı daha; alacakaranlık yoğunlaşmıştı, o kadar.

“Eh, kadın bize Alabama’ya gitti dediğine göre, orda değiller,” dedi Buch Amca. “Memphis’e gitmezler, çünkü orda hâlâ Yankee’ler var. Onun için ilkin Grenada’yı deneyelim bence. Şu zenci oğlanın çakısına karşı katırımın üzerine bahse girerim ki, daha iki gün yol gitmeden, elinde bir avuç tavuk tüyüyle yolda bağırıp duran çılgına dönmüş bir kadına rastlayacağız. Sen gel, beni dinle. Yemin ederim, bu işi yapacağız biz ama doğru dürüst yapacağız.”

O gün Ab Snopes'u bulamadık. Günlerce, gecelerce bulamadık – gündüzleri Büyükanne ile Ringo'nun Yankee katırlarının sırtında (bire katır da yedeğe almıştık) üçümüz, yağmur altında, demir gibi soğukta, bildik yollarda, bilinmedik (ve bazen işaretimsiz) patikalarda, keçi yollarında ilerledik; geceleri karanlık bastığında ise nerede sığınacak bir yer bulmuşsak orada, aynı yağmurda, aynı soğukta, (bir kez de) kar üstünde yattık. Günlerin ne adları, ne tarihleri belliydi. Aralık ayındaki o ikinci vaktinden şubatın sonlarına kadar hep böyle gitti; sonra bir gece, bir süredir, kuzeye doğru uçan kaz ve ördek sesleri duyduğumuzu fark ettik. Başlarda Ringo, çam dalından bir değneğe her akşam bir çentik atıyor, pazar günlerini büyük bir çentikle gösteriyordu; Noel ile yeni yılı belirtmek için ise iki uzun çentik atmıştı. Ancak, çentiklerin sayısı neredeyse kırka varmıştı ki, bir akşam geceyi geçirmek için durduk, yağmurda başımızı sokacak bir dam bulamayınca, değneği ister istemez, Buck Amca'nın kolundan dolayı yakacağımız ateşi tutuşturmakta kullandık. Başka bir çam dalı bulabileceğimiz bir yere geldiğimizde, aradan beş gün mü, altı mı, yoksa on gün mü geçti, anımsayamadık, bu yüzden Ringo bir yenisine başlamadı. Değneği Grumby'yi yakaladığımız gün hazırlayacağını söyledi, o zaman yalnızca iki çentik gerekecekti – biri, onu yakaladığımız gün için; öbürü, Büyükanne'nin öldüğü gün için.

Her birimizin ikişer katırı vardı, her gün öğleyin birinden inip ötekine biniyorduk. Bu katırları tepelerdeki yoksullardan geri almıştık; istesek, o insanlardan bir süvari alayı kurabilirdik – pamuk balyalarından, un çuvallarından bozma üniformaları, silah olarak ellerinde çapaları, baltaları ile Büyükanne'nin kendilerine ödünç verdiği Yankee katırlarına binen yaşlı erkeklerden, hatta kadınla çocuklardan oluşan bir süvari alayı. Ama Buck Amca onlara, yardıma ihtiyaç duymadığımızı, Grumby'yi yakalamaya üç kişinin yeteceğini söylemişti.

İzlerini sürmek güç olmuyordu. Değnekteki çentiklerin yirmiye ulaştığı bir gün, küllerinden hâlâ duman yükselen bir eve geldik; neredeyse Ringo'yla benim yaşında bir çocuk, ahır-

da hâlâ baygın yatıyordu; çocuğun gömleği, adamların kırıbaç sanki sıyrından değil de çelik tellerden yapılmış gibi parça parça olmuştu; ağzından hâlâ iplik gibi kan sızan bir kadın, uzaktan, meranın ta öte başından gelen bir çekirge sesini andıran cılız bir sesle bize sayılarını ve nereye gitmiş olabileceklerini söyledi; sonra, "Öldürün. Gebertin hepsini," dedi. Yol dolambaçlıydı ama gideceğimiz yer uzak değildi. Gümüş bir doları, ortası coğrafya kitabındaki haritada Jefferson'ın üstüne gelecek biçimde koysak, yolumuz hiçbir zaman o doların dışına çıkmazdı. Ayrıca, onlara sandığımızdan daha çok yaklaşmışız; şöyle ki, bir gece geç vakitlere kadar ilerleyip de başımızı sokacak bir ev ya da barakaya rastlamayınca, durmuştuk; bir domuz butunun kemiği dışında yiyecek bir şeyimiz kalmadığından, Ringo çevreyi şöyle bir araştıracağını söyledi; aslında belki de daha çok, yakacak çalı çırpı toplama işinden kaytarmaya çalışıyordu. Buck Amca'yla ben, üzerinde yatacağımız çam dallarını yere serdiğimiz sırada bir tabanca sesi, sonra da tuğladan bir bacanın çürük bir dam üstüne yıkılmasına benzer bir gürültü, derken hızla koşmaya başlayan atların gitgide zayıflayan nal seslerini duyduk; ardından da Ringo'nun bağırışları geldi kulağıma. Dolaşırken bir ev görmüş; terk edilmiş bir yer diye düşünmüş, sonra ev gözüne fazla karanlık, fazla sessiz gelmiş. Onun için, arka duvara bitişik bir barakanın üstüne tırmanmış, içeriden sızan ışığı görünce, dikkatlice çekip panjuru açmaya çalışırken, panjur tabanca patları gibi bir gümbürtüyle yerinden kopunca, karşısına içinde şişe ağzına sokulmuş bir mum ve gözlerini kendisine dikmiş bakan üç mü, on üç mü adam bulunan bir oda çıkmış; sonra birinin nasıl "İşte geldiler!" diye bağırıldığını, bir başkasının hemen tabancasını çektiğini, tabanca patlarken içlerinden birinin adamın kolunu tuttuğunu, derken tüm barakanın ayaklarının altında çöktüğünü, kırılan tahta parçalarının içinden çıkmaya çalışırken yattığı yerde nasıl bağırıldığını anlattı; o sırada adamların kaçtiklerini işitmiş.

"Demek seni vurmadı," dedi Buck Amca.

"Vurmadıysa, suç onda değil," dedi Ringo.

"Ama vurmadı," dedi Buck Amca. Ama o gece yola devam etmemize bir türlü izin vermedi. "Fazla uzaklaşamazlar," dedi.

“Onlar da bizim gibi etten kemikten. Üstelik biz korkmuyoruz.” Böylece gün ağarınca, artık nal izlerine baka baka yola devam ettik. Bu arada değneğe üç çentik daha atıldı; o gece Ringo son çentiği attı ama bunun sonuncu olacağını bilmiyorduk. Geceyi geçireceğimiz küçük bir pamuk deposunun önünde oturmuş, Ringo’nun bulduğu bir domuz yavrusunu yerken nal sesi duyduk. Ardından adam, “Bakar mısınız!” diye bağırdı; baktık, kısa adımlarla yürüyen güzel, doru bir kırsağın sırtında bize doğru geliyordu; ayaklarında ısmarlama temiz küçük çizmeler, üstünde yakasız keten bir gömlek ve artık eskimiş ama güzel bir ceket vardı; geniş kenarlı şapkasını iyice indirdiğinden, şapka ile siyah sakalının arasında yalnız gözleriyle burnunu görebiliyorduk.

“Meraba, beyler,” dedi.

“Meraba,” dedi Buck Amca. O sırada bir kaburga yiyordu; şimdi kemiği sol eline aldı, sağ eli kucağında, ceketinin hemen altındaydı; hanımların saatleri gibi, meşin bir kordonla boynuna astığı tabancasını pantolonun içine sokmuştu. Ama yabancı ona bakmıyordu; her birimize şöyle bir göz attıktan sonra, elleri önündeki eyer kaşında, kırsağın sırtında bekledi.

“İzninizle inip biraz ısınabilir miyim?” dedi.

“İnin,” dedi Buck Amca.

Adam kısraktan indi. Ama bir yere bağlamadı. Kırsağıyla gelip, dizginleri elinden bırakmadan karşımıza oturdu. Buck Amca, “Yabancıya bir parça et ver, Ringo,” dedi. Ama adam istemedi. Hiç kımıldamadı. Yalnızca, karnının tok olduğunu söyledi; küçük ayakları yan yana, kadın eli kadar küçük olan iki eli dizlerinde, dirseklerini biraz açmış, kütüğün üstünde oturuyordu; ellerinin üstü, ta tırnaklarına kadar ince siyah kıllarla kaplıydı; şimdi hiçbirimize bakmıyordu.

“Memhis’ten geliyorum,” dedi. “Alabama’ya daha ne kadar yol var?”

Buck Amca kımıldamadan ona yanıt verdi; sol elindeki kaburga kemiği hâlâ havada, öteki eli ceketinin hemen içindeydi. “Yolculuk Alabama’ya, ha?” dedi.

“Evet,” dedi yabancı. “Bir adamın peşindeyim.” O sırada şapkasının altından bana baktığını gördüm. “Grumby adında

biri. Buralarda ondan söz edildiğini belki siz de duymuşsunuzdur.”

“Evet. Duyduk,” dedi Buck Amca.

“Ah,” dedi yabancı. Gülümsedi; dişleri bir an, kapkara sakalının içinde pirinç taneleri gibi beyaz göründü. “Öyleyse yapacaklarımı sizden gizlemeye gerek yok.” Gözlerini şimdi Buck Amca’ya çevirdi. “Ben Tennessee’de oturuyorum. Grumby ile çetesi zencilerimden birini öldürdü, atlarımı götürdü. Atları geri alacağım. O arada Grumby’nin işini bitirmem gerekirse, ona da varım.”

“Demek öyle,” dedi Buck Amca. “Onu Alabama’da arayacaksınız demek.”

“Evet. Şu anda oraya doğru gittiğini öğrendim. Dün neredeyse yakalıyordum; adamlarından birini enseledim ama ötekiler kaçtı. Dün gece buralarda idiyse, bir ara yanınızdan geçmiş olmalılar. Seslerini duymuşsunuzdur, çünkü onları son gördüğümde, apar topar kaçıyorlardı. Yakaladığım adama nerde randövleştiklerini söyledim.”

“Alabama, ha?” dedi Ringo. “Alabama’ya mı dönüyorlar yani?”

“Doğru,” dedi yabancı. Şimdi Ringo’ya baktı.

“Grumby senin domuzunu da mı çaldı, çocuk?”

“Domuz? Ne domuzu?” dedi Ringo.

Buck Amca, Ringo’ya, “Ateşe biraz odun at,” dedi. “Çeneni de kapa, gece horlamak için açarsın.”

Ringo sustu ama yerinden kıılmıdamadı; o da, ateşin ışığında biraz kızarmış görünen gözlerini yabancıya dikmişti.

“Demek sizler de bir adamın peşindesiniz, öyle mi” dedi yabancı.

“Bi değil, iki,” dedi Ringo. “Ab Snopes’u da adamdan sayabiliriz bence.”

Şimdi olan olmuştu; orada öylece oturduk; yabancı ateşin karşı tarafında, hareketsiz küçük eliyle kısırağın dizginlerini tutmuş, şapkasıyla sakalı arasından üçümüze bakıyordu. “Ab Snopes,” dedi. “Ab Snopes diye birini tanıdığımı sanmıyorum. Ama Grumby’yi tanıyorum. Sizler de Grumby’nin peşindesiniz. Ama tehlikeli bir iş değil mi bu sizce?”

"Pek sayılmaz," dedi Buck Amca. "Bakın beyim, Grumby ve Alabama hakkında biz de biraz bilgi topladık. Birileri ya da bir şeyler, Grumby'yi kadınlarla çocukları öldürmekten vazgeçirmiş." Yabancıyla karşılıklı bakıştılar. "Belki kadın ve çocuk avlamanın mevsimi değil de ondandır. Ya da kamuoyu yüzündendir belki – Grumby için artık kamuya mal olmuş bir kişi denebileceğine göre. Buraların halkı, erkeklerinin öldürülmesine, hatta sırtlarından vurulmasına alıştı. Ama Yankee'ler bile onları kadınlarla çocukların öldürülmesine alıştıramadı. Belli ki biri çıkıp Grumby'ye hatırlatmış bunu. Doğru değil mi?"

Yerlerinden kımıldamadan birbirlerine bakıyorlardı. Yabancı, "Ama sen ne kadın ne de çocuksun, ihtiyar," dedi. Ağır ağır ayağa kalktı; dönüp dizginleri kısrağın başının üstünden aşırırken, ateşin ışığında gözleri parıladı. "Ben gideyim artık," dedi. Eyere oturup yerleşmesini izledik; siyah kıllı küçük elleri eyer kaşında, şimdi tepeden Ringo'yla ikimize baktı. "Demek Ab Snopes'u istiyorsunuz siz," dedi. "Bir yabancıнын öğüdüne kulak verin de onun dışında kimsenin peşine düşmeyin."

Kısrağı döndürdü. Onu izlerken düşünüyordum: "Atın sağ arka ayağındaki nalın düştüğünü biliyor muydu acaba." O sırada Ringo, "Dikkat!" diye bağırdı; daha tabancanın ateş aldığını görmeden, mahmuzlanan kısrağın sıçradığını gördüm gibi geldi bana; şimdi kısrağın dört nala gidiyor, Buck Amca yere yatmış acı acı bağıyor, lanetler okuyor, tabancasını çekiştiriyordu; sonra üçümüz birden tabancayı çekiştirmeye, önce kim kapacak diye savaşılmaya başladık; ama arpacığı Buck Amca'nın pantolon askısına takılmıştı; üçümüz de tabancayı kapmaya uğraşıyorduk, Buck Amca soluk soluğa lanetler okurken, dört nal giden kısrağın ayak sesleri işitilmez oldu.

Kurşun, romatizmalı kolunun iç yanından eti delip geçmişti; Buck Amca'nın böyle sövüp sayması bundandı; romatizmanın kendisi yeterince kötüydü, tek başına kurşun da öyle; ama ikisine birden kimse dayanamaz, diyordu. Bunun üzerine Ringo, şükredin ki mermi sağlam kolunuza gelmedi, yoksa yemeğinizi bile yiyemezsiniz, deyince, yattığı yerden arkasına uzandı, ateşin oradan bir dal alıp Ringo'ya vurmaya çalıştı. Gömleğinin kolunu kesip kanı durdurduk; bana gömleğin eteğinden ince

uzun bir parça kestirdi; Ringo değneğini verdi ona, biz ince bez parçasını kaynar tuzlu suya batırırken, o sövüp sayıyordu bize; sağlam eliyle kolunu kendisi tuttu, bir yandan küfürler savururken, ince bezi kurşunun açtığı deliğin içinden geçirerek ileri geri gezdirmemizi söyledi. İşte asıl o zaman küfrü bastı bize; yüzü, biraz Büyükanne'nin yüzü –canları yanan tüm yaşlıların yüzü– gibiydi; sakalı sallanıyor, gözleri kıvılcımlar saçıyor, topuklarıyla değneği, toprağı oyuyordu (onca yılı birlikte yaşadıkları için, bezle tuz, değneğin de canını yakıyordu sanki).

Tıpkı Ab Snopes'u Grumby sandığım gibi, başta kara adamı da Grumby sanmıştım. Ama Buck Amca o değil dedi. Ertesi sabahtı; gece pek uyumamıştık çünkü Buck Amca bir türlü uyumuyordu; o sırada bunun kolu yüzünden olduğunu bilmiyorduk çünkü evine götürmek istedikse de, bunun sözünü bile ettirmemişti bize. Kahvaltıdan sonra şimdi gene razı etmeye çalıştık ama dinlemedi; sol kolunu göğsüne bağlamış, hızlı çekebilmek için tabancasını koluyla göğsünün arasına sıkıştırmış ve gidip katırına binmişti bile. Sert, çakmak çakmak gözlerinden bir şeyler düşündüğü belliydi; "Durun. Durun," dedi. "Daha tam anlayamadığım bi nokta var. Dün gece adam bize, açıkça değil ama gene de bi şey söyledi. Ne dediğini bugün öğreneceğiz."

"Bu kez kurşunu tek kolunun ortasına değil de, iki kolunun ortasına yiyecen, diyor belkim," dedi Ringo.

Buck Amca katırını hızlı sürüyordu; değneğin hayvanın sağrısına sertçe değil ama durmadan hızla inip kalktığını görüyorduk; – acelesi yüzünden, uzun zamandır kullandığı bastonunun artık varlığını bile unutan topal bir adam gibiydi. Çünkü o sırada kolunun onu hasta ettiğini daha bilmiyorduk; anlayacak zamanımız olmamıştı. Bu yüzden hızla yola devam ettik, bir yılın gömleğinin yanından geçtik, sonra Ringo yılanı gördü. Hava dün geceye kadar bir hafta ılık gitmiş, gece dona çekmişti; şimdi o su yılanını biz de gördük; karaya çıktıktan sonra suya yeniden dalmaya çalışırken soğuğa yakalanmış, gövdesi karada, kafası ise bir aynaya sıkışıp kalmış gibi, yüzeyi donan suyun içindeydi; Buck Amca katırının sırtında yana dönerek bize doğru bağırdı: "İşte burda! Yemin ederim, işaret işte burda! Demedim mi ben si—"

Hepimiz duymuştuk: Üç ya da dört el kurşun sesi, ardından da dörtlü koşan at sesleri; nal seslerinin bir kısmı Buck Amca'nın katırındandı; Buck Amca, daha yoldan sapıp ağaçların içine dalmadan önce tabancasını çekmiş, değneğini yaralı kolunun altına sıkıştırmıştı; sakalı omzunun üstünden arkaya uçuyordu. Ama bir şey bulamadık. Binicilerinin durup yolu gözetledikleri yerde beş atın çamurdaki izlerini, ardından da dörtlü kalkarlarken kayan ayak izlerini gördük; içimden, "Adam nalın düştüğünü hâlâ fark etmemiş," diye geçirdim. Ama hepsi bu kadardı işte; havaya kaldırdığı tabancası elinde, Buck Amca, sırtına savrulan sakalı ve tabancasının kızların saç örgüsü gibi arkadan sarkan meşin kordonuyla, katırının eyerinde oturmuş, ağzı açık, gözlerini kırıştırarak Ringo'yla bana bakıyordu.

"Nereye cehennem oldu ki!" dedi. "Haydi, yola dönelim. Her ne idiye, o da o yana gitti."

Bunun üzerine yola döndük. Buck Amca, tabancasını yerine koymuş, değnek gene katırın sağrısına inip kalkmaya başlamıştı; işin ne olduğunu, yabancı'nın ne demek istediğini o zaman anladık.

Ab Snopes'muş. Eli ayağı bağlı, yan dönmüş, yerde yatıyordu; bir fidana da bağlanmıştı; çamurdaki izlerden, yuvarlanarak ağaçların altına saklanmaya çalıştığı, ama ipin uzunluğunun yetmediği anlaşılıyordu. Bizi uzaktan fark etmiş, gelişimizi izlemiş, gizlenemeyeceğini görünce, yüzünde hırlar gibi bir ifadeyle, çit çıkarmadan yattığı yerde kalmıştı. Gözlerini dikmiş, katırlarımızın çalılarının altında kalan ayaklarına ve bacaklarına bakıyor, daha yukarı bakmayı henüz akıl etmediğinden, bizim kendisini gördüğümüzü bilmiyordu; artık gördüğümüzü düşünmüş olmalı ki, birden yerde çırpınıp tepinmeye, "İmdat! İmdat! İmdat!" diye bağırmaya başladı.

İplerini çözüp ayağa kaldırdık ama o, başını, kollarını sallayarak hâlâ avaz avaz bağıyor, adamların kendisini nasıl yakalayıp soyduklarını, geldiğimizi duyup da kaçmasalar, öldüreceklerini anlatıyordu; ama gözleri bağırıyordu – hızla Ringo'dan bana, Buck Amca'ya, sonra gene Ringo'yla ikimize gidip geliyor, ama bağırıyordu; sanki o gözler bir adamın, avaz avaz bağırarak açık ağız ise başka bir adamındı.

“Demek seni yakaladılar, ha?” dedi Buck Amca. “Masum, saf bir yolcuyla yakaladılar demek. Bu adamların adı kesinlikle Grumby olamaz, öyle değil mi?”

Durup bir ateş yakarak o su yılanının buzunu çözmüştük sanki: Yılan, nerede olduğunu anlayacak kadar uyanmış, ancak daha ne yapacağını bilecek ölçüde kendine gelmemişti. Ama Ab Snopes’u bir su yılanına benzetmek, yılan küçük bile olsa, ona büyük bir iltifattı sanırım. Kötü durumdaydı. Adamların onu acımasızca bizim önümüze attığını, bizden kurtulmak için onları ele vermeye kalkarsa, geri dönüp kendisini öldüreceklerini anlamıştı sanırım. Başına gelebilecek en kötü şeyin, bizim kendisine hiçbir şey yapmamamız olduğu sonucuna ulaşmış gibiydi. Çünkü kollarını sallamayı kesti, hatta yalanı bile bir yana bıraktı; bir an için gözleriyle ağzı aynı şeyi söyledi:

“Hata ettim,” dedi. “Hatamı kabul ediyorum. Herkes hata yapar. Asıl, siz şimdi bana ne edeceksiniz?”

“Doğru,” dedi Buck Amca. “Herkes hata yapar. Ama sen çok fazla hata yapıyorsun. Çünkü hata yapmak kötüdür. Rosa Millard’a bak. Tek bir hata yaptı, sonra gördün ne oldu. Senin iki hatan var.”

Ab Snopes, Buck Amca’ya baktı. “Neymiş onlar?”

“Erken doğup, geç ölmek,” dedi Buck Amca.

Ab Snopes hepimize hızla bir göz attı; yerinden kıvılcıktan sonra gene Buck Amca’ya, “Beni öldüremezsin sen. Buna cesaret edemezsin,” dedi.

“O iş bana düşmez,” dedi Buck Amca. “Senin kandırıp o yılan inine yolladığın kişi benim Büyükanne’nin değildi ki.”

Ab Snopes şimdi bana baktı; ama gözleri gene benimle Ringo ve Buck Amca arasında gidip geliyordu; gözleriyle ağzı şimdi gene iki ayrı kişi olmuşlardı. “Ha, öyleyse tamam. Bayard’ın bana bir kızgınlığı yok ki. Sırf bir kaza olduğunu biliyo o; bu işi kendisi için, babası ve zencileri için yaptığımızı biliyo. Yanında bu çocuklar dışında tek kimse yokken, Bayan Rosa’ya tam bir yıl ben yardım edip bak—” Sesi şimdi gene gerçeği söylemeye başlamıştı; o sese, o gözlere doğru yürüdüm. Kollarını havaya fırlatarak çömeldiği yerde geriledi.

Buck Amca arkamdan, “Ringo! Sen geri dur,” de

Ab Snopes şimdi elleri havada geri geri yürüyor, "Bire karşı üç! Bire karşı üç!" diye bağırıyordu.

"Dur orda bakalım," dedi Buck Amca. "Üstüne üç kişi gelmiyor. Az önce sözünü ettiğin çocukların birinden başka karşında kimse yok senin." Sonra Ab Snopes'la ikimiz birden çamurun içine yuvarlandık; derken onu göremez oldum, bağırdığı halde bile bir türlü bulamıyordum; ardından uzun bir süre – Buck Amca'yla Ringo beni tutuncaya kadar – üç dört kişiyle birden dövüştüm; sonra onu gene görmeye başladım; kollarını yüzüne kapamış, yerde yatıyordu. "Ayağa kalk," dedi Buck Amca.

"Kalkmam," dedi. "Üçünüz birden üstüme atlar, gine yere yıkarsınız; ama önce ayağa kaldırın bi bakalım. Burda bana ne hak var, ne adalet; ama protesto hakkımı elimden alamazsınız."

"Kaldır şunu," dedi Buck Amca. "Bayard'ı ben tutarım."

Ringo onu yerden kaldırdı; yarı dolu bir pamuk çuvalını kaldırıyordu sanki. "Ayakta durun, Bay Snopes," dedi Ringo. Ama Snopes bir türlü ayakta durmaya yanaşmıyordu – hatta Ringo'yla Buck Amca onu bir fidana bağladıktan sonra bile; Ringo kendisinin, Buck Amca'nın ve Ab Snopes'un pantolon askılarını çıkarıp, bunları katırların dizginlerine düğümlemişti. Ab Snopes, ipte öylece asılı duruyor, kırbacı yediğinde bile irkilmiyor, "Tamam. Kırbaçlayın beni. İyice pataklayın; üçe bir yakaladınız ya," diyordu.

"Dur," dedi Buck Amca. Ringo durdu. "Gine teke tek dövüşmek istiyorsun, öyle mi? Üçümüzden birini seç hadi."

"Haklarım var benim," dedi. "Çaresiz durumdayım ama gine de protesto edebilirim. Kırbaçlayın beni."

Sanırım haklıydı. Eğer bir şey yapmadan bıraksak, adamlar dolanıp geri gelirler, karanlık basmadan kendileri öldürürlerdi onu. Çünkü (yağmur yağmaya başladığı ve Buck Amca artık kolunun kötülediğini kabul ettiği için, Ringo'nun değneğini yakmak zorunda kaldığımız akşamdı bu) yemeği hep birlikte yemiştik, o sırada Buck Amca hakkında en çok kaygılanan, Ab Snopes olmuştu; bize kırgınlık duymadığını, bu adamlara güvenmekle hata ettiğini kendisinin de anladığını, şimdi tek isteğinin evine dönmek olduğunu, çünkü insanın ancak ömür boyu tanıdığı kimselere güvenebileceğini söyledi; insan yabancılara

inanır da sonradan, birlikte yiyip içtiği, yatıp kalktığı bu kişilerin bir alay çingiraklı yılandan farksız olduklarını anlarsa, o zaman başına geleceklere hak etmiş demektir. Ne var ki, Buck Amca o adamın Grumby olup olmadığını öğrenmeye çalışınca, Ab Snopes çenesini kapadı, Grumby'yi hiç görmediğini iddia etti.

Ertesi sabah ikisi erkenden yola çıktılar. Buck Amca'nın hastalığı iyice artmıştı; birlikte eve dönmeyi teklif ettik ya da Ringo'yla gidin, Ab Snopes benimle kalsın, dedim, ama Buck Amca buna bir türlü yanaşmadı.

"Grumby onu gine yakalayıp yoldaki başka bir ağaca bağlayabilir, o zaman gömmek için durunca, vakit kaybedersin," dedi Buck Amca. "Siz ikiniz devam edin. Artık uzun sürmez. Yakala onları!" Yüzü alev alev yanıyor, gözleri parlıyordu; tabancasını boynundan çıkarıp bana verirken bağırırmaya başladı: "Yakala onları! Yakala!"

3

Ringo'yla ikimiz yola devam ettik. O gün yağmur hiç kesilmedi; artık sürekli yağmaya başlamıştı. Her birimizin gene iki katırı vardı; hızlı gidiyorduk. Yağmur yağıyordu; kimi zaman hiç ateş yakamıyorduk; şimdi günleri sayamaz olmuştuk çünkü bir sabah karşımıza hâlâ yanan bir ateş ile kesip parçalamaya bile vakit bulamadıkları bir domuz çıktı; kimi zaman da bütün gece yol alıyor, aradan iki saat geçtiğini düşününce, katır değiştiriyorduk; böylece, bazen geceleri uyuduk bazen de gün ışığında; her gün bizi bir yerlerden gözetlediklerini biliyorduk; Buck Amca artık yanımızda olmadığına göre, durup da saklanmaya çalışmayı bile göze alamıyorlardı.

Derken bir gün öğleden sonra –yağmur durmuş ama bulutlar dağılmamıştı, hava gene soğuyordu– alacakaranlık çökerken bir ırmak yatağında eski bir yolda dörtlüye gidiyorduk; ağaçların altından geçen yolumuz dar ve loştu; dörtlüye gidiyorduk ki katırım ürkerek olduğu yerde döndü ve durdu; başının üstünden uçarak düşmekten kendimi zor kurtardım; derken yolun ortasında bir daldan sallanan bir şey gördük. Saçlarının kenarları

bembeyaz, yaşlı bir zenciydi bu; çıplak ayak parmakları yere bakıyordu; başı, sanki sessizce bir şeyler düşünürmüş gibi yana eğilmişti. Göğsüne bir kâğıt iğnelenmişti ama yola devam edip bir açıklığa varıncaya kadar yazıyı okuyamadık. O kirli kâğıt parçasına, bir çocuğunki gibi kaba saba, iri kitap harfleriyle şunlar yazılmıştı:

Son ihtar, tehdit değl. Geri dönün. Bu yazı taşıyan kişi hem bir ders hem de garenti. Sabredeceğm gadar sabrettim çocuk filan demem gayrı.
G.

Altında, Büyükanne'nin el yazısından daha güzel (ama yazanın erkek olduğunu anlıyordunuz), küçük, düzgün bir yazıyla yazılmış bir şey daha vardı; kirli kâğıda bakarken gözümün önüne küçük, düzgün ayakları, siyah kıllarla kaplı küçük elleri, kirli güzel gömleği ve çamurlu güzel ceketiyile o gün karşımızda, ateşin öte yanında oturan adam geldi.

Bunu G. ile birlikte herkes imzaladı; özellikle içlerinden biri, çocuklar konusunda onun kadar çekingem değil. Aşağıdaki imzanın sahibi gene de sana ve G.'ye bir fırsat daha tanımak ister. Fırsatı kullanırsan, günün birinde erkek olursun. Kullanmazsan, çocukluğun bile sona erecek.

Ringo'yla birbirimize baktık. Eskiden burada bir ev varmış ama şimdi yerinde yellere esiyordu. Kurşuni alacakaranlıkta yol, açıklığın ilerisinde gene sık ağaçların arasına giriyordu. "Belkim yarın," dedi Ringo.

Yarın oldu; o gece bir saman yığınının içinde yattık; gün ışır ışımaz gene katırlarımıza binmiş, ırmak yatağı boyunca giden yolu izliyorduk. Bu kez ürken, Ringo'nun katırı oldu; adam çalılardan içinden öylesine hızlı çıkmıştı; çamurlu güzel çizmeleri ve ceketini, kara kıllı küçük elinde tabancasıyla, karşımızda durdu; şapkasıyla sakalı arasında yalnızca gözleri ve burnu görünüyordu.

"Olduğunuz yerde kalın," dedi. "Gözüm hep üstünüzde olacak."

Yerimizden kımıldamadık. Yeniden çalılardan içine girdi, sonra üç kişi çıktılar – sakallı adam, onun yanında eyerli iki atın

dizginlerini tutan başka biri ve onların hemen önünde yürüyen elleri arkasına bağlanmış üçüncü bir adam – üçüncü adam, üstüne rengi atmış bir Güneyli üniforma ceket, ayaklarına Yankee postalları giymiş, tıraşı uzamış yüzünün kılları kızıla çalan, solgun gözlü, tıknaz biriydi; yanağında kurumuş uzun bir kan lekesi, ceketinin bir yanında da kurumuş bir çamur tabakası vardı; ceketin o kolu sökülerek omuzdan ayrılmıştı; ama omuzlarını onca kalın gösteren şeyin, kollarının arkadan sımsıkı bağlı olmasından ileri geldiğini ilk bakışta kavramamıştık. Derken birden anladık ki, Grumby sonunda karşımızdaydı işte. Sakallı adam daha, “Grumby’yi istiyorsunuz. Buyurun,” demeden çok önce anlamıştık bunu.

Orada, katırlarımızın üstünde durup bekledik. Çünkü bundan sonra o iki adam bir daha bize bakmadılar bile. Sakallısı, “Şimdi bana bırak onu. Sen atına bin,” dedi. Öteki adam atlardan birine bindi. O zaman elindeki tabancayı gördük; Grumby’nin sırtına çevriliydi. Sakallı adam, “Bıçağını ver bana,” dedi.

Öteki adam, tabancayı oynatmadan bıçağını sakallıya verdi. Bunun üzerine Grumby konuştu; şimdiye kadar yerinden kımıldamamıştı; omuzları kalkık, orada durmuş Ringo’yla bana bakan solgun ufak gözlerini kırıştıırıyordu.

“Çocuklar,” dedi, “çocuklar—”

Sakallı adam soğuk, sakin, neredeyse tatlı bir sesle, “Kapa çeneni,” dedi. “Çok fazla konuştun zaten. Aralık ayında o akşam dediğimi yapsaydın, şimdi burada olmazdın.” Bıçağı tutan elini gördük; sanırım belki bir an için Ringo’yla ben ve Grumby, üçümüz de aynı şeyi düşündük. Ama adam ipi kesip Grumby’nin ellerini çözdü ve hızla geri çekildi. Grumby ona doğru dönünce sakallı adamın elindeki tabancayla burun buruna geldi.

“Kımıldama,” dedi sakallı adam. “Tabancan elinde mi, Bridger?”

“Evet,” dedi öteki adam. Sakallı, gözlerini Grumby’den ayırmadan, tabancasını indirmeden, geri geri yürüyerek öteki ata yaklaştı ve bindi. Şimdi atın üstünden o da Grumby’ye bakıyor, şapkasıyla kapkara sakalının arasında yalnızca karga burnuyla gözleri görünüyordu. Grumby başını iki yana sallamaya başladı.

“Beyler, beyler, bunu bana yapamazsınız,” dedi.

"Biz sana bir şey yapmayacağız," dedi sakallı adam. "Ama bu çocukları bilemem. Sen çocuklara karşı çok nazik olduğuna göre, belki onlar da sana nazik davranır. Gene de bir şans tanıyacağız sana." Öbür elini görülmemiş bir hızla ceketinin içine daldırdı, eli neredeyse daha gözden kaybolmadan, öbür tabanca dışarı fırladı, havada bir kez dönüp Grumby'nin ayağının dibine düştü; Grumby gene bir davrandı; ama tabancalar durdurdu onu. Sakallı adam atının üstünde rahatça oturuyordu; öfkeli bile olmayan o soğuk, sakin, acımasız sesiyle şöyle konuştu:

"Burada iyi bir iş tutturmuştuk. Sen olmasan, gene de devam ederdi. Şimdi bırakıp gitmek zorundayız. İşi bırakmak zorundayız; çünkü sen korktun, yaşlı bir kadını öldürdün, sonra gene korktuğun için ilk hatanı giderecek şeyi yapmaya yanaşmadın. Yapamayacağın şeyler varmış. Yapamayacağın. Memleket ayağa kalkar diye öyle korktun ki, sonuçta, beyaz, siyah, kadın, erkek, çoluk çocuk, peşimize düşmeyen kimse kalmadı. Tüm bunlar başımıza, sen korkuya kapılıp, daha önce hiç görmediğin yaşlı bir kadını öldürdüğün için geldi. Herhangi bir şeyini, tek bir dolarını almak için öldürmedin sen o kadını. Birinin tutup Bedford Forrest'in imzasını attığı o kâğıt parçasından korktuğun için öldürdün. Oysa şu anda o kâğıt parçasının aynısı senin cebinde de var."

Bridger denen öteki adama bakmadan yalnızca, "Tamam. Rahat ol. Ama gözünü ondan ayırma. Çok yufka yürekli adamdır kendisi, sakın ona sırtını dönme," dedi.

Ellerinde Grumby'nin karnına doğrulttukları tabancalarla, atlarını yan yana sürüp ağaçların altındaki çalılara kadar geri gittiler. "Biz Texas'a gidiyoruz. Buradan sağ çıkarsan, sana da en azından oralara kadar gitmeni tavsiye ederim. Ama unutma, Texas çok büyük bir yer; bunu bil ve bizden uzak dur," dedi, sonra, "Haydi gidelim!" diye bağırdı.

Kısrağını döndürdü. Bridger de döndü. O sırada Grumby fırlayıp yerden tabancayı kaptı; eğilerek, çalılara doğru bağırdı, küfürler savurarak ileri atıldı. Atların zayıflayan nal seslerine doğru üç el ateş etti, ardından hızla bize döndü. Şimdi Ringo'yla ikimiz de katırlarımızdan inmiştik; ne zaman ve neden inmiştik bilmiyorum ama yerdeydik; bir kez Ringo'nun

yüzüne baktığımı, sonra da elimde Buck Amca'nın ocak demiri kadar ağır tabancasıyla orada durduğumu anımsıyorum. Derken baktım Grumby dönmüş, elinde sağ bacağından aşağı sarkan tabancası, durduğu yerden bana bakıyor; sonra birden gülümsedi.

"Eh, çocuklar, anlaşılın elinizdeyim şimdi. Şu aptal kafam kopsun, Matt Bowden'a aldanıp kurşunları ona boşalttım."

Kendi sesimi duyabiliyordum; o gün Alabama'da gördüğümüz kadının gibi zayıf ve uzaktan geliyordu; onun için acaba beni duyabildi mi diye düşündüm. "Uç el ateş ettin sen. Tabancada iki kurşunun daha var," dedim

Yüzü değişmedi ya da ben değiştiğini göremedim. Yalnızca eğilmiş, yere bakıyordu, ancak gülümsemesi gitmişti. "Bu tabancada mı?" dedi. Sanki ilk kez bir tabanca inceliyormuş gibi tabancayı ağır ağır ve dikkatle sağ elinden sol eline geçirdi, gene namlusu yere bakacak biçimde bacağından yanından aşağı sarkıttı. "Bak sen, bak şu işe. Ateş etmesini unutmuşum hadi, sayı saymasını da unutmuşum demek." Bir yerlerde bir kuş –bir ağaçkakan– vardı; ne zamandır sesini duyuyordum; üç el silah bile ürkütmemişti onu. Bir de Ringo'nun soluk alırken çıkardığı iniltiliyi andıran sesi duyuyordum; gözlerim sürekli Grumby'deydi, bu daha çok Ringo'ya bakmamak içindi sanki. "Eh, zararsız bir tabanca bu anlaşılın – sağ elimle ateş etsem bile ıskaladığıma göre," dedi.

Sonra olan oldu. Ne olduğunu biliyorum ama şimdi bile nasıl ve hangi sırayla olduğunu anlamış değilim. Çünkü ayı gibi iri, tıknaz bir adamdı Grumby. Ama ilk gördüğümüzde elleri kolları bağlıydı, bu yüzden, fırlayıp tabancayı kaptığına, öteki ikisinin arkasından koşarak ateş ettiğine tanık olduğumuz halde, şimdi bile onu bir hayvan değil de, daha çok bir kütük gibi görüyorduk. Tek bildiğim, sırtında Güneyin çamurlu üniforma ceketiyle bir an karşımızda durup, tıraşsız yüzünün kızıl kılları içinden çarpık dişlerini göstererek bize gülümsediği, güneşin zayıf ışıklarının bu kızıl kılları ve ceketin omuzları ile kollarından sökülmüş rütbe işaretlerinden kalma koyu izleri aydınlattığı; derken hemen ardından, turuncu parlak iki alev parçasının gri ceketin göğsünde art arda çaktığı ve ceketin, Büyükanne'nin St. Louis'de

görüp bize anlattığı, bizim de hakkında hayaller kurduğumuz o balon gibi, şişerek ağır ağır üstüme geldiği idi.

Sesi duymuş olmalıyım, kurşunları da duymuşumdur; sanırım bana vurduğunu da hissettim ama bunların hiçbirini anımsamıyorum. Anımsadığım, yalnızca o parlak iki ışık parçası ile hızla üstüme çullanan o gri ceket, sonra da yere çakılışım. Ancak onun kokusunu duyuyordum – terli erkek kokusunu ve yüzümü ezen gri ceketinin at teri, odun dumanı ve yağ kokusunu duyuyordum; adamın sesini de işitebiliyordum, derken omzumun ‘gırt’ ettiğini duyunca, “Şimdi parmaklarının kırılışını da işiteceğim, ama tabancayı elimden bırakmamam gerek,” diye düşündüm; sonra – adamın kolunun ya da bacağının altından mıydı, üstünden mi, bilmiyorum – Ringo’yu gördüm, havada tam bir kurbağa gibiydi (gözleri bile), ağzı açıktı, elinde açılmış çakısı vardı.

Sonra kurtuldum. Baktım, Ringo Grumby’nin sırtına binmiş ve Grumby elleriyle dizlerinin üstünde ayağa kalkıyor; o sırada tabancayı ona doğrultmaya çalıştım ama kolum kımıldamadı. Derken Grumby bir boğa gibi sıçrayıp Ringo’yu sırtından attı, gene dönüp bize baktı; onun da ağzı açıktı; sonra kolum tabancayla birlikte kalkmaya başladı; o zaman Grumby dönüp kaçtı. Çizme giyen birinin bizden kaçmaya çalışmaması gerekirdi. Aslında fark etmezdi belki de, çünkü kolum artık kalkıyordu ve aynı anda hem Grumby’nin sırtını hem de tabancayı görebiliyordum (bağırmadı, hiçbir ses çıkarmadı) ve tabanca elimde dümdüz ve kaya gibi sağlamdı.

4

O sabah yola çıktık, eski pamuk deposuna varmamız geceyi buldu. Ama eve gitmemiz çok vakit almadı çünkü ikimizin de birer yedek katırı olduğundan hızlı yol almıştık; ayrıca Grumby’nin ceketinin eteğinden kestiğimiz bir parçaya sararak taşıdığımız şimdiki yükümüz, hiç de ağır değildi. Jefferson’ın içinden geçerken hava kararmak üzereydi; gene yağmur yağıyordu; katırlarımızı tuğla yığınlarının, henüz yıkılmamış isli duvarların yanın-

dan sürerek, eskiden kentin meydanı olan yere geldik. Katırları sedir ağaçlarının oraya bağladık; tam Ringo bir tahta aramaya gidecekti ki, baktık biri zaten tahtayı dikmiş – Bayan Compson olmalı ya da eve döndüğünde Buck Amca dikmiştir sanırım. Teli yanımızda getirmiştik.

Toprak yığını iki ay içinde artık çökmüş, şimdi neredeyse dümdüz olmuştu – sanki önceleri Büyükanne de ölmek istemiş ama artık ölümü kabullenmeye başlamıştı. Kare biçiminde çarpık çurpuk kesilmiş o lekeli, soluk gri kumaş parçasını açıp içinden çıkardığımız şeyi tahtaya tutturduk. “Şimdi güzel güzel rahatça uyuyabilir,” dedi Ringo.

“Evet,” dedim. Ve sonra ikimiz de ağlamaya başladık. Ağır ağır inen yağmurun altında durup ağladık. Uzun süre katır sırtında dolaşmış, son hafta boyunca pek az uyumuş, yiyecek bir şey bulamadığımız zamanlar olmuştu.

“Büyükanne’yi öldüren, ne o adam ne de Ab Snopes’tu,” dedi Ringo. “Onu öldüren katırlar oldu. Havadan elimize geçen o ilk parti katırlar.”

“Evet,” dedim. “Hadi, eve gidelim. Louvinia merak ediyor dur bizi.”

Kulübeye vardığımızda hava iyice kararmıştı. Sonra baktık, Noel’de aydınlatılmış gibi ışıltılı; biz daha oraya ulaşmadan Louvinia kapıyı açınca, ocakta yanan koca ateşi, temiz pırıl pırıl lambayı gördük; Louvinia yağmur altında dışarı fırladı, ağlayıp bağırarak beni tartaklamaya başladı.

“Ne?” dedim. “Babam mı? Geldi mi? Babam ha?”

Louvinia, bir yandan ağlayıp dua ederek beni tartaklar, bir yandan da Ringo’ya çıkışıp azarlarken, “Miss Drusilla da!” diye bağırdı. “Eve döndü! Savaş bitmiş! Teslim anlaşması dışında her şey bitmiş. Beyfendi evine döndü artık.” Sonunda babamla Drusilla’nın bir hafta önce geldiklerini, Buck Amca’nın babama Ringo’yla ikimizin nerede olduğumuzu söylediğini, babamın Drusilla’ya sen evde bekle dediğini ama onun babamı dinlemediğini, şimdi bizi aradıklarını, Buck Amca’nın da onlara yol gösterdiğini anlattı.

Bunun üzerine gidip yattık. Louvinia’nın bize pişirdiği akşam yemeğini bile yiyecek kadar uyanık duramamıştık; üstümü-

zû çıkarmadan kendimizi yer şiltesine atmamızla uykuya dalmamız bir oldu; o sırada, yüzü tepemizde, Louvinia hâlâ bizi azarlıyordu; ocağın başında duran Joby'yi de Büyükanne'nin iskemlesinden kaldırmıştı. Sonra biri beni çekiştirdi; gene Ab Snopes'la boğuşuyorum sandım; derken babamın sakalıyla giysilerindeki yağmur kokusunu aldım. Ama Buck Amca hâlâ bağıyor, babam bana, Ringo'yla ikimiz babama sarılıyor, derken Drusilla diz çöküp Ringo'yla ikimizi kucaklıyor, bir yandan da susması için Buck Amca'ya bağıyordu; Drusilla'nın saçında da yağmur kokusu vardı. Babamın eli sertti; Drusilla'nın arkasından yüzünü görüyor, "Baba, baba," demeye çalışıyordum; yağmur kokusu Ringo'yla ikimize sarılan Drusilla'nın saçından her yere yayılıyor, Buck Amca hâlâ bağıyor, Joby, ağzı açık, fal taşı gibi gözlerle Buck Amca'ya bakıyordu.

"Evet, yemin ederim! Adamın izini sürüp yakalamakla kalmadı, Rosa Millard huzur içinde yatsın diye intikamının kanıtını da getirdi ona."

"Ne getirdi? Ne getirdi, dedin?" diye bağırdı Joby.

"Susun! Susun!" dedi Drusilla. "Tamam, her şey bitti. Sen, Buck Amca!"

"Ödettiği kefaretin kanıtını!" diye bağırdı Buck Amca. "John Sartoris'le ben ve Drusilla, o eski pamuk deposuna gittiğimizde ilk gördüğümüz şey, o alçak katilin bir ayı postu gibi kapıya çivilenmiş cesedi oldu; bir tek sağ eli eksikti. John Sartoris'e dedim ki, 'O eli de görmek isteyen çıkarsa, bi zahmet atına binip Jefferson'a gitsin ve Rosa Millard'ın mezarının üstüne baksın!' Bu çocuk tam John Sartoris'in oğlu dememiş miydim ben size? Dememiş miydim, ha?"

Sartoris Çiftliğinde Çatışma

O günü düşününce – babamın eski askerlerinin at üstünde, yüzleri eve dönük, yan yana sıralanışını, babamla Drusilla'nın önlerinde Kuzeyli 'çulsuz'ların getirdiği oy sandığıyla yerde, kadınların da (Louisa Teyze'nin, Bayan Habersham ve tüm ötekilerin) verandada, kadınlarla erkeklerin birbirlerine saldırmak için hücum borusunun çalmasını beklermiş gibi böyle karşı karşıya durduklarını –tüm bunları– düşününce, sanırım nedenini anlıyorum. Neden, babamın birliğindekilerin (tüm öteki Güneyli askerler gibi), fena yenildiklerini söyledikleri ve teslim oldukları halde hâlâ asker kalmalarıydı sanırım. Her şeyi tek bir adammişçesine yapma alışkanlığındandı belki; belki de, tehlike ve savaş içerse de, dört yıl boyunca, tümüyle erkeklere özgü işlerin yapıldığı bir dünya düzeninde yaşadıkdan sonra, ondan vazgeçmek istemiyorlardı: Tehlikeyi, savaşın kendisini seviyorlardı belki de çünkü erkekler eskiden beri, bir tek tehlike ve savaştan kaçınmak dışında, akla gelebilecek her nedenle hep barışsever davranmışlardır. İşte bu yüzden babamın askerleri ve Jefferson'm tüm öteki erkekleri ile Louisa Teyze, Bayan Habersham ve Jefferson'm tüm öteki kadınları arasında bir düşmanlık vardı şimdi: Erkekler boyun eğip Birleşik Devletler'e katılmayı kabullenmişler ama kadınlar asla teslim olmamışlardı.

Mektubu aldığımız ve sonunda Drusilla'nın nerede olduğunu öğrendiğimiz akşamı anımsıyorum. 1864 yılında Noel'den hemen önce, Yankee'lerin Jefferson'ı yakıp çekilmelerinden sonraydı; savaşın bitip bitmediğinden bile emin değildik. Tek

bildiğimiz, üç yıldır ülkenin Yankee'lerle dolu olduğu, derken birden Yankee'lerin çekilip gittikleri ve ortada artık hiç erkek kalmadığıydı. Temmuzda Carolina'dan yazdığı mektuptan bu yana babamdan haber bile almamıştık; dolayısıyla şimdi yalnız kadınların bulunduğu, yakılıp yıkılmış kentlerden, evlerden, harap olmuş çiftliklerden oluşan bir dünyada yaşıyorduk. O sırada Ringo'yla ben on beş yaşındaydık; kendimizi neredeyse tıpkı, yalnızca kadınlar ve çocuklar için yapılmış bir otelde yemek yiyor, yatıyor, üst baş değiştiriyor gibi hissediyorduk.

Zarf yıpranmış, kirlenmiş, bir kez açılıp sonra yeniden yapıştırılmıştı; ilk önce Louisa Teyze'nin el yazısını tanımadık, gene de üstüdeki *Hawkhurst, Gihon, Alabama*, yazısını okuyabildik. Mektup Büyükanne'ye geliyordu; makasla duvar kağıdından kesilme altı sayfaya şekerciboyası meyvesinin suyuyla arkalı önlü yazılmıştı; on sekiz ay önce, Hawkhurst'de Drusilla ile kulübenin dışında durup yoldan geçen Zencileri dinlediğimiz geceyi, bana köpekten, köpeğin sesini susturmaktan söz ettiği, ardından da babama kendisinin de süvari birliğine katılmasına izin vermesini rica etmemi istediği geceyi düşündüm. Ama ben babama bir şey söylemedim. Belki unutmuştum. Sonra Yankee'ler çekilip gittiler, babamla askerleri de gitti. Derken altı ay sonra ondan, Carolina'da savaştıklarını anlatan bir mektup aldık; bir ay sonra da Louisa Teyze'den Drusilla'nın da evden gittiğini bildiren kısa bir mektup geldi; duvar kâğıdına yazılmış bu mektupta Louisa Teyze'nin şekerciboyası üzerine damlayan göz yaşlarını görebiliyorduk; Drusilla'nın nerede olduğunu bilmediğini, ama yalnızca evleneceği nişanlısının ölümünde yas tutmayı reddetmekle kalmayıp savaşta ölen babasının yasını da tutmayan kızının bu davranışıyla bile bile kadınlığını yitirdiği günlerden beri ne yapsa, artık şaşmayacağını söylüyor, bizim yanımıza gelmiştir diye tahmin ettiğinden annesinin endişelerini gidermek için onun bir şey yapmayacağı düşüncesiyle, bu konuda Büyükanne'nin kendisini bilgilendireceğini umuyordu. Ancak, Drusilla'nın nerede olduğunu biz de bilmiyorduk. Ortadan kaybolmuştu. Sanki Yankee'ler, Güney'den geçerlerken lacivert, gri, siyah, beyaz, yaşayan ne kadar erkek varsa hepsini götürmekle kalmamış, onların arasına sevgilisi öldükten sonra erkek gibi görünmeye, erkek

gibi davranmaya çalışan bir genç kıızı da katmışlardı. Derken bir sonraki mektup geldi. Ama Büyükanne onu okuyamadı, çünkü ölmüştü (Bayan Compson'un iletmiş olduğu bu mektubu, Grumby'nin dolanarak Jefferson'dan bir kez daha geçtiği sırada, Ringo'yla evde kaldığımız gece bulmuştuk); biz bir süre, Louisa Teyze'nin ne söylemeye çalıştığını anlamadık. Bu mektup da aynı duvar kâğıdına yazılmıştı, bu kez altı sayfaydı ama şekeriboyasının üzerinde Louisa Teyze'nin gözyaşları yoktu bu kez; Ringo, çok hızlı yazmıştır da ondan dedi:

Sevgili Kardeşim,

Yazacaklarım beni şaşırttığı kadar seni de şaşırtacak, ama beni derinden sarsan bu acı haberin seni de aynı şiddetle sarsmayacağını umuyor ve bunun için dua ediyorum – sen yalnızca teyzesin, ben ise anneyim, bu yüzden benim çok sarsılmam doğal. Ancak, sırf kendimi düşünmüyorum, çünkü aynı zamanda bir kadın, bir anne, Güneyli bir kadını ben ve son dört yıldır bizlerin kaderi, her şeye katlanmayı öğrenmek oldu. Ne var ki, düşünüyorum da, hayatını Güneyin cesur erkekler, erdemli kadınlar geleneğini korumak uğruna feda eden kocamın göklerden aşağı bakıp da, uğruna öldüğü şeyi kendi kızının bile bile fırlatıp attığını gördüğünde, yetim kalan oğlumun bir gün bana, şehit babasının yaptığı fedakârlığın ablasının temiz adını korumaya neden yetmediğini sorduğunda –”

Mektubun kafa karıştıran, duygusal bir havası vardı. Okuyabilmem için Ringo bana bir çıra ışığı tutmuştu; ama bir süre sonra bir yenisini yakması gerekti ve biz ancak şu kadarını okuyabildik: Gavin Breckbridge ile Drusilla daha evlenecek vakti bulamadan Gavin Shiloh'da öldürülünce, kader Drusilla'ya Güneyli bir kadının erişebileceği en yüksek mertebeyi – kaybedilmiş bir davanın gelin-dulu olmayı bahşetmişken, Drusilla bunu tepmekle kalmamış, doğru yoldan saparak babasının anısını lekeleyen bir kadın olmuştu ve şu anda “.....” içinde yaşıyordu (Louisa Teyze'nin eli o sözcüğü yazmaya varmıyordu, ama Büyükanne'nin anlayacağından emindi); gene de Tanrı'ya şükür ki, Albayla Drusilla arasında gerçek bir kan bağı yoktu, çünkü Drusilla aslında onun değil, karısının kuzeniydi. Sonra Ringo ikinci çırayı yaktı, duvar kâğıdından kesilme sayfaları yere yadık ve işin aslını o zaman anladık: Drusilla gittikten sonra altı

ay boyunca, hayatta olduğu dışında ondan hiçbir haber almamışlar; derken bir gece Louisa Teyze'yle Denny'nin oturdukları kulübeye çıkagelmiş; sırtında bir erkek elbisesi, üstelik sıradan bir er üniforması, (bu sözcüklerin altı çizilmişti) varmış; altı aydır babamın birliğinde görev yaptığını, kötü havalarda dışında kendisiyle babam için çadır bile kurma zahmetine katlanmadan, çevresinde uyuyan askerlerle birlikte açık havada gecelediklerini anlatmış onlara; Drusilla hiçbir utanma, hiçbir pişmanlık belirtisi göstermediği gibi, Louisa Teyze'nin neden söz ettiğini bile anlamamış gibi davranmış; Louisa Teyze ona babamla derhal evlenmesi gerektiğini söyleyince, o da, "Bu savaşta ben mezar koca gömmekten bıktım artık, anlamıyor musun? Kuzenim John'un süvari birliğine koca bulmak için değil, Yankee'lerin canını yakmak için katıldım ben, anlamıyor musun?" demiş. Louisa Teyze de onu uyarılmış:

"Hiç değilse yabancıların yanında ona *kuzenim* deme."

2

Üçüncü mektup bize gelmedi. Bayan Compson'a geldi. O sırada Drusilla ile babam dönmüşlerdi. İlkbahardı ve savaş artık bitmişti; biz evi yapmak için dere boyundan servi ve meşe getirmekle uğraşıyorduk; Drusilla da, Joby, Ringo, babam ve benimle birlikte erkek gibi çalışıyordu; saçları Hawkhurst'dekinden kısaydı, yüzü güneşte ata binmekten yanmış, bedeni asker hayatı yaşamaktan zayıflamıştı. Büyükanne'nin ölümünden sonra Ringo, Louvinia ve ben hepimiz aynı kulübede yatıyorduk; ama babam dönünce, Louvinia ile Ringo yeniden öteki kulübeye Joby'nin yanına taşındılar; şimdi babamla ben Ringo'yla benim şiltemde yatıyorduk; Drusilla ise yorgandan perdenin arkasında Büyükanne'nin karyolasında. Sonra bir akşam Louisa Teyze'nin mektubu aklıma geldi, Drusilla ile babama gösterdim; bunun üzerine babam, Drusilla'nın Louisa Teyze'ye nerede olduğunu yazmadığını anladı, yazması gerektiğini söyledi; böylece elinde üçüncü mektupla bir gün Bayan Compson çiftliğe geldi. Drusilla, Ringo ve bir de Louvinia, dere boyundaki hızardaydılar; gene

duvar kâğıdına şekerciboyasıyla yazılan o mektubu da gördüm ben; bu kez de yazılara gözyaşı damlamamıştı. Büyükanne'nin ölümünden sonra Bayan Compson'un ilk geliyordu bu; arabasından inmedi, bir eliyle şemsiyesini, öbürüyle şalını tutmuş oturuyor, Drusilla evden çıktığında ya da dışarıda bir köşeyi dönüp geldiğinde, karşısında erkek gömleği ve pantolonu giymiş yanık tenli, sıska bir kız değil de, sanki evcil bir panter ya da ayı görecekmış gibi çevresine bakınıyordu. Bu mektubun havası da tıpkı ötekiler gibiydi: Louisa Teyze, mektubu kendisi için yabancı olan, ama Büyükanne'nin yabancı olmayan birine yazdığını, kimi zamanlar tek bir ailenin namusunun bütün toplumun namusu haline geldiğini, elbette Bayan Compson'un kendi evini bırakıp babamla Drusilla'nın yanında kalmasını beklemediğini çünkü daha önce hiç önem vermedikleri görünüşü kurtarmakta bile artık çok geç kalındığını, söylüyordu. Ancak, Louisa Teyze inanıyordu ki, Bayan Compson da bir kadın, Güneyli bir kadındı; kuşku yok ki, o da acılar yaşamıştı; ancak, umuyor ve dua ediyordu ki, eğer Bayan Compson'un bir kızı varsa, kızının kocalarını uğrunda öldükleri Güneyli kadınların saflık ve erdemlilik ilkelerini toptan küçümseyip çiğnediğini görmek bahtsızlığına uğramazdı o; ama Louisa Teyze, Bayan Compson'un kocasının savaşta ölenler arasında olmadığını umuyordu (Bayan Compson, Büyükanne'den epeyce yaşlıydı; bir tek kocası olmuştu, o da çok eskiden deli diye bir akıl hastanesine kapatılmıştı; çünkü işlerin gevşediği öğleden sonraki saatlerde zenci kulübelerinden sekiz on küçük çocuğu toplar, onları başlarının üstünde tatlı patateslerle derenin karşı tarafına dizer, tüfekte patatesleri vurmuş; çocuklara, arada bir patatesi vurmadığım olabilir ama bir zenciyi kesinlikle ıskalamam, der, onlar da hiç kımıldamadan dururlarmış). Bu mektuptan da bir şey anlamadım, Louisa Teyze'nin neden söz ettiğini hâlâ bilmiyor, Bayan Compson'un da bildiğini sanmıyordum.

Çünkü o değildi: Daha önce buraya hiç gelmeyen, bildiğim kadarıyla Büyükanne'nin de görmeye hiç gitmediği Bayan Habersham'dı. Çünkü Bayan Compson uzun kalmadı, arabasından bile inmedi; şalının içine çekilmiş gibi oturmuş, bir bana, sonra sanki içinden ya da arkasından ne çıkacağını bilemiyor-

muş gibi, bir de kulübeye bakıyordu. Derken şemsiyesiyle zenci sürücünün başına birkaç kez dokundu ve uzaklaştılar; yaşlı iki at hızla bahçeden çıkıp kentin yolunu tuttu. Ertesi gün öğleden sonra elimde su kovasıyla dere boyundan pınara doğru giderken, baktım kulübenin önünde iki ya da tek atlı beş araba duruyor; kulübede de, Yankee'lerle savaştan geride kalan pazar kıyafetleri içinde, dört mil uzaktaki Jefferson'dan gelmiş on dört kadın vardı; kimilerinin kocaları savaşta ölmüştü, yaşayanlar ise Jefferson'da kalmış, yaptığı işte babama yardım ediyorlardı; çünkü garip bir dönemden geçiyorduk. Ancak, dediğim gibi, kadınlar için garip dönem diye bir şey yok belki: Onlar için zaman, erkek milletinin tekrar tekrar yaptıkları budalalıklarla dolu, kesintisiz, tekdüze bir süreçtir, o kadar. Bayan Compson, şemsiyesi hâlâ elinde, gene şalının içine çekilmiş, Büyükanne'nin iskemlesinde oturuyordu; yüzünde, her ne görmeyi bekliyorsa, sanki sonunda görmüş gibi bir ifade vardı ve gördüğü panterdi. Öteki kadınların içeri girerek Drusilla'nın yattığı yatağa bakmaları için, aradaki yorganı çekip tutan, sonra da babamla benim ot şiltemizi onlara gösteren Bayan Habersham'dı. Derken beni gördü ve "Bu da kim?" dedi.

"Bayard bu," dedi Bayan Compson.

"Zavallı çocuk," dedi Bayan Habersham. Bu yüzden orada durmadım. Ama ne konuştuklarını ister istemez duyuyordum. Konuşmalar, Bayan Habersham'ın başkanlık ettiği bir kadınlar kulübü toplantısını andırıyordu, çünkü Bayan Habersham arada bir fısıldamayı unutuyordu: "—Anne gelmeli, hemen çağrılmalı. Ama onun yokluğunda... bizler, bu toplumun kadınları, kendimiz de anne olan bizler... belki de nazik romantik tavırlarla kandırılmış çocuk... ödeyeceği bedelin ne olduğunu daha anlamadan—" o sırada Bayan Compson, "Susun! Susun!" dedi, ardından bir başkası, "Sizce gerçekten de—" dedi, o zaman Bayan Habersham fısıldamayı iyice unuttu: "Başka ne olabilir? Yoksa neden gidip bütün gün aşağıda ağaçların arasında saklansın, kütük ve... gibi ağır şeyler kaldırsın—"

Sonra oradan uzaklaştım. Kovayı pınardan doldurup Drusilla, Ringo ve Joby'nin kütükleri şerit testerenin ağzına verdikleri, gözü bağlı katırın talaş tozlarının içinde dönüp durduğu

hızara geri gittim. Az sonra Joby fısıldar gibi bir ses çıkardı, hepimiz durup baktık, Bayan Habersham üç kadınla birlikte gelmişti, kadınlar onun arkasından başlarını uzatmış, koca koca açılmış parlak gözlerle orada talaş tozları ve yongalar içinde duran Drusilla'ya, üstündeki tere bulanmış kirli işçi tulumuna, gömleğine, hantal ayakkabılarına, talaş tozuyla terden yol yol olmuş yüzüne ve aynı tozun sarıya boyadığı kısa saçlarına bakıyorlardı. "Ben, Martha Habersham," dedi Bayan Habersham. "Komşunuzum, umarım dost da oluruz." Ardından, "Vah zavalı çocuk," diye ekledi.

Hepimiz ona bakıyorduk; sonunda Drusilla, babam şaka olsun diye bize Latince bir şey söylediği zaman Ringo'yla bizim yaptığımız gibi, şaşkın bir sesle, "Efendim?" dedi. Çünkü daha on beş yaşındaydım; neden söz ettiklerini hâlâ anlamıyordum; kadınlar kulübede konuşurlarken yaptığım gibi, pek bir şey düşünmeden orada durmuş dinliyordum. "Benim durumumda mı?" dedi Drusilla. "Benim du—"

"Evet," dedi Bayan Habersham. "Annesiz, yanında... bir kadın olmadan— bu zor duruma düşürülmüşken—" Arkasındaki üç kadın başlarını uzatmış Drusilla'yı süzerken, elini hâlâ dönüp duran katıra, gözlerini devirmiş kendisine bakan Joby ile Ringo'ya doğru sallayarak, "—sana yalnız yardıma değil, durumunu anlayışla karşıladığımızı söylemeye geldik," dedi.

"Benim durumum," dedi Drusilla. "Benim duru... Yardım ve anlayış—" Sonra, durduğu yerden, "Aa. Aa. Aa," dedi ve ardından koşmaya başladı. Önce koşmaya başlayıp nereye gideceğine sonradan karar veren bir geyik gibiydi; havada döndü, kütüklerle tahtaların üstünden hafifçe atlayıp bana doğru geldi; ağzı açıktı, alçak sesle, "John, John" dedi; bir an sanki beni babam sanmıştı, ama kendine gelince, babam olmadığımı gördü; koşmayı bırakmadan durdu - uçarken havada devinimsiz asılı kalan ama gene de hareket gücüyle dopdolu bir kuş gibiydi. "Sen de mi böyle düşünüyorsun?" dedi, sonra gözden kayboldu. Koruluğun hemen içinde arada bir, uzun adımlarla koşan ayak izleri gördüm, ancak dere yatağından yukarı çıktığımda ortada kimse yoktu. Ama arabalar hâlâ kulübenin önündeydi ve Bayan Compson ile öteki kadınlar verandada durmuş, meranın

altındaki dere yatağına doğru bakıyorlardı; bu yüzden kulübeye gitmedim. Ama Louvinia, Joby ve Ringo'nun yaşadıkları ikinci kulübeye daha varmamıştım ki, elinde sedir ağacından yapılmış kovasıyla pınardan gelen Louvinia'nın şarkı söyleye söyleye tepyi tırnandığını gördüm. Sonra, kulübeye girince şarkı birden kesildi, ben de Drusilla'nın nerede olduğunu anladım. Ama saklanmaya kalkmadım. Pencereye gittim, içeri baktım, tam o sırada Drusilla'nın başını kollarına dayadığı ocak rafından arkasına döndüğünü gördüm; Louvinia elinde su kovası, ağzında küçük bir sakız dalı, kafasında başörtüsünün üstüne giydiği babamın eski şapkası, içeri girmişti. Drusilla ağlıyordu. "Demek buymuş," dedi. "Hızarın oraya gelip benim 'durumumda' – yardım-dan, anlayıştan – söz etmeleri bundanmış. Hepsi yabancı; daha önce hiçbirini görmüş değilim ve canları cehenneme, umurumda değil onlar ne düşü— Ama Bayard'la sen. Siz de mi öyle düşünüyorsunuz? John'la benim— ikimizin—" Bunun üzerine Louvinia ona doğru gitti. Drusilla geri çekilmeye fırsat bulamadan, elini onun tulumunun karnına koydu; sonra, tıpkı eskiden bana yaptığı gibi, Drusilla'yı kollarının arasına aldı; Drusilla hüngür hüngür ağlıyordu. "Demek John'la ben—ikimiz," dedi. "Gavin, Shiloh'da ölmüş, John'un evi yakılmış, çiftliği harap olmuşken, onunla ben ha— Savaşa Yankee'lerin canını yakmak için gittik biz, kadın avcılığına değil!"

"Biliyom, doğru değil," dedi Louvinia. "Sus, ağlama artık. Sus."

İşte böyle. Kadınların işi kotarmaları uzun sürmedi. Bayan Habersham mı, Bayan Compson'a baskı yapıp Louisa Teyze'yi çağırttı, yoksa Louisa Teyze onlara son bir tarih verdi de sonra kendisi mi geldi, bilmiyorum. Çünkü biz –Drusilla, Joby, Ringo ve ben– hızarda çalışıyorduk; babamın da kentte işi vardı; sabah atıyla evden çıktıktan akşam (bazen geç vakitte) geri dönünceye kadar, onu görmüyorduk. Çünkü garip bir dönemden geçiyorduk. Dört yıl boyunca tek bir şey için yaşamıştık; savaşa katılmayan kadınların, çocukların bile tek amacı, ülkeden Yankee askerlerini çıkarmaktı; bunu yaparsak her şeyin düzeleceğini düşünmüştük. Yankee'ler gitmişti artık, derken daha yaz başlamadan babamın Drusilla'ya, "Bize Kuzey'den birlikler

göndermeye söz verdiler. Lincoln'un kendisi asker göndermeye söz verdi. O zaman her şey düzelecek," dediğini duydum. Bunu, sırf Kuzeyli askerleri ülkeden kovmak amacıyla dört yıl boyunca alayının başında savaşmış bir adam söylüyordu. Şimdi sanki hiç teslim olmamış gibi, eskiden düşmanımız olan insanlarla yeni bir düşmana karşı güç birliği yapıyorduk; yeni düşmanımızın elindeki olanakları her zaman kestiremiyorduk ama amaçlarına ulaşabilirler diye sürekli korku içindeydik. Bu yüzden babamın kentte bütün gün işi oluyordu. Adliye binasıyla, mağazalarıyla, Jefferson yeniden kuruluyordu; ama babamla arkadaşları başka bir şey daha yapıyorlardı; bunun ne olduğunu bilmiyorduk çünkü babam, Dursilla'nın, Ringo'nun ve benim gidip bakmamıza izin vermiyordu. Sonra Ringo bir gün kaçıp Jefferson'a gitti, geri dönünce gözlerini bir parça devirerek bana baktı.

"Ben ne değlim biliyon mu?" dedi.

"Ne?" dedim.

"Ben zenci değlim gayrı. Feshedilmişim ben."

Zenci değilsen artık, peki nesin diye sordum, bana elindeki bir şeyi gösterdi. Bir dolarlık yepyeni bir para kuponuydu bu; Birleşik Devletler Hazinesi adına Mississippi Yoknapatawpha İlçesi yerel temsilcisi tarafından çıkarılmış bir kupondur; üstünde bir kâtibin düzgün yazısıyla "Cassius Q. Benbow, Şerif Yardımcısı Vekili" diyordu, altında imza olarak biçimsiz koca bir X işareti vardı.

"Cassius Q. Benbow mu?" dedim.

"Evet, öyle," dedi Ringo. "Benbow'ların arabacısı Cash Amca iki yıl önce Yankee'lerle kaçmıştı. Şimdi geri dönmüş ve Jefferson'a Şerif Yardımcısı seçileceği. Beyfendiyle öteki beyazlar şimdi hep bu işle uğraşıyo."

"Bir zenci mi seçilecekmiş?" dedim. "Bir zenci, ha?"

"Hayır," dedi Ringo. "Jefferson'da zenci yok gayrı, başka yerlerde de yok." Sonra bana Burden adında Missouri'li iki kişiden söz etti; zencileri örgütleyip Cumhuriyetçi Partiye üye yap-sınlar diye bu adamlara Washington'dan yetki vermişler; babamla arkadaşları işte bunu engellemeye çalışıyorlarmış. "Besbelli oldu gayrı," dedi Ringo. "Savaş bitmemiş daha. Eyice kızışmaya yeni başladı. Eskiden bir Yankee görünce hemen bilirdin, elinde

tüfek, katır yuları ya da bir avuç tavuk tüyünden başka bi şey olmazdı. Şimdi tanıyamıyon bile, çünkü bir elinde tüfek yerine bir tomar bunlardan var, öbüründe zenci adaya verilecek oy puslaları." Böylece hepimiz bir şeyle uğraşıyorduk; babamı yalnızca geceleri görüyor, o zaman da bazen Ringo'yla ikimiz, hatta Drusilla bile, yüzüne bir bakıyor, ona hiç soru sormuyorduk. Bu yüzden kadınların işi kotarmaları uzun sürmedi çünkü Drusilla zaten yenilmişti; kendisi farkında değildi ama on dört kadının arabalarına binip kente geri döndükleri o ikinci vaktinden iki ay sonra, Denny'nin daha araba bahçe kapısından içeri girmeden bağırışlarını duyduğumuz başka bir ikinci vaktine kadar, Drusilla o günün geleceğini biliyordu; Louisa Teyze, sapma siyah bir tül fiyonk bağladığı şemsiyesine varıncaya kadar baştan aşığı yas giysileri içinde, sandıklardan birinin üstüne oturmuştu (Drusilla'nın sırtını yere getiren bu sandıklar oldu. İçlerinde üç yıldır giymediği elbiseleri vardı; Louisa Teyze gelinceye kadar Ringo Drusilla'yı etekli elbiseyle hiç görmemişti); iki yıl önce biz Hawkhurst'deyken Louisa Teyze yas giysisi giymiyordu, oysa Dennison Enişte o zaman da şimdiki kadar ölüydü. Kulübeye geldi, daha arabadan inerken ağlamaya, konuşmaya başlamıştı bile; konuşması da tıpkı mektupları gibiydi; insan onu dinlerken bile söylediklerinden bir anlam çıkarabilmek için zihninin büyük bir hızla oradan oraya atlaması gerekiyordu:

"Bir annenin gözyaşlarıyla bir kez daha yalvarmaya geldim onlara ama gene de şu çocuğun safiyetinin korunmasını ve devam etmesi uğruna son nefesime kadar dua etsem de bunun bir işe yarayacağını sanmıyorum ama her şey olacağına varır ve en azından bu yükü üçümüz hep birlikte taşıyabiliriz"; şemsiyesini bile elinden bırakmadan, başlığını bile çıkarmadan, odanın ortasında Büyükanne'nin iskemlesinde oturuyor, önce babamla ikimizin yattığı ot şilteye, sonra da Drusilla'ya oda yapmak için tavan kirişine çivilenen yorgana bakıyor, tüm kulübeye kuru gül yaprağı kokusu yayan bir mendille dudaklarına hafif hafif dokunuyordu. Derken çamurlu hantal ayakkabıları, tere batmış gömleği ve tulumu, talaş tozuna bulanmış güneş yanığı saçlarıyla Drusilla hızardan gelip içeri girdi; Louisa Teyze ona bir baktı ve "Bitmiş, mahvolmuş. Şükürler olsun ki Tanrı acıdı da Dennison

Hawk'ın canını benim gördüklerimi görmeden aldı," diyerek yeniden ağlamaya başladı.

Drusilla zaten yenilmişti. O akşam Louisa Teyze zorlayıp ona bir elbise giydirdi; biz babamı beklerken, üstündeki elbiseyle Drusilla'nın kulübeden fırlayıp bayır aşağı pınara doğru koşuşunu izledik. Babam kulübeye kadar yürüdü, içeri girdi, Louisa Teyze, mendili ağzında, hâlâ Büyükanne'nin iskemlesinde oturuyordu. "Ne hoş bir sürpriz, Bayan Louisa," dedi babam.

"Benim için hiç hoş değil, Albay Sartoris," dedi Louisa Teyze. "Ayrıca, bir yıldır sürdüğüne göre, sürpriz de denemez buna. Ama yarattığı sarsıntı hâlâ sürüyor." Bunun üzerine babam da kulübeden çıktı, birlikte bayır aşağı pınara kadar gittik, Drusilla'yı koca bir kayın ağacının arkasına gizlenmiş bulduk; etekliğini babamdan saklamak istermiş gibi yere çömelmişti; babam elinden tutup yerden kaldırırken bile eteğini hâlâ göstermemeye çalışıyordu. Babam, "Etek nedir ki?" dedi. "Hiçbir önemi yok. Haydi, asker. Kalk ayağa."

Ama Drusilla yenilmişti, sanki etek giymeyi kabul ettiği anda teslim olmuştu; sanki bu elbiseyle ne karşı çıkabilir, ne de kaçabilirdi. Bu yüzden kütükleri koyduğumuz yere bir daha hiç gelmedi; şimdi babamla ikimiz Joby ve Ringo'yla aynı kulübede kaldığımız için, yemek saatleri dışında Drusilla'yı görmüyordum bile. Biz ev için kereste hazırlamaya uğraşıyorduk; insanlar şimdi seçimi konuşuyor; babamın, kentte herkesin önünde Burden'lara, Cash Benbow ya da herhangi başka bir zenci aday olduğu sürece seçimin yapılmayacağını söylediğinden, Burden'larm da, cesaretin varsa yaptırma bakalım, dediklerinden söz ediyorlardı. Ayrıca, öteki kulübe günü Jefferson'lı kadınlarla doluyordu; Drusilla'yı Louisa Teyze'nin değil de Bayan Habersham'ın kızı sanırdınız. Sabahları kahvaltıdan hemen sonra gelip bütün gün kalıyorlardı, öyle ki akşam yemeğinde Louisa Teyze, üstünde (başlığıyla şemsiyesi dışında) yas giysileri, elinde yanından hiç ayırmadığı bir tomar kara renkli örgü, belinde kolayca ulaşabileceği mendiliyle oturuyor, Denny'den başka kimseyle tek kelime konuşmuyordu (ama iştahı yerindeydi, babamdan bile çok yiyordu çünkü seçime ancak bir hafta kalmıştı ve babamın akli sanırım Burden'lardaydı); Drusilla ise, gergin ve zayıf bir yüz,

yenilgiyi çoktan kabullenmiş ve sırf sinir gücüyle ayakta kalabiliyormuş gibi bakan gözlerle, önündekileri yemeğe çalışıyordu.

Sonra Drusilla'nın direnci kırıldı, yenmişlerdi onu. Aslında güçlüydü o; yaşça benden fazla büyük değildi ama Louisa Teyze'yle Bayan Habersham'ın oyunun kurallarını seçmelerine izin vermiş ve ikisini de yenmişti; ancak sonradan Louisa Teyze, arkasından Drusilla'nın baş edemeyeceği bir oyun çevirmiş ve onu alt etmişti. Meradan yukarı akşam yemeğine geliyordum; dinlemeyim demeye vakit kalmadan kulübeden gelen sesleri işittim: Drusilla, "Bana inanmıyor musunuz?" dedi. "Anlamıyor musunuz, fazla bir işe yaramasam bile o birlikte ben de bir askerdim; buraya geldiğimizden beri ise John'un yedirip içirmesi gereken kişilerden biriyim – karısının kuzeniyim ve kendi oğlundan pek de büyük değilim." Elinde hiç üremeyen örgüsüyle Louisa Teyze'nin orada oturduğunu görür gibiydim:

"Yani şimdi sen bana şunu mu söylemek istiyorsun: Senin gibi genç bir kadın, onun gibi hâlâ genç bir erkek, bir yıl boyunca yanınızda sizi kontrol edecek, durduracak bir kimse olmadan gece gündüz dere tepe birlikte dolaşacaksınız da— Beni budala mı sanıyorsun sen?" dedi. Böylece o akşam Louisa Teyze Drusilla'yı alt etmişti; yemeğe yeni oturmuştuk; Louisa Teyze, tahta sıranın çıkardığı gıcirtının durmasını beklermiş gibi benim yüzüme baktı: "Duyacağın şey için senden özür dilemiyorum, Bayard; çünkü aynı yük senin de omuzlarında; Dennison'la benim gibi, bu işte sen de suçsuz ve mağdursun—" diye başladı. Sonra, kara elbisesi, tabağının yanındaki kara örgü tomarıyla Büyükanne'nin iskemlesinde (tek iskemlemiz buydu) oturduğu yerden babama baktı. "Albay Sartoris," dedi. "Ben kadını; sizden, hayatta olsa kocamın, yetişkin bir oğlum olsa onun, belki de tabancayı dayayarak talep edecekleri bir şeyi istemek zorundayım.— Kızımın evlenecek misiniz?"

Ben hızla yerimden kalktım; Drusilla'nın iki yana savurduğu kollarının arasından sertçe masaya düşen başının çıkardığı hafif sesi, ardından babam da ayağa kalkarken, sıranın gıcirtısını işittim; Drusilla'nın yanına gidip durdu, bir elini onun başına koydu; ben arkasından geçerken, "Yendiler seni, Drusilla," dedi.

Ertesi sabah biz daha kahvaltımızı bitirmeden Bayan Habersham çıkageldi. Louisa Teyze, haberi nasıl bu kadar çabuk ulaştırmıştı ona bilmiyorum. Ama gelmişti işte; ikisi, düğünün iki gün sonra yapılmasına karar verdiler. Babam Burden'lara, Cash Benbow Jefferson'da asla şerif yardımcısı seçilemez, demişti, Louisa Teyze'yle Bayan Habersham'ın, bu seçimin de aynı gün yapılacağını bildiklerini bile sanmıyorum. Kentin erkekleri, iki gün sonra Jefferson'daki tüm saatler bir saat ileri ya da geri alınacak, deseler, hiç aldırma zardı; işte seçimi de daha fazla önemsediklerini sanmam. Belki bir seçim yapılacağından bile haberleri yoktu; yarın ilçedeki tüm erkeklerin ceplerinde tabancaları, atlarla, arabalarla Jefferson'a doğru yollara düşeceklerini, Burden'larm zenci seçmenlerini şimdiden kentin kıyısındaki bir çırçır fabrikasında toplayıp başlarına nöbetçi diktiklerini de bilmiyorlardı belki. Aldırdıklarını bile sanmıyorum. Çünkü babamın dediği gibi, kadınlar, üstleri yazılı bir yığın küçük kâğıt parçasının bir kutuya atılmasıyla karara bağlanan herhangi bir şeyin doğru ya da yanlış, hatta çok önemli olabileceğine kesinlikle inanmazlar.

Tüm Jefferson'ın davet edileceği büyük bir düğün yapılacaktı; Bayan Habersham, beş yıldır sakladığı üç şişe Madeira şarabını getirmeyi tasarlıyordu; bunun üzerine Louisa Teyze yeniden ağlamaya başladı. Ama durumu hemen anladılar; hepsi birden, hafif hafif Louisa Teyze'nin ellerine vurup ona sirke koklattılar; Bayan Habersham, "Elbette ya. Zavallılık. Aradan bir yıl geçmiş, büyük bir düğün şimdi herkese ilan etmek olur," dedi. Bu yüzden, küçük bir davete karar verildi; çünkü Bayan Habersham, evlenen bir çift için ne zaman olursa olsun – on yıl sonra bile – davet verilebileceğini söyledi. Böylece Drusilla arabayla kente gidecek, babamla buluşacak ve elden geldiğince çabuk, sessizce evleneceklerdi; yasal olsun diye, yanlarında benimle birlikte başka bir şahit daha bulunacaktı; kadınların kendileri orada olmayacaklardı. Daha sonra gelinle damat eve dönecek ve davet başlayacaktı.

Böylece ertesi sabah kadınlar, kilise yemeğine gelir gibi, elle-

rinde yiyecek sepetleri, masa örtüleri ve yemek takımlarıyla, erkenden sökün etmeye başladılar. Bayan Habersham bir duvakla taç getirdi, hepsi birden Drusilla'nın giyinmesine yardım ettiler ama Louisa Teyze Drusilla'ya, duvakla tacın üstüne babamın büyük süvari pelerinini geçirmesini söyledi; Ringo güzelce tımar edilmiş atları getirdi; verandada duran Louisa Teyze ile öteki kadınların bakışları altında ben, Drusilla'nın binmesine yardım ettim. Ama biz yola çıkarken Ringo'nun orada olmadığını fark etmedim, hatta atlarımızı bahçe kapısına doğru sürerken Louisa Teyze'nin "Denny. Denny," diye seslendiğini işittiğim halde bile fark etmedim. Sonradan Louvinia bana anlattı; bizim arkamızdan kadınlar masayı hazırlayıp süslemiş, düğün kahvaltılıkları ile donatmışlar, gözleri bahçe kapısında, bekliyorlarmış; Louisa Teyze arada bir hâlâ "Denny. Denny," diye sesleniyormuş; işte o sırada terkisinde Denny, Ringo'nun katır sırtında bahçe yolundan dört nala geldiğini görmüşler; Denny gözlerini kapı tokmağı gibi koca koca açmış, "Öldürdüler onları! Öldürdüler!" diye bağıriyormuş.

"Kimleri?" diye bağırdı Louisa Teyze. "Nerelerdeydin sen?"

"Kente gittim," diye bağırdı Denny. "Burden denen o iki adamı! Onları öldürdüler!"

"Kim öldürdü," diye bağırdı Louisa Teyze.

"Drusilla'yla kuzenimiz John!" diye bağırdı Denny. Louvinia, bunun üzerine Louisa Teyze'nin iyice bağırdığını anlattı.

"Drusilla'yla o adam daha evlenmediler mi yani?"

Çünkü vaktimiz olmamıştı. Babamla Drusilla evleneceklerdi belki ama meydana vardığımızda baktık, birbirlerine sokulmuş bir zenci kalabalığı otel kapısının ötesinde bekliyor; başlarında altı, ya da sekiz yabancı beyaz adam vardı; derken birdenbire Jefferson'lı adamları gördüm; benim de, babamın da tanıdığımız kimselerdi bunlar; arka cebinde tabanca taşıyan biri koşarken nasıl kalçasını tutarsa, onlar da öyle kalçalarını tutarak meydandan otele doğru koşuyorlardı. Sonra babamın birliğinden askerlerin otel kapısının önüne dizilerek girişi kapadıklarını gördüm. Sonra ben de hemen atımdan indim; George Wyatt Drusilla'yı durdurmaya çabalıyordu ama Drusilla'nın kendini değil de, yalnız pelerini tuttuğu için, az sonra Drusilla

hattı geçti, bir yana kayan tacı, arkasında dalgalanan duvağıyla, otele doğru koşmaya başladı. Ama George beni bırakmadı. Elindeki pelerini yere atıp beni tuttu. "Bırak beni," dedim. "Baba," diye seslendim.

George hâlâ beni tutuyordu. "Sakin ol bakalım," dedi. "John az önce içeri oy vermeye gitti."

"Ama onlar iki kişiler," dedim. "Bırak gireyim!"

"John'un çift namlulu tabancasında iki kurşunu var," dedi George. "Sakin ol bakalım."

Ama beni tuttular. Derken üç el ateş edildiğini duyduk ve hepimiz dönüp kapıya baktık. Ne kadar zaman geçti bilmiyorum. "Son iki el, o çift namlulu tabancadan," dedi George. Ne kadar zaman geçti bilmiyorum. Bayan Holston'un otelindeki o özgür bile olamayacak kadar yaşlı zenci uşak bir an başını dışarı uzattı, "Aman Yarabbi" dedi ve hızla geri çekti. Sonra elinde oy sandığıyla Drusilla çıktı; tacı yana kaymış, duvağı koluna sarılmıştı; ardından, yeni silindir şapkasını ceketinin koluna sürterek temizleyen babam görüldü. Sonra bir ses yükseldi; Yankee'lerin savaşta hep duydukları, babamın askerlerinin "Haaayt!" diye bağırmaya başlamadan önce ciğerlerini şişirirken çıkardıkları o sesi ben de duydum.

Ama babam elini havaya kaldırınca sustular. O sırada hiçbir ses duyulmaz oldu.

"Tek namlulu bir tabanca da duyduk," dedi George. "İsabet ettirebildiler mi?"

"Hayır," dedi babam. "Önce onların ateş etmelerini istedim. Hepiniz duydunuz. Benim çift namlulu tabancanın sesini iyi tanırırsınız siz."

"Evet," dedi George. "Hepimiz duyduk." Babam şimdi hep sine –önünde duran herkesin yüzüne– birer birer baktı.

"Aranızda bana bu konuda bir diyeceği olan var mı?" dedi. Ama hiç ses çıkmadı, kimse yerinden kıvıldamadı. Kuzeyli beyaz adamların bir arada tuttuğu o zenci yığını, ilk gördüğüm zamanki yerinde duruyordu. Babam şapkasını giydi, oy sandığını Drusilla'dan aldı, onun atma binmesine yardım etti, oy sandığını uzatıp geri verdi. Sonra çevresindeki herkese yeniden baktı. "Bu seçim kent dışında benim evimde yapılacak," dedi. "Bu

yüzden oyların verilip sayılması bitine kadar Drusilla Hawk'ü sandık görevlisi atıyorum. İtiraz eden var mı?" "Haaayt!" sesleri yükselmeye başlıyordu ama onları gene susturdu. "Sırası değil, çocuklar," dedi. Drusilla'ya döndü. "Sen eve dön. Ben şerife gideceğim, sonra arkandan gelirim."

"Yok öyle şey, yalnız olmaz," dedi George Wyatt. "Çocuklardan bazıları Drusilla'yla gidecek. Geri kalanlarımız sizinle geliyoruz."

Ancak, babam izin vermedi. "Biz barışı yasalardan ayrılmadan, düzeni bozmadan sağlamaya çalışıyoruz, anlamıyor musun?" dedi. "Kefaret senedini imzalar, arkanızdan gelirim. Benim dediğim gibi yapın siz." Böylece biz önden yola koyulduk; Drusilla, eyer kaşının üstünde taşıdığı oy sandığıyla önde, bahçe kapısından içeri girdik; bizler –babamın askerleriyle yüz kadar başka adam– atlarımızla kulübenin önüne, kadınların arabalarının durduğu yere kadar ilerledik; Drusilla oy sandığını bana uzattı, atından indi, sandığı geri aldı, tam kulübeye doğru yürüyordu ki, yerinde çakılıp kaldı. Sanırım Drusilla ile ikimiz aynı anda hatırlamıştık; bir yanlışlık vardı, sanırım yanımızdaki adamlar bile bunu aniden anlamışlardı. Çünkü babamın dediği gibi, kadınlar hiçbir zaman pes etmezler: Ne sizin zaferinizi kabul ederler ne de kendi yenilgilerini. Louisa Teyze ile öteki kadınlar verandaya çıktıkları zaman, biz işte bu yüzden durmak zorunda kalmıştık; sonra babam beni itip önüme geçti, atından atlayıp Drusilla'nın yanında durdu. Louisa Teyze ona bakmadı bile.

Drusilla'ya, "Demek evlenmedin," dedi.

"Unuttum," dedi Drusilla.

"Unuttun mu? *Unuttun* ha?"

"Ben..." dedi Drusilla. "Biz..."

Louisa Teyze şimdi bize –karşısında eyerlerimizin üstünde sıralanmış duran bizlere– baktı; bana da herkese baktığı gibi bakıyordu; sanki daha önce hiç görmemişti. "Peki bunlar kim, söyler misin bana? Katil ve soyguncu sağdıçların mı bunlar senin?"

"Onlar oy vermeye geldiler," dedi Drusilla.

"Oy vermeye," dedi Louisa Teyze. "Haa, oy vermeye. Sen annenle kardeşini bir ahlaksızlık ve zina yuvasında yaşamaya

mecbur ettikten sonra şimdi de tutup onları şiddet ve cinayetten kaçmak için sığınılan bir oylama kabininde yaşamaya mecbur edeceksin, öyle mi? Getir şu sandığı bana." Ancak, Drusilla yerinden kıınıldamadı, yırtılmış elbisesi, parçalanmış duvağı ve birkaç tokenin tuttuğı, saçlarından sarkan çarpık tacıyla orada duruyordu. Louisa Teyze basamaklardan indi; ne yapacağını bilmiyorduk. Atlarımızın sırtında oturduğumuz yerden onu izledik: Oy sandığını Drusilla'dan çekip aldığı gibi avlunun öbür ucuna fırlatıp attı. "Çabuk içeri gir," dedi.

"Hayır," dedi Drusilla.

"İçeri gir. Ben kendim bir papaz çağıracağım."

"Hayır," dedi Drusilla. "Seçim var. Anlamıyor musunuz? Ben sandık görevlisiyim."

"Demek bana karşı geliyorsun, öyle mi?"

"Karşı gelmek zorundayım. Öyle gerekiyor." Çamurla oynarken yakalanmış küçük bir kız gibi konuşmuştu. "John diyor ki—"

Louisa Teyze ağlamaya başladı. Bayan Habersham gelip içeri götürünceye kadar, yanında örgüsü, hatta mendili bile olmadan (onu ilk kez mendilsiz görüyordum), kara giysileri içinde orada durup ağladı. Sonra oylama yapıldı. Bu da uzun sürmedi. Oy sandığını Louvinia'nın çamaşır yıkadığı ağaç kütüğünün üstüne koydular, Ringo şekeriboyası ile eski bir perde getirdi; perdeyi kesip oy pusulaları yaptılar. Babam, "Sayın Cassius Q. Benbow'un Jefferson Şerif Yardımcısı olmasını isteyenler oy pusulasına Evet, karşı çıkanlar Hayır yazsın," dedi.

"Yazma işini ben yapacağım, biraz daha zaman kazanmış oluruz," dedi George Wyatt. Oy pusulalarını üst üste yığıdı, eyerine dayayıp yazmaya başladı; onun hızla yazdığı pusulaları adamlar hemen alıp kutuya atıyor, Drusilla da oyunu kullananların adlarını bağıırıyordu. Kulübede Louisa Teyze'nin hâlâ ağladığını işitiyor, öteki kadınların pencereden bizi izlediklerini görüyorduk. Oylama uzun sürmedi. "Zahmet edip saymasanız da olur," dedi George. "Herkes hayır oyu kullandı."

İş bitmişti. Adamlar oy sandığını alıp kente döndüler; babamla, yırtık gelinliği, çarpık tacı ve duvağıyla Drusilla, ağaç

kütüğünün yanında durmuşlar, arkalarından bakıyorlardı. Ama bu kez babam bile onları susturamazdı. Ortalık, eskiden duman ve nal sesleri arasında Yankee'lerin duydukları o isyan haykırışı, o güçlü, tiz, boğuk, vahşi narayla çınladı:

“Haaayt, Drusilla!” diye bağıldılar. “Haaayt, John Sartoris!”

Mine Çiçeğinin Kokusu

Akşam yemeğinden hemen sonraydı. Masaya oturmuş, lambanın altında *Coke* kitabını yeni açmışım ki, holde Profesör Wilkins'in ayak seslerini duydum; sonra elini kapının tokmağına uzatırken kısa bir sessizlik oldu; işte o zaman anlamalıyım. İnsanlar hep önseziden dem vururlar; bende önsezi diye bir şey yokmuş. Ayak seslerini önce merdivende, sonra odama yaklaşıırken holde işitmiş, bundan hiçbir anlam çıkarmamışım, çünkü üniversitede üç ders yılı boyunca evinde kaldığım profesör de, karısı da bana Bayard dedikleri halde, ben nasıl onun ya da karısının odasına kapıyı vurmadan girmezsem, o da benim odama kapıyı vurmadan girmezdi. Derken, gençlere en katı terbiye kurallarını öğreten biriyken sonradan iyice sapıtan bir kimsenin tavrıyla, kapıyı ardına kadar şiddetle açarak içeri daldı, "Bayard, Bayard, oğlum, sevgili oğlum," dedi.

Anlamam gerekirdi; hazırlıklı olmalıyım. Aslında hazırlıklıydım belki de çünkü ayağa kalkmadan önce kitabı nasıl dikkatle kapadığımı, hatta kaldığım yere işaret koyduğumu anımsıyorum. Profesör Wilkins bir şey yapıyor, acele bir şeyler çekiştiriyordu; şapkamla pelerinimmiş, bunları bana uzattı, ben de aldım; pelerin gerekmiyordu (ekim ayındaydık ama sonbahar gelmemişti daha), ancak o sırada bile, ileride bu odaya dönmeden önce (dönecek olursam eğer) yağmurların başlayacağını, havanın serinleyeceğini ve pelerinin nasıl olsa gerekeceğini düşünmüş olmalıydım; bir de, "Tanrım, bunu dün akşam yapsaydı, kapıyı böyle vurmadan duvara çarparcasına dün akşam açsaydı, olay-

dan önce oraya ulaşabilir, o sırada yanında olabilirdim – kendisi her neredeyse (nasıl olsa bir gün yere yığılıp tozun toprağın içinde yatması kaçınılmaz olan yer, her neresiyse) orada olabilirdim,” diye düşünüyordum.

“Senin oğlan aşağıda mutfakta,” dedi profesör. Yıllar sonra birisi anlattı bana (Yargıç Wilkins anlatmış olmalı): Ringo aşçı kadını bir yana itip eve girmiş, profesörle Bayan Wilkins’in oturdukları çalışma odasına dalarak, lafı dolandırmadan, “Bu sabah Albay Sartoris’i vurdular. Söyleyin ona mutfakta bekliyorum,” demiş ve ardından, onlar daha yerlerinden kımıldamaya vakit bulamadan, odadan çıkıp gitmiş. “Kırk millik yoldan geldi ama hiçbir şey yemek istemiyor,” dedi profesör. Şimdi kapıya doğru yürüyorduk – üç yıldır bu kapının ardında, olacağını bildiğim bir şeyle – şu anda öğrendiğim şeyin olacağına inanarak, bunu bekleyerek – yaşıyordum, gene de dışarıda işittiğim o yaklaşan ayak seslerinden gerekli anlamı çıkaramamıştım. Profesör Wilkins, “Keşke benim yapabileceğim bir şey olsa,” dedi.

“Var, efendim,” dedim. “Adamıma taze bir at. O da benimle birlikte dönmek isteyecektir.”

“Elbette, benim atı— Bayan Wilkins’in atını alın,” diye bağırdı. Sesi daha öncekinden farklı çıkmamıştı ama gerçekten bağırmıştı ve sanırım ikimiz aynı anda komik bulmuştuk bunu – Bayan Wilkins’in atı, hasır bir faytona koştukları, tıpkı evde kalmış bir müzik öğretmenine benzeyen, yuvarlak koca döşlü, bastı bacak bir kısraktı; teklifin komikliği iyi gelmişti bana – o sırada başımdan aşağı dökülecek bir kova soğuk su kadar iyi gelmişti.

“Teşekkür ederim, efendim,” dedim. “Gerek yok. Kısrakımı almaya gidince, ahırdan yeni bir at kiralaram ona.” Gerçekten iyi gelmişti, çünkü daha sözümü bitirmeden at kiralamanın da gerekmeceğini, üniversiteye gelmeden önce Ringo’nun ahıra uğrayıp bu işi halletmiş olacağını, kiraladığı at ile benim kısrakın eyerlenmiş olarak şu anda dışarıda hazır beklediğini, dolayısıyla Oxford’un içinden geçmek zorunda kalmayacağımızı anlamıştım. Beni almaya gelen Loosh olsaydı, o bunları akıl edemezdi; doğruca okula, Profesör Wilkins’in evine gelir, haberi verip oturur, o andan sonra da her şeyi benim yapmamı beklerdi. Ama Ringo başkaydı.

Odadan çıkarken Profesör arkamdan geldi. Bu andan Ringo'yla atlarımıza binip, o gecikmiş sonbaharın günü çoktan geçmiş bir doğumunun sancularıyla kıvranan bir kadın gibi gergin, sıcak, tozlu, yoğun karanlığına dalıncaya kadar da hep yanı başımda ya da hemen arkamda yürüdü – ama yanımda mı, arkamda mı, ne biliyor ne de aldırıyordum. Bana tabancasını da teklif etmek için uygun sözcükler bulmaya çalışıyordu. Söyleceklerini neredeyse duyabiliyordum: "Ah, bu bahtsız ülke, daha o çılgınlık nöbetinden kurtulalı on yıl olmadı ama insanlar hâlâ birbirlerini öldürmekte ısrarlı, hepimiz Kabil'in günahının bedelini hâlâ onun eylemiyle ödemekte ısrar ediyoruz." Ancak, aslında böyle bir şey söylemedi. Ben merdivenleri inip holde avizenin altında bekleyen Bayan Wilkins'e doğru yürürken, kimi zaman yanımda, kimi zaman arkamda, benimle geldi, o kadar –Bayan Wilkins bana Büyükanne'yi anımsatan kır saçlı zayıf bir kadındı; belki Büyükanne'ye benzediğinden değil de, Büyükanne'yi tanıdığı için anımsatıyordu– başını kaldırmış, kaygılı durgun bir yüzle, tıpkı Büyükanne'nin düşüneceği gibi, *Kılıçla yaşayan kılıçla ölür*, diye düşünüyordu; ona doğru yürüdüm, yanma gitmem gerekiyordu; ama Büyükanne'nin torunu olduğum, üç yıldır evinde kaldığım ve artık dokuz yıl önce savaşın neredeyse son çarpışmasında ölen oğlunun yaşma geldiğim için değil de, şimdi Sartoris ailesinin başı olduğum için gitmem gerekiyordu. (Sartoris ailesinin başı: Profesör Wilkins kapımı açtığında, *sonunda korktuğum oldu işte* ile birlikte zihnimde çakan bir düşünce de buydu.) Bayan Wilkins bana at ve tabanca teklif etmedi, beni Profesör Wilkins'in sevdiğinden daha az sevdiği için değildi bu; o bir kadındı ve kadınlar erkeklerden daha akıllıdırlar; erkeklerin akli olsa, yenildiklerini bile bile iki yıl daha savaşmaya devam ederler miydi? Ellerini omuzlarıma koydu (Büyükanne gibi ufak tefek bir kadındı), "Drusilla ile Jenny Hala'na sevgilerimi ilet. Ve ilk fırsatta geri gel," dedi.

"Ne zaman gelirim bilmiyorum," dedim. "Kim bilir yapmam gereken ne işler çıkacak." Evet, ona bile yalan söyledim; Profesör Wilkins kapıyı itip ardına kadar açalı daha bir dakika bile geçmemişti ama ben şimdiden bir şeyi kavramaya, fark etmeye başlıyordum; farkına vardığım şeyi değerlendirmeye yara-

yacak bir kıstas yoktu elimde; kıstas olabilecek tek şey, kendime, yetiştiriliş biçimime ve içinde büyüdüğüm ortama karşın (ya da belki bunlar yüzünden) kişiliğimde bir süredir ortaya çıktığını görmeye başladığım ve denenmesinden, sınanmasından korktuğum bir değişiklikti. Bayan Wilkins'in elleri hâlâ omuzlarımdayken şöyle düşündüğümü anımsıyorum: *En azından benim için bu, olduğumu sandığım kişi olabilmiş miyim, yoksa sırf bir umut muymuş benimkisi, öğrenmeme bir fırsat olacak; doğru diye düşündüğüm şeyi yapabilecek miyim bakalım, yoksa keşke yapabilecek biri olsaydım, mı diyeceğim.*

Mutfağa gittik, Profesör Wilkins gene yanı başımda ya da arkamda yürüyor, değişik yollardan bana hâlâ tabanca ve at teklif ediyordu. Ringo bekliyordu; gelecekte ona ya da bana ne olursa olsun, Ringo için ben hiçbir zaman Sartoris ailesinin başı olmayacağım, diye düşündüğümü anımsıyorum. O da yirmi dört yaşındaydı ama Grumby'nin cesedini eski pamuk deposunun kapısına çaktığımız günden bu yana o, bir bakıma benden bile daha az değişmişti. Belki de, Büyükanne'yle ikisinin Yankee'lerle katır alış verişi yaptıkları yaz Ringo öylesine değişmiş, öylesine büyüyüp beni geçmişti ki, sırf ona yetişebilmek için o zamandan beri en çok benim değişmem gerekmişti. Soğuk kuzinenin yanında sessizce oturuyordu; bitkin görünüyordu, at sırtında kırk mil yol gelmişti (Jefferson'da ya da sonradan yalnız kalınca yolda bir yerde ağlamıştı; yüzünde yol yol çamur olup kurumuş gözyaşı izleri vardı), kırk mil daha gidecekti; gene de bir şey yemek istemiyor, hafifçe kızaran gözlerini kaldırmış yorgun yorgun bana bakıyordu (belki sırf yorgunluktan öte bir şeydi bu; dolayısıyla hiçbir zaman ona yetişemeyecektim ben); sonra tek söz etmeden ayağa kalktı, kapıya doğru yürüdü, ben de arkasından gittim; Profesör Wilkins hiç konuşmadan hâlâ tabancayla atı vermeye çalışıyor ve içinden (bunu da hissediyordum) *Kılıçla ölü. Kılıçla ölü* diye geçiriyordu.

Düşündüğüm gibi Ringo, eyerlenmiş iki atı –kendisi için başka bir atla, üç yıl önce babamın bana armağan ettiği kısrağı– önceden yan kapıya getirmişti; benim kısrağım ne zaman olsa bir mili iki dakikanın altında, tüm gün binecek olursam da, sekiz dakikada gidebiliyordu. Ben, Profesör Wilkins'in elimi

sıkmak istediğini anlayana kadar Ringo atına binmişti bile. El sıkıştık; sıkıldığı elin yarın akşam artık hayatta olmayabileceğini düşündüğünü biliyordum; ben de bir an aklımdan, ne yapacağımı ona söylesem mi, diye geçirdim; çünkü daha önce aramızda konuşmuş, eğer *Kitabı Mukaddes*'de iyi bir şey varsa, o da *Öldürmeyeceksin* emridir, demiştik – çünkü Tanrı'nın tüm öteki yaratıklarından ayrı tutarak ölümsüzlük bahşettiği biz kör ve şaşkın kullarına umut ve huzur sağlayacak tek şey, bu emirdi; hatta bunu bana kendisinin öğrettiğine inanıyordu ama o öğretmemişti, kimse öğretmemişti, kendim bile kendime öğretmemiştim çünkü öğretmenin, öğrenmenin sınırlarını aşan bir ilkeydi bu. Ama söylemedim. Böyle bir zora sokulamayacak, kendisinden böyle bir kararı ilke olarak bile onaylaması beklenemeyecek bir yaştıydı o; yaratılışının, aldığı eğitimin ve içinde yetiştiği toplumsal ortamın gücü karşısında bir ilkeye bağlı kalamayacak yaştıydı – karanlıkta bir haydut gibi aniden önüne dikilip değerli bir şeyinden vazgeçmesi istenemezdi ondan: Ancak genç bir insan inançlarına bağlı kalma cesaretini gösterebilirdi – genç olduğu için bedel ödeme kaygısı taşımadan 'korkak' sayılmayı göze alabilecek, genç oluşunu korkaklığa bahane etmeyecek ölçüde genç biri.

Bu yüzden bir şey söylemedim. Yalnızca elini sıkıp ben de atıma bindim, Ringo'yla yola koyulduk. Artık Oxford'un içinden geçmemiz gerekmiyordu, bu yüzden az sonra Jefferson yoluna çıktık (gökyüzünde, bir çizme ökçesinin ıslak kumda bıraktığı izi andıran ince, orak biçiminde bir ay vardı); önümüzde uzanan bu yoldan ilk kez üç yıl önce babamla birlikte, ondan sonra Noel zamanı (bunların huzur günleri olduğunu bile bilmeden) kısrağımınla tek başıma iki kez, sonra haziran ve eylülde, daha sonra her ders yılı gene Noel zamanı iki kez ve gene haziran ve eylülde geçmişim; belki de bu son geçişim olacaktı; ölmeyecektim (bunu biliyordum) ama buradan bir daha hiçbir zaman başımı dik tutarak geçemeyecektim belki de. Atlar kırk mil boyunca sürdürecekleri bir hız tutturdular; benim kısrağımın önümüzdeki uzun yolu tanıyordu, Ringo'nun atı da iyiydi, kiralık at ahırında dil döküp Hilliard'dan o da iyi bir hayvan almıştı. Belki de bunu, gözyaşlarının, yol yol kurumuş çamur izlerinin içinden bana bakan o

kızarmış yorgun gözlerinin sayesinde başarmıştı ancak ben inanıyorum ki, Ringo bu başarıyı daha çok, Büyükanne'nin Birleşik Devletler Kara Kuvvetleri başlıklı kâğıtları tükendikçe yenilerini bulmakta gösterdiği becerinin de kaynağı olan bir niteliğe, bir özgüvene –beyaz insanlarla (bunlar, onun da Büyükanne dediği kişi ile, doğduğumuz günden babam evimizi yeniden yapınca-ya kadar hep aynı odada birlikte yattığı bendim) çok uzun bir süre çok yakın ilişkiler içinde olmanın verdiği aşırı bir özgüvene– borçluydu. Yolda yalnız bir kez konuştuk: “Adamı pusuya düşürebiliriz,” dedi. “O gün Grumby’ye yaptığımız gibi. Ama sen, içinde doğduğun beyaz deriye yakıştırmam bunu herhalde.”

“Doğru,” dedim; yola devam ediyorduk; ekim ayındaydık; mine çiçeklerinin geçmesine daha çok vardı, ama mine çiçeğine gerek olacak mı, bunu anlamak için önce eve varmalıydım; yanında yaşlı Joby, ellerinde babamın eski süvari eldivenleriyle Jenny Hala'nın, düzenli tarhlarda tatlı sözlerle yetişen, tuhaf, hoş adlı, güzel kokulu çiçekler arasında ufak tefek işlerle uğraşarak dolaştığı bahçemizde, minelerin solmasına daha çok vakit vardı; çünkü ekim ayındaydık ama henüz hiç yağmur yağmamış, dolayısıyla pastırma yazının yarısı ılık, yarısı soğuk gecelerini getiren (ya da geride bırakan) kırağı henüz düşmemişti – durgun hava, göçmen kazlar için serin ve bomboş, gene de defne ağaçlarıyla tilkiüzümünün yazdan kalma sıcak, tozlu baygın kokusuyla doluydu hâlâ; yaşım gelip ben üniversiteye hukuk okumaya gitmeden önce böyle gecelerde, yanımıza fener, balta, çuval ve altı köpek alıp (köpeklerin biri iz sürmek, beşi havlayıp ortalığı şenlendirmek içindi) Ringo’yla merada, bir öğleden sonra gizlenerek o parlak atın sırtındaki ilk Yankee’yi gördüğümüz yerde, possum avına çıkardık; son bir yıldır meradan trenlerin düdüğü sesleri duyuluyordu; tren yolu çoktandır Bay Redmond’un malı olmaktan çıkmış, o sabah, (Ringo’nun anlattığına göre) yanan piposu elinden düşüp cansız bedeni yere yığılıncaya kadar, tümüyle babamın olmuştu. Atlarımızı eve doğru sürdük; şimdi babam üniforması ve kılıcıyla salonda yatıyor, Drusilla pırl pırl yanan avizelerin ışığı altında, sırtında sarı tuvaleti, saçında mine çiçeği ve ellerinde dolu iki tabancayla beni bekliyor olacaktı (sevgi gücüm yok diyen ben, şunu da görebiliyor, resmî bir cenaze

töreni için hazırlanan o ışıl ışıl odada Drusilla'yı gözümün önünde canlandırabiliyordum: Orta boylu; kadından çok bir oğlan çocuğu, bir delikanlı gibi ince yapılı; sarılar içinde hareketsiz; yüzü sakin, neredeyse dalgın; başı sade ve dik; kulaklarının üstünde karşılıklı birer mine çiçeği; kolları dirseklerden bükülmüş, elleri omuzlarına kadar kalkmış; avuçlarında, kabzalarından kavramadan tuttuğu birbirinin tıpatıp eşi iki düello tabancası: Kuraları belli, sonucu kesin bir şiddet törenini yöneten antik Yunan amfora rahibesi.)

2

Drusilla, hayalleri vardı onun, demişti. O sırada yirmi yaşındaydım, babamın atıyla demiryolundan dönüşünü beklerken, yaz günlerinin alacakaranlığında Drusilla'yla bahçede dolaşırdık. Yirmi yaşına yeni basmıştım. Babamın hukuk okumamı kararlaştırdığı üniversiteye başlamadan önceki yazdı ve babamla Drusilla'nın yaşlı Cash Benbow'un Federal Devlet Şerifi olmasını engelledikleri, evlenmeden eve döndükleri, Bayan Habersham'm onları arabasına atıp kente geri götürdüğü, kocasını yeni bankasındaki karanlık küçük odasından çıkararak ona Kuzeyli iki çulsuzu öldüren babamın kefalet senedini imzalattığı, ardından da Drusilla'yla babamı kendi elleriyle rahibe götürüp evlendirdiği yıldan, günden, akşamdan, dört yıl sonraydı. Babam evi, yanan evimizin kapkara yerinde, aynı bodrum katı üzerine yeniden yapmıştı; ama yeni ev büyük, çok daha büyüktü: Drusilla, bir gelinin çeyiziyle duvağı nasıl düşlerinin simgesiyse, ev de babanın düşlerinin simgesiydi, demişti. Şimdi Jenny Hala da gelmiş bizimle oturuyordu, böylece artık bir bahçemiz olmuştu (Drusilla da babam gibi çiçeklerle uğraşacak biri değildi; o şimdi bile –savaşın üzerinden dört yıl geçtikten sonra bile– hâlâ savaşın son yılında erkek kılığında, tıpkı babamın öteki askerleri gibi kısa kesilmiş saçlarıyla at sırtında Sherman'ın ordusunun önü sıra Georgia'yı, Kuzey ve Güney Carolina'yı boydan boya geçtiği günleri yaşıyor, o günlerin havasını soluyordu sanki); Drusilla bahçeden mine çiçek-

leri kopararak saçına takıyor, atlarla cesaretin kokusunu bir tek mine çiçeğinin kokusu bastırabildiği için, saçta takılmaya değer tek çiçek minedir, diyordu. O sıralar demiryolunun yapılmasına daha tam başlanmamıştı ve babamla Bay Redmond yalnızca ortak değil, aynı zamanda hâlâ dosttular; George Wyatt'ın dediği gibi, babam için bu bir rekordu; şafak sökerken Jüpiter'e binip evden ayrılıyor, cumartesi günü işçilere ücretlerini ödemek için cuma günü bankadan borç aldığı iki heybe dolusu altınla, yapımı devam eden yol boyunca (Jenny Hala'nın dediğine göre) şerifin tam iki travers önünden giderek, atını bir aşağı bir yukarı sürüyordu. Dediğim gibi, Jenny Hala'nın çiçek tarhları arasında Drusilla'yla ağır ağır dolaşıyorduk (Drusilla'nın üstünde şimdi bir elbise vardı; ona kalsa gene pantolon giyerdi ama babam bırakmıyordu); hafifçe koluma yaslandıkça, saçından gelen mine kokusunu duyuyordum – tıpkı dört yıl önce babamla Drusilla ve Buck McCaslin Amca'nın Grumby'yi bulduktan sonra eve dönüp Ringo'yla ikimizi uyur durumda gördükleri gece Drusilla'nın saçıyla babamın sakalından gelen yağmur kokusunu duyduğum gibi: O gün biz, çocuklardan beklenebilecek şeylerin çok ötesinde bir şey yapmış (çok ötesinde diyorum, çünkü en azından belli bir yaşın altındaki çocuklar, gençler, adam öldürmek zorunda kalmamalıdır), sonra da Tanrı'nın, doğanın ya da her neyse onun lütfuyla, zihnimizdeki her şeyi bir süreliğine yok eden derin bir uykuya dalmıştık. Drusilla'yla babamın hayallerini konuştuğumuz günden sonraki cumartesi akşamı babam eve döndüğünde, onu tabancasını temizleyip yeniden doldururken gördüm; sonradan öğrendik ki, ölen adam tepelerdeki insanlardan, neredeyse komşumuz olan biriymiş; oylarıyla babamı ilk kurduğu piyade alayının komutanlığından uzaklaştıran askerler arasında o da varmış; babamı gerçekten soymak niyetinde miymiş, hiçbir zaman öğrenemedik, çünkü babam ateş etmekte çok acele davranmış; öğrendiğimiz tek şey, adamın tepelerdeki toprak zeminli bir kulübede yaşayan bir karısı ve birkaç çocuğu olduğuydu; ertesi gün babam onlara biraz para gönderdi ama iki gün sonra hepimiz akşam yemeği için masada otururken kadın içeri girdi ve paraları babamın yüzüne fırlattı.

Drusilla'ya, "Ama hiç kimsenin hayalleri Albay Sutpen'in-kilerle boy ölçüşemez," demiştim. Sutpen, babamın ilk alayında komutan yardımcısıydı, İkinci Manassas savaşından sonra askerler babamı azledince, albaylığa onu seçmişlerdi ve babam askerleri affetti ama Sutpen'i hiç affetmedi. Sutpen, Güney'e İç Savaş'tan otuz yıl kadar önce gelmiş, soyu soppu belirsiz, katı, acımasız bir adamdı; nereden geldiğini bilen yoktu; ancak babam, adamın yüzüne bakın, nereden geldiğini söylemeye cesaret edemeyeceğini anlarsınız, diyordu. Biraz toprağı vardı ama nasıl edinmişti, bunu da kimse bilmezdi; eline bir yerlerden para geçmişti -babama bakılırsa, herkes onun vapurlardaki kâğıt oyunlarında hile yaparak ya da düpedüz eşkıyalık ederek, insanları soyduğuna inanıyordu- büyük bir ev yapmış, evlenip kibar bir bey gibi yaşamaya başlamıştı. Sonra Savaş'ta herkes gibi o da her şeyini kaybetti, ayrıca soyunu sürdürme umudu da yoktu artık (oğlu, düğünden bir gün önce kız kardeşinin nişanlısını öldürüp ortadan kaybolmuştu); Sutpen gene de, Savaş bitince evine dönüp tek başına çiftliğini yeniden kurmak için işe koyuldu. Borç alabileceği arkadaşları olmadığı gibi, kendinden sonra çiftliği bırakacak kimsesi de yoktu; yaşı altmışın üstündeydi, gene de çiftliği eski durumuna getirmek için kolları sıvadı; insanlar onun siyasetle ya da başka bir şeyle ilgilenecek vakti olmadığını, babamla ötekiler, zencileri örgütleyerek ayaklanmalarını sağlamaya çalışan tüm Kuzeyli çulsuzları engellemek amacıyla gece baskınları yapacak süvari çeteleri kurarlarken, Sutpen'in onlara katılmayı kesinlikle reddettiğini söylüyorlardı. Babam Sutpen'e olan nefretini bir yana bırakıp onu görmeye kendisi gitti; Sutpen, elinde bir lambayla kapıya çıkmış, babamla yanındakileri konuyu görüşmek için içeri bile buyur etmemiş. Babam, "Sen bizden yana mısın, yoksa karşı taraftan mı?" deyince, o da "Ben kendi toprağımdan yanayım. Eğer herkes kendi toprağını ıslah ederse, memlekette her şey yoluna girer," demişti. Bunun üzerine babam onu düelloya davet etmiş, lambayı dışarı çıkarmasını, ateş ederlerken birbirlerini görebilecekleri bir ağaç kütüğünün üstüne koymasını söylemiş, ama Sutpen orali olmamış.

"Hiç kimsenin hayalleri bundan daha büyük olamaz," dedim.

“Evet, ama” dedi Drusilla, “Sutpen’in hayalleri yalnız kendisiyle sınırlı. John’unki öyle değil. John tüm ülkeyi tabandan kalkındırmaya çalışıyor; yalnızca kendi soyundan olanları ya da eski alayındakileri düşünmüyor; siyahları, beyazları, tepelerde yaşayan, giyecek ayakkabı bile bulamayan kadınları, çocukları, ülkenin tüm insanlarını düşünüyor o—Anlamıyor musun?”

“Ama insanlar babamın kendileri için yapmak istediği iyiliklerden nasıl yararlanabilir, eğer onların—tutup onların—”

“Bazılarını öldürüyorsa, öyle mi? Sanırım o ilk seçimi yapabilmek için öldürmek zorunda kaldığı Kuzeyli iki çulsuzu da onlar arasında sayıyorsun sen, öyle değil mi?”

“Onlar da insandı.”

“Onlar Kuzeyli’ydi, burada ne işleri vardı; yabancıydı onlar. Yaptıkları korsanlıktı.” Yürümeye devam ettik; Drusilla’nın kolumdaki ağırlığını neredeyse hissetmiyordum; başı ancak omzuma ulaşıyordu; ben her zaman ondan daha uzun boyluydum, Hawkhurst’de yoldan geçen zencileri dinlediğimiz o gece bile; o günden bu yana da fazla değişmemişti – aynı sert, oğlan çocuğu bedeni; arabayla ırmağa sürüklendiğimiz sırada ilahiler söyleyen çilgın zenci selinin üstünde gördüğüm aynı kabaca kısa kesilmiş saçlı inatçı baş – kadınlarınkı gibi değil de, oğlan çocuklarınkı gibi o ince beden. Bana, “Bir hayalle yaşamak tehlikelidir, Bayard,” dedi. “Biliyorum; çünkü eskiden benim de bir hayalim vardı. Hayal, tetiğine hafifçe dokununca patlayan bir tabancaya benzer: Yeterince uzun sürerse, mutlaka birilerinin canı yanacaktır. Ancak, hayal iyi bir hayalse, buna değer. Yeryüzünde bu türden pek fazla hayal yok, ama bir yığın insan var. Onun için, bir ya da iki düzine kişi—”

“Kişinin hiç değeri yok, öyle mi?”

“Evet öyle. Hiç değeri yok.—Dinle bak. Jüpiter’in ayak seslerini duyuyorum. Eve kadar yarışa var mısınız?” Koşmaya başlamıştı bile, giymekten hoşlanmadığı etekleri neredeyse dizlerine kadar çıkıyor, ata erkekler gibi binen bacakları eteğinin altında, oğlan çocuğu gibi koşuyordu.

O sırada yirmi yaşındaydım. Ama bir sonraki yürüyüşümüzde yirmi dördüme basmıştım; üç yıldır üniversiteye gidiyordum ve son yılımı okuyup mezun olmak için iki hafta

sonra Oxford'a dönecektim. Bu söylediğim, daha geçtiğimiz yazın ağustos ayındaydı ve eyalet meclisi seçimlerinde babam Redmond'u daha yeni alt etmişti. Demiryolunun döşenmesi tamamlanmış, babamla Redmond arasındaki ortaklık çoktan bitmişti; öyle ki, aralarındaki düşmanlık olmasa, insanların çoğu onların bir zamanlar ortak olduklarını anımsamayacaklardı bile. Üçüncü bir ortakları daha vardı ama onun adını hemen hemen herkes unutmuştu; adamın adı da, kim olduğu da, babamla Redmond arasında neredeyse daha rayların döşenmesi başlamadan çıkan çekişmenin –babamın sert, acımasız, diktatörce davranışları ve üstünlük iddiası (fikir onundu, demiryolunu önce kendisi düşünmüş, Redmond'u sonradan ortak almıştı) ile, Redmond'un içinde bir şey kırılana kadar (kırılan, iradesi ya da cesareti değildi) 'sabır, sabır, sabır' diyerek babama onca katlanmasını sağlayan bir nitelik (George Wyatt'ın dediği gibi, Redmond korkak biri değildi, yoksa babam onunla iş yapmazdı) arasındaki çatışmanın– gürültüsü patırtısı içinde unutulup gitmişti. Redmond, Savaş sırasında askere yazılmamış, devletle bir pamuk işi yapmıştı; bu ticaretten kendi cebini de doldurabilirdi ama doldurmamıştı ve doldurmadığını herkes biliyordu; babam da bilirdi bunu ama gene de onun barut kokusunu tanımamış olmasını bile alaya alırdı. Redmond'a haksızlık ediyordu, ama babam bunu anladığı zaman, tıpkı kendilerini içmekten alamadıkları bir noktaya ulaşan ayyaşlar gibi, o da artık duramayacağı bir noktaya gelmişti – ayyaş içkiyi bırakacağım, diye kendine söz verir, belki bırakacağına ya da bırakabileceğine inanır, ama artık çok geçtir. Sonunda Redmond'la öyle bir noktaya geldiler ki (babamın atıyla demiryolu boyunca bir aşağı bir yukarı gidip son dakikada işçi ücretlerini dağıtabilmesi, inşaat malzemelerinin parasını ödeyebilmesi için, ikisi de borçlanmışlar ya da neleri varsa ipotek etmişlerdi), babam bile ortaklardan birinin ayrılması gerektiğini anladı. Bu yüzden (o sırada artık birbirleriyle konuşmuyorlardı) Yargıç Benbow'un aracılığıyla buluşup, alım satım için bir fiyatta anlaştilar; demiryoluna yatırdıkları paranın yanında gülünç bir fiyattı bu ama ikisi de ötekinin gereken parayı bulamayacağına inanıyordu – en azından babamın iddiasına göre, Redmond babamın parayı bulacağına

inanmıyormuş. O nedenle Redmond düşük fiyatı kabul etti ama babamın yeterli parası olduğu ortaya çıktı. Her ne kadar Buck McCaslin Amca babamın, demiryolu şöyle dursun, bir domuzun yarı hissesine bile razı gelmeyip ortaklığı bozacağını, sonra da ayrıldığı ortağının ya yeminli düşmanı ya da ömür boyu dostu olacağını söylediye de, babama göre olaylar asıl bundan sonra başlamış. Böylece ortaklar ayrıldılar, babam demiryolunu tek başına bitirdi. O sıralar, babamın demiryolunu bitireceğini gören bazı Kuzeyli adamlar, babama veresiye bir lokomotif sattılar; babam lokomotife Jenny Teyze'nin adını verdi ve makinist bölmesindeki gümüş yağdanlığın üstüne onun adını yazdırdı; tren Jefforson'a ilk seferini geçen yaz yaptı; lokomotif çiçeklerle süslenmişti; makinist yerinde duran babam, Redmond'un evinin önünden geçerken trenin düdüğüne asılıp ortalığı çınlattı; istasyonda lokomotife yeni çiçekler eklendi, Güney'in bayrağı çekildi, konuşmalar yapıldı; beyaz elbiseli, kırmızı kuşaklı genç kızlar ve bir bando vardı; babam lokomotifin mahmuzuna çıktı ve konuşmasında hiç gereği yokken Bay Redmond'a sataştı. Hep böyle yapıyor, adamı rahat bırakmıyordu. O konuşmanın hemen ardından George Wyatt bana geldi ve şunları söyledi: "Doğru ya da yanlış, askerleri olan bizler ve yöredeki insanların çoğu, John'un haklı olduğuna inanıyoruz. Ama Redmond'un yakasını bıraksa iyi olur artık. Albayın sorunu nedir, biliyorum ben: Çok fazla adam öldürmek zorunda kaldı o, bu da bir insan için kötü bir şey. Hepimiz onun aslan gibi cesur olduğunu biliyoruz ama Redmond da korkak bir adam değil ve tek bir hatası yüzünden cesur bir kimseyi durmadan küçük düşürmenin bir yararı yok. Babanla konuşamaz mısın sen?"

"Bilmem ki," dedim. "Bir denerim." Ama fırsat bulamadım. Daha doğrusu, onunla konuşabilirdim, beni dinler ama söylediklerimi işitmezdi, çünkü lokomotifin mahmuzundan iner inmez doğruca Eyalet Meclisi üyeliği için yarışa girmişti. Belki, o tren hattı Jefforson'a geldikten sonra hiç şansı kalmadığını bile bile, sırf onurunu kurtarmak adına Redmond'un kendisine karşı seçime girmek zorunda olduğunu düşünmüş ya da bu yarışa sırf Redmond adaylığını açıklamış bulunduğu için girmişti – bunlardan hangisiydi, şimdi anımsamıyorum. Her neyse, ikisi de seçi-

me girdiler, sert, çekişirneli bir yarış oldu; babam hiçbir neden ya da gerek yokken (çünkü büyük bir farkla babamın kazanacağını ikisi de biliyordu) Redmond'un damarına basmaktan geri durmadı. Gerçekten de seçimi büyük farkla kazandı, artık rahata ermiştir, diye düşündük. Belki kendisi de öyle düşünmüştü – tıpkı ayyaşın içkiyi bıraktığına inanması gibi; işte Drusilla'yla bahçede gezindiğimiz o akşam üstü alacakaranlıkta, George Wyatt'ın bana söylediklerinden biraz söz edince, Drusilla kolumdan çıktı, beni kendine doğru döndürdü ve "Sen bunu nasıl söylersin? Sen, ha? Grumby'yi unuttun mu yoksa?" dedi.

"Hayır," dedim. "Asla da unutmayacağım."

"Asla unutmayacaksın. Ben unutturmam sana. Adam öldürmekten daha kötü şeyler var, Bayard. Ölmekten daha kötü şeyler var. Bazen düşünüyorum da, bir erkeğin başına gelebilecek en güzel olay, bir şeyi –en iyisi bir kadını– çok, çok, çok sevmek ve genç yaşta ölmektir; çünkü o zaman erkek inancından sapsamamış, olması gereken kişi olmuştur." Drusilla şimdi bana daha önce hiç bakmadığı gibi bakıyordu. O sırada bu bakışın ne anlama geldiğini bilmiyordum, bu akşama kadar da öğrenmeyecektim çünkü o gün ikimiz de babamın iki ay sonra öleceğinden habersizdik. Tek bildiğim, bana daha önce hiç bakmadığı gibi baktığı ve saçındaki mine çiçeği kokusunun yüz kat artarak – yüz kat güçlenerek– daha önce asla hayal etmediğim bir şey yaşayacağım bu alacakaranlıkta, her yeri kapladığıydı. Sonra Drusilla, "Öp beni, Bayard," dedi.

"Hayır. Sen babamın karısısın."

"Ve senden sekiz yaş büyüğüm. Ayrıca, senin dördüncü dereceden kuzenin oluyorum. Ve siyah saçlıyım. Öp beni, Bayard."

"Hayır."

"Öp beni, Bayard." Bunun üzerine yüzümü ona doğru eğdim. Ama o, durduğu yerden kıınıldamadı; bana bakarken, belinden yukarısını hafifçe geri çekti; bu kez "Hayır," diyen Drusilla oldu. Bunun üzerine ona sarıldım. O zaman bana yaklaştı ve kadınların yaptıkları, yapabildikleri bir hareketle, çözülüp kendini bıraktı, atları yöneten o bilek ve dirsek gücüyle kollarını boynuma doladı, bilekleriyle yüzümü yüzüne yaklaştırdı, derken bileklere artık gerek kalmadı; bu sırada o kadim ve ölümsüz

Yılan'ın simgesi otuz yaşındaki kadınları ve yazılarında onları anlatan erkekleri düşündüm, yaşamla edebiyat arasında derin bir uçurum bulunduğunu anladım – anladım ki, hayatı her yönüyle yaşayabilenler, yaşıyor; yaşayamayıp da bunun acısını içlerinde yeterince derinden duyanlar, yazar oluyorlar. Sonra Drusilla beni bıraktı; yere eğdiği yüzünü gene görebiliyordum; gözlerini kaldırmış, o karanlık, anlaşılmaz bakışıyla hâlâ beni süzüyordu; bu öpüşmeyi hiçbir zaman unutturmamak için kollarını, tıpkı az önce bana sarılırken yaptığına benzer bir hareketle (sanki tüm vaatlerin simgesi olan o biçimsel, boş hareketi tekrarlarcasına) yukarı kaldırdı; dirseklerini yanlara doğru açarak ellerini saçındaki mine çiçeğine götürdü; mineyi alıp ceke-timin yakasına takarken, hafifçe eğik başına, düzensiz kesilmiş kısa saçlarına, garip bir biçimde kaskatı bükülmüş, günün son ışıkları altında havada hafifçe parıldayan çıplak kollarına bakıp, karşısında kıvıldamadan dimdik durdum ve şöyle düşündüm: Savaş, onun kuşağından ve sınıfından tüm Güneyli kadınlara damgasını vurarak tek bir tip yaratmaya çalışmış ama başarılı olamamıştı; hepsinin gözlerinde, yaşadıkları aynı acılar vardı (Drusilla ile Jenny Hala'nın başlarına hemen hemen aynı şey gelmişti; şu farkla ki, Jenny Hala, kocası bir cephane arabası içinde eve getirilmeden önce onunla birkaç gece geçirmişti; oysa Drusilla ile Gavin Breckbridge nişanlıydılar, o kadar); ancak, bunun dışında, tüm kadınlar ödün vermeden bireyselliklerini korumuşlardı; onların tersine, erkeklerin çoğu, savaştan unutamadıkları, unutmayı göze alamadıkları (unutsalar, o anda ölürlerd) ortak bir deneyimle döndükten sonra, ömürlerini devletin eline bakarak geçiriyor, adlarının dışında, hiçbiri ötekinden pek farklı olmadan, içdiş boğalar gibi bomboş yaşıyorlardı.

"Şimdi babama söylemem gerek," dedim.

"Evet," dedi. "Söylemen gerek. Öp beni." Bu kez de önceki gibi oldu. Hayır, hayır. İkinci ya da bininci, hiçbiri ötekinin aynı değildir— bir delikanlının, genç bir erkeğin, otuz yaşın o ölümsüz ve simgesel kadınıyla her öpüşmesinde, hem öncekilerden gelen, hem de onlara eklenen bir şeyler vardır; kesinlikle hep aynı şey değildir; öncekilerin anısı, o andaki deneyimi içine almaz; her öpüşmede, önce öpücük, sonra anımsama gelir;

atlara hükmeden güç, nasıl bileklerle dirseklerde yatıyorsa, burada da hareketi, yorulmayan bir beceri ve her seferinde sanki yeni bir bilgiyle, yönlendirip denetleyen ustalıklı, gizli kaslar vardır: Geri çekildi; dönüp alacakaranlıkta hızla yürümeye başladı; bakmadan, "John'a söyle. Bu akşam söyle," dedi; daha önce de yüzüme hiç bakmamıştı.

Ben de öyle yapacaktım. Hemen eve dönüp çalışma odasına gittim; yanmayan şöminenin önündeki halının ortasına kadar yürüdüm ve nedense orada asker gibi dimdik durdum; babamın başının üstünden odanın karşı yanına doğru dümdüz göz hizasında bakarak, "Baba," dedim ve sustum. Çünkü beni duymadı bile. "Evet, Bayard?" dedi ama beni duymamıştı; oysa masanın başında hiçbir şey yapmadan hareketsiz, benim gibi hiç kıvılcıktan, oturuyordu; bir eli masanın üstündeydi; bu elinde bir puro, yanında bir konyak şişesi ile dolu ama dokunulmamış bir kadeh vardı; akşam üstü gelen son oylara göre seçimi büyük bir çoğunlukla kazandığını öğrenince nasıl bir zafer duygusuna kapılmışsa, o saatten beri düşünceli ve dalgın bir havaya bürünmüştü. Bu yüzden, akşam yemeğinden sonra söylemeye karar verdim. Birlikte yemek odasına gidip, Jenny Hala, sonra da Drusilla gelinceye kadar yan yana ayakta bekledik; Drusilla, üstünde o sarı tuvaleti, doğruca bana yaklaştı, yüzüme anlaşılmaz sert bir bakış fırlattıktan sonra yerine geçti; babam Jenny Hala'nın iskemlesini çekerken, o da iskemlesini çekmem için beni bekledi. Babam üstündeki dalgınlığı atmıştı; yemek masasının başındaki yerinde oturuyor, kendisi pek konuşmuyor, ama parıltılar saçarak heyecan içinde konuşup duran Drusilla'ya, son zamanlarda takındığı o biraz resmî, nazik ama hoşgörüsüz gururlu tavrıyla, arada bir karşılık veriyordu; sert ve boş sözlerle dolu nutukların atıldığı siyasal bir yarışa girmiş olmak, eskiden avukatlık nedir bilmeyen babamı avukat yapıp çıkmıştı sanki. Yemekten sonra Drusilla'yla Jenny Hala kalkıp odadan çıktılar, arkalarından gitmek için davranmadığım halde babam bana, "Sen kal" dedi ve Joby'ye, ilk özel demiryolu senetlerini ödemek için borç para bulmak amacıyla New Orleans'a son gidişinde aldığı şaraplardan bir şişe getirmesini söyledi. Ben gene, başının üstünden göz hizasında bakarak asker gibi ayakta duruyordum; o ise, avukat-

ların yapmacık ciddi tavırları ve hoşgörüsüz bakışlarıyla, masada yan dönmüş oturuyordu; çok değil biraz göbeklenmiş, saçları biraz kırışmıştı ama sakalı her zamanki gibi gürdü; etobur hayvanların gözlerindeki saydam ince zar, son iki yıldır onun gözlerinde de belirmişti; yırtıcı hayvanlar bu zarın gerisinden hiçbir otoburun görmediği, belki de görmeye cesaret edemediği, bir dünyaya bakarlar; daha önce ben bu bakışı, çok adam öldürmüş kimselerin –çok adam öldürdükleri için ömür boyu bir daha asla yalnız kalamayan kimselerin– gözlerinde görmüştüm. Gene, “Baba,” dedim ve söyledim.

“Ya, öyle mi?” dedi. “Otur.” Oturdum. Yüzüne baktım, kadehleri doldurdu; bu kez ortada duymamaktan daha kötü bir durum vardı: Aldırmamıştı bile. “Yargıç Wilkins söyledi, hukuk derslerin iyi gidiyormuş,” dedi. “Bunu duyduğuma sevindim. Şimdiye kadar işlerimde sana ihtiyacım olmadı ama bundan sonra olacak. Hedeflerimin eyleme dayanan kısmını tamamladım artık, senin o işlerde bir yardımın olamazdı bana; ülkenin ve zamanın gerektirdiği gibi davrandım ben; o tür işler için sen daha çok gençtin, onun için seni korumaya çalıştım. Ama şimdi ülke de, zaman da değişiyor; bunun ardından yeni düzeni pekiştirme, küçük hileler ve, kuşkusuz, düzenbazlıklar dönemi gelecek; bu tür işlerde ben, kundaktaki bebek kadar çaresiz kalırım; hukuk eğitimi gördüğün için, sen kendini – bizi – koruyabilirsin. Evet, ben amaçlarımı gerçekleştirdim ve şimdi sıra, ahlak açısından kendi evimde küçük bir temizlik yapmaya geldi. Hangi gerekçeyle, hangi nedenle olursa olsun, adam öldürmekten bıktım, usandım artık. Yarın kente, Redmond’la konuşmaya silahsız gideceğim.”

3

Eve gece yarısından hemen önce vardık; Jefferson’ın da içinden geçmemiz gerekmemişti. Bahçe kapısından içeri girmeden ışıkları, avizeleri görebiliyordum – holü, oturma odasını, Jenny Hala’nın Ringo’ya bile (fazla bir çabada bulunmadan ya da belki niyet bile etmeden) ‘salon’ demeyi öğrettiği odayı, sundurmayı

geçerek sütunlardan dışarı vuran aydınlığı, görüyordum. Derken atları, onların karartıları üzerindeki hafif deri ve toka parıltılarını, ardından da adamları –Wyatt’ı ve babamın eski birliğinin öteki askerlerini– gördüm; onların orada olacakları aklıma gelmemişti. Evet, onların orada olacaklarını unutmuşum; yorgunluk ve gerginlikten bitkin durumda, *Bu geceden başlamam gerekecek şimdi. Direnmeye başlamak için yarına kadar bile vaktim olmayacak*, diye düşündüğümü anımsıyorum. Sanırım bir gözcüleri, nöbetçileri, vardı; çünkü anlaşılan bahçedeki araba yoluna girdiğimizi hemen öğrenmişlerdi. George Wyatt beni karşıladı; kısırağımı durdurdum; tepelerinden ona ve Güneyli erkeklerin böyle durumlarda takındıkları o tuhaf, resmî tavırla onun birkaç metre gerisinde akbabalar gibi kümelenen ötekilere baktım.

“Evet, evlat,” dedi George.

“Nasıl—” dedim. “Sırtından—”

“Hayır, bir kalleşlik yok. Önden,” dedi. “Redmond korkak biri değil. John’un o kısa namlulu tabancası her zamanki gibi kol ağzındaydı ama hiç dokunmadı ona, kullanmaya kalkışmadı.” Nasıl kullandığını görmüştüm, bana göstermişti: Tabancayı (boyu on santim bile değildi) tel ve eski bir duvar saati zembereğinden kendi yaptığı bir kıskaçla içeriden sol elinin bileğine yatık olarak tutturuyordu; iki elini birden havaya kaldırıyor, birleştiriyor ve sanki yaptığı şeyi görmek istemezmiş gibi yüzünün önünde tuttuğu sol elinin altından tabancayı ateşliyordu; bir keresinde adamı öldürürken, kendi ceket kolunda bir delik açmıştı. “Hadi, içeri girmek istiyorsundur sen,” dedi Wyatt. Yana çekilirken, yeniden konuşmaya başladı: “Hangimiz olsak bu yükü senin omuzlarından alırız. Ben yaparım.” Ben daha atımı kımıldatmadan, konuşmak için ağzımı açmadan o, sanki tüm bunları, kendi söyleyeceklerini, benim söyleyeceklerimi, önceden hazırlamış ve ne diyeceğimi biliyormuş gibi, hızla sözlerine devam etti; bir eve girerken nasıl şapkasını çıkarır, ya da yabancı biriyle konuşurken nasıl “efendim” derse, düşünmeden şöyle ekledi: “Sen gençsin, çocuk yaştasın, bu tür işlerde deneyim sahibi değilsin. Ayrıca, evdeki o iki hanımı da düşünmen gerek senin. Baban anlayışla karşılardı eminim.”

“Ben hallederim,” dedim.

“Elbette,” dedi; sesinde hiçbir şaşkınlık belirtisi yoktu, çünkü bu konuşmayı önceden tasarlayıp hazırlamıştı: “Biz de senin böyle diyeceğini biliyorduk zaten.” Geri çekildi; atım sanki benim değil de onun emriyle yürümeye başlamıştı. Onlar da, hâlâ elden bırakmadıkları o şiddete susamış, ödünsüz, katı tavırlarıyla arkamdan geldiler. Derken, açık kapıyla pencerelerden vuran ışığın altında bir tiyatro sahnesini andıran sahanlıkta Drusilla’yı gördüm; üstünde sarı tuvaleti vardı; saçındaki mine çiçeğinin kokusunu buradan bile duyuyordum; merdivenlerin tepesinde kımıldamadan duruyor, ortalığa o iki el patlamanın çıkarmış olabileceği sestten daha yüksek bir sesle bir şey –gene şiddete susamış, tutkulu bir hava– yayıyordu. Şimdi attan inmiştim, biri kısırağımı alıp götürmüştü, sanki hâlâ eyerin üstünde oturuyor ve kendimi, oyunculardan biri gibi, Drusilla’nın önceden tasarladığı bir sahneye girerken görüyordum; geri planda da, trajedinin korosu olarak, Güneyli erkeklerin ölüm karşısında takındıkları o ödünsüz katı tavırlarıyla, Wyatt ve ötekiler duruyorlardı – eski Romalıların seyre koştukları bir şiddet sahneydi bu; sisli İskoç Protestanlığının, kızgın güneş altında kavrulan, kar soğuşundan sıcak çarpmasına sert geçişlerin yaşandığı bu ülkeye aşılmasının yarattığı bir sahnesiydi ve sonuçta bu topraklarda ikisinden de etkilenmeyen insanlar ortaya çıkmıştı. Ayakta mum gibi dimdik duran o hareketsiz sarı görüntüye doğru merdivenleri tırmandım; yalnızca bir elini uzatmak için kımıldadı; ikimiz yan yana, aşağıda toplanmış duran adamlara baktık; onların gerisinde, kapıyla pencerelerden taşan parlak ışığın sınır çizgisinde iyice birbirlerine sokulmuş atlar vardı. İçlerinden biri eşindi, kişnedi ve gem halkalarını şakırdattı.

“Teşekkür ederim, beyler,” dedim. “Halam ve—Drusilla da size teşekkür ediyorlar. Burada kalmanıza gerek yok. İyi geceler.” Homurdanarak arkalarını döndüler. George Wyatt durdu, başını çevirip bana baktı.

“Yarın mı?” dedi.

“Yarın,” dedim. Şapkaları ellerinde, yola koyuldular; yerde, sessiz ve yumuşak toprakta bile, ayaklarının uçlarına basarak yürüyorlardı – sanki o gece evde uyumak isteyen biri çıkabilir ya da içeride uyuyan kişi uyanabilirmiş gibi. Sonra gittiler; Dru-

silla ile ben, geriye dönüp sahanlığı geçtik; eli hafifçe bileğimin üstünde duruyor, gene de o elden tüm bedenime elektrik çarpmasını andıran karanlık, amansız bir şiddet duygusu yayılıyor; omzuma kadar gelen yüzü – kabaca kesilmiş saçları, her iki kulağının üstünde birer dal mine çiçeği, büyük bir heyecanla dikilmiş bana bakan gözleri. Holü de geçtik; eli, bileğime bastırmadan beni yönlendiriyordu, oturma odasına girdik. O zaman ilk kez farkına – ölüm denen değişikliğin farkına – vardım; sırf artık cansız olduğu için değil de onu yatar durumda bulduğum için. Ama daha yüzüne bakmamıştım çünkü bakarsam, katıla katıla ağlamaya başlayacaktım; Jenny Hala'nın yanma gittim; iskemlesinden yeni kalkmıştı; iskemlenin arkasında Louvinia ayakta duruyordu. Jenny Hala babamın küçük kardeşiydi; boyu Drusilla'dan uzundu ama yaşı ondan büyük değildi; kocası daha Savaş'ın başında, Fort Moultrie'de Kuzeyli bir firkateynden atılan bir şarapnelle ölmüştü; Jenny Hala altı yıl önce Carolina'dan yanımıza gelmişti. Ringo'yla ikimiz onu karşılamak için arabayla Tennessee Kavşağı'na gittik. Ocak ayında havanın açık olduğu soğuk bir gündü, tekerlek izleri buz tutmuştu; hava kararmaya başlamadan eve döndük; yolda Jenny Hala, başının üstüne tuttuğu dantelli bir şemsiyeyle önde, benim yanımda oturdu; Ringo ise arkada yerde, içinde iki şişe yıllanmış İspanyol şarabı ile iki yasemin çeliği bulunan hasır bir sepeti kucığında tutuyordu; o iki yasemin çeliği şimdi bahçede iki koca ağaç olmuştu; sepette Jenny Hala'nın Carolina'da, kendisinin, babamın ve Bayard Amca'nın doğdukları evden kurtarabildiği renkli camlar da vardı (babam bunları sonradan Halam için salonumuzun pencerelerinden birine taktırdı). Arabayla bahçe yolunda ilerliyorduk, babam (demiryolu inşaatından eve dönmüştü) merdivenlerden indi, Halamı kucaklayıp arabadan indirdi ve "Evet, Jenny," dedi; o da, "Evet, Johnny," dedi ve ağlamaya başladı. Şimdi ben yanma giderken Jenny Hala ayakta durup yüzüme baktı; saçları tıpkı babamın saçlarıydı – aynı azametli burun, aynı gözler onun bakışlarında hoşgörüsüzlük değil, dikkat ve büyük bir bilgelik vardı. Hiçbir şey söylemedi, hafifçe omuzlarımdan tutarak beni öptü. O sırada sanki şu anlamsız merasim bitse artık, diyerek korkunç bir sabırla bekleyen Drusilla, tek perdeden, çingirak

gibi çıkan soğuk, zafer dolu berrak bir sesle, "Hadi gel, Bayard," dedi.

Jenny Hala, Drusilla'ya "Sen artık yatsan iyi olmaz mı?" dedi.

Drusilla aynı heyecanlı, berrak, çınlayan sesiyle "Evet. Ah, evet," dedi. "Uyumak için dünya kadar vaktim olacak benim." Arkasından gittim; eliyle gene hafifçe yönlendiriyordu beni, şimdi babama baktım. Kılıç, tüy sorguç, hepsi tastamamdı; o farkın –beklediğim ama yemek yedikten sonra midenin bir süre sindirime geçmemesi gibi, henüz bilincine varamadığım, geri dönüşü olmayan o değişikliğin– dışında her şey tam zihnimde canlandırdığım gibiydi; iyi tanıdığım ama ömrümde ilk kez huzurlu gördüğümü fark ettiğim o yüze –burna, saçlara, hoşgörüsüzlüğü örten gözkapaklarına– bakarken duyduğum sonsuz acı ve pişmanlık dahil her şey, düşündüğüm gibiydi; bir zamanlar, kuşkusuz yok yere dökülen kanların görünmeyen lekeleriyle kaplı hareketsiz boş ellerine –şimdiki hareketsiz durumlarında, o kanlı eylemleri gerçekleştiremeyecek ölçüde beceriksiz görünen o ellere– baktım (sonraları her zaman, babam aklında hep bu eylemlerle yatmış, onlarla kalkmış olmalıydı ve belki de ellerinin şimdi hareketsiz kalmasından memnundu); insan bedeninin başlangıçta beceriksizce tasarlanmış olan, ancak sonradan yaratılış amaçlarının çok ötesinde ya da bağışlanamayacak şeyler yapmayı öğrettiğimiz bu garip eklentileri, hoşgörüsüz bir yüreğin sımsıkı bağlandığı yaşamdan vazgeçmişlerdi artık; az sonra katıla katıla ağlamaya başlayacağımı anladım. Drusilla iki kez seslenmiş olmalı; ikincisinde döndüm ve bir anda Jenny Hala ile Louvinia'nın bize baktıklarını gördüm; Drusilla'nın sesi soğuk ve çingirak gibi çıkmıyordu şimdi; ölümün doldurduğu o sessiz odanın içine doğru ateşli bir fısıltıyla, "Bayard," diye seslendi. Karşıma geçti, iyice yaklaşmıştı; her biri bir elinde iki düello tabancasını bana uzatırken, saçındaki mine çiçeklerinin kokusu yüz kat artmıştı sanki. Tıpkı geçen yaz "Öp beni" dediği sesiyle, "Al bunları, Bayard," dedi; tabancaları elime tutuşturdu; şiddete susamış, ateşli bir heyecanla gözlerini bana dikmişti; davetkâr, ateşli, baygın bir sesle konuştu: "Al. Senin için sakladım bunları. Şimdi veriyorum. Ah, ileride teşekkür edeceksin bana; yalnızca

Tanrı'nın olan bir hakkı Tanrı'dan alıp senin ellerine verdiğim, o hakkı sana bıraktığım için hatırlayacaksın beni. Hissediyor musun onları? – Doğru, adalet kadar doğru olan bu uzun namluları, intikam kadar hızlı olan (senin de çektiğin) bu tetikleri, aşkın bedensel biçimi gibi ince, şaşmaz ve ölümcül olan bu tabancaları avuçlarında hissediyor musun?" Gene dirseklerinden büktüğü kollarını havaya kaldırdı, göz açıp kapayıncaya kadar saçlarındaki iki mine çiçeğini çekip çıkardı, birini yakama takmıştı bile, ötekini avcunda ezdi; bu sırada, fısıltıyı geçmeyen aynı ateşli sesle, çabuk çabuk şöyle dedi: "İşte oldu. Birini (solmayacak olanı), yarın yakana takman için sana veriyorum, ötekini ise kaldırıp yere atıyorum, işte böyle —" ezdiği çiçeği ayaklarının dibine bıraktı. "Benim için mine çiçeği yok artık, bir daha da asla olmayacak. Şimdiye kadar mine kokusunu cesaretin kokusundan hep üstün tuttum ben; tüm istediğim oydu. Şimdi dur, bir bakayım sana." Geri çekildi, dikkatle bana baktı; yüzü heyecanlı, şiddete susamış yaşsız hummalı gözleri pırıl pırıldı. "Ne güzelsin sen, biliyor musun? Ne kadar güzel: Gençsin, öldürmeye, intikam almaya iznin var; çıplak ellerinde göklerin Şeytan'ı cennetten kovmuş ateşini tutuyorsun sen. Hayır; ben. Ben verdim o ateşi sana; ellerine bıraktım; ah, ileride teşekkür edeceksin bana, ben ölünce ve sen yaşlanıp kendi kendine, 'Hayatta her şeyi tattım ben,' dediğin zaman, beni hatırlayacaksın.— Sağ elinle, değil mi?" diye sordu. Yaklaştı, daha ne yapacağını anlamama fırsat kalmadan, hâlâ tabancalardan birini tutan sağ elimi yakaladı, ben bunu neden yaptığını daha kavrayamadan eğildi ve öptü. Sonra şiddetli, coşku dolu, alçakgönüllü bir tavırla eğildiği yerde, birden donup kaldı; hâlâ tenime değen ateş gibi dudakları ve elleri, ölü yapraklar kadar hafifti, gene de onlardan içime karanlık, derin, sonsuz bir huzursuzluk duygusu doluyordu. Kadınlar bilge kişiler olduklarından, dudaklarının ya da parmaklarının bir dokunuşuyla ilettikleri bilgiler, hatta kehanetler, hantal beyne uğrama zahmetine girmeden doğruca yüreğe ulaşır. Şimdi doğrulup dimdik durdu; gözleri bomboştı, yalnızca yüzünde inanmadığı bir şeyle karşılaşan birinin dayanılmaz şaşkın ifadesiyle tam bir dakika bana baktı; bana öyle geldi ki, Jenny Hala ile Louvinia bizi izlerlerken, ben tam bir dakika orada durup Drusilla'nın gözle-

rinin dolmasını bekledim. Kanı yüzünden tümüyle çekilmişti; hafifçe aralanan dudakları, ev kadınlarının reçel kavanozlarını kapamak için kullandıkları lastik halkalar gibi solgundu. Derken gözleri ihanete uğramanın derin acısıyla doldu. "Ah, yapmayacak—" dedi. Şaşkınlık ve korkuyla, "Yapmayacak—Bir de elini öptüm," diye fısıldadı; "*Elini öptüm onun!*" Gülmeye başladı, gülüşü yükselip bir çığlık –gülen bir çığlık– olurken, eliyle ağzını kapayarak çıkan sesi boğmaya çalıştı; kahkaha, parmaklarının arasından kusmuk gibi taşıyor, uğradığı ihanete inanamayan gözlerle hâlâ bana bakıyordu.

Jenny Hala, "Louvinia!" dedi. İki birden Drusilla'nın yanına gittiler. Louvinia yaklaşp Drusilla'yı tuttu; Drusilla yüzünü ona döndü.

"Elini öptüm, Louvinia!" diye bağırdı. "Gördün, değil mi? *Elini öptüm onun!*" Kahkahası yeniden yükselip çığlığa, gülen bir çığlığa dönüştü; ağzını fazla dolduran bir çocuk gibi eliyle kapayıp kahkaha sesini gene bastırmaya çalıştı.

"Yukarı götür onu," dedi Jenny Hala. Ama onlar kapıya doğru ilerlemeye başlamışlardı bile; Louvinia neredeyse Drusilla'yı taşıyordu; kapıya yaklaşırlarken kahkaha sesi alçalıyor, sanki yeniden yükselmek için ıslıl ıslıl yanan boş holün daha geniş alanını bekliyordu. Derken ses kesildi; odada Jenny Hala'yla ikimiz kalmıştık ve ben çok geçmeden ağlamaya başlayacağımı anladım. İnsanın kusacağını hissetmesi gibi, ben de soluğumu kesen bir ağlama nöbetinin başladığını hissediyordum; sanki odada, evde yeterli hava yoktu; güneşin daha yaz yörüngesinden sanki bir türlü kurtulamadığı basık, sıcak gökyüzünün altında, hiçbir yerde soluyacak, ciğerlere çekecek hava kalmamış gibiydi. Şimdi de Jenny Hala ancak iki kez "Bayard" dedikten sonra duyabilmişim: "İyi. Demek öldürmeye kalkışmayacaksın onu."

"İyi mi?" dedim.

"Evet, iyi. Drusilla, çılgın zavallı bir genç kadın; onun etkisinde kalma. Baban da etkilemesin, çünkü o hayatta değil artık. Yarın sabah seni bekleyecek olan George Wyatt ile ötekilerin de etkisi altında kalma. Senin korkmadığını ben biliyorum."

"Evet, ama bunun bana ne yararı var ki? Ne yararı var?" dedim. "Benim bunu kendime kanıtlamam gerekiyor."

“O zaman seni zorlayan yalnızca Drusilla, yalnızca baban, yalnızca George Wyatt ile Jefferson halkı değil, öyle mi?”

“Evet, öyle,” dedim.

“Yarın beni görmeden şehre gitmeyeceğine söz verir misin?”

Ona baktım; bir an karşılıklı bakiştık. Sonra tek bir hareketle omuzlarından tuttu, beni öptü ve bıraktı. “İyi geceler, oğlum,” dedi. Ardından o da çıkıp gitti ve artık kendimi bırakabilirdim. Biliyordum ki, bir dakika içinde babama bakacak ve işte o zaman kendimi tutamayacaktım; derken baktım; ağlamaya başlamadan önce uzun bir süre soluğumu tuttuğumu, tıkanığımı hissettim; bu sırada belki “Elveda, baba,” demeliyim diye düşündüm ama demedim. Bunun yerine odadaki piyanoya doğru yürüyüp tabancaları dikkatle üstüne bıraktım; hâla kendimi tutuyor, birden katıla katıla ağlamamaya çalışıyordum. Derken kendimi dışarıda, verandada buldum ve (ne kadar zaman sonra, bilmiyorum) pencereden içeri baktım, Simon babamın yanında bir tabureye yumulmuş oturuyordu. Simon, Savaş sırasında babamın emir eriydi; Savaştan döndüklerinde Simon’un üstünde de üniforma vardı (Güneyli er ceketinde, Kuzeylilerin tuğgenerallik yıldızı takılıydı); babama üniformasını giydirdikleri için, şimdi o da kendi üniformasını giymişti; yanındaki tabureye yumulmuş, ağlamadan, beyazların özelliği olan ama zencilerin hiç bilmedikleri o boş, kolay gözyaşlarını dökmeden, alt dudağı hafifçe sarkmış, hareketsiz oturuyordu; bir tutam çalıyı andıran kuru, cılız, kara elini kaldırıp tabuta dokundu, sonra geri çekti; bir ara başını çevirince, hiç kırpmadığı kızarmış gözlerini köşeye kısırılmış bir tilki gibi devirdiğini gördüm. Artık kendimi bırakmıştım, orada durduğum yerde hüngür hüngür ağladım – pişmanlıklara, acılara, kederlere, her şeye, her şeye dayanabilen, bunlar karşısında ayakta kalabilen şu dilsiz, hissiz, zavallı kemiklerimiz için dökülen gözyaşlarıydı bunlar.

4

Bir süre sonra çobanaldatanların sesleri kesildi, ardından gündüzün ilk kuşunun, bir mukallidin sesini duydum. O da bütün

gece ötmüştü ama flütü andıran uykulu baygın ötüşü değildi şimdiki, gündüz ötüşüydü. Derken hepsi birden başladılar – ahırdaki serçeler, Jenny Hala'nın bahçesindeki ardıç kuşu; meradan gelen bir bildircin sesi de duydum; oda aydınlanmıştı artık. Ama yataktan hemen kalkmadım. Ellerim başımın altında, yattığım yerde (gece üstümü çıkarmamıştım) Drusilla'nın mine çiçeğinin iskemledeki ceketinden gelen hafif kokusunu alıyor, bir yandan da ışığın çoğalışını, güneş yükseldikçe pembeye dönüşünü izliyordum. Bir süre sonra Louvinia'nın arka bahçeden eve yaklaştığını, mutfığa girdiğini duydum; önce kapının sesini, sonra da sandığın içine attığı bir kucak dolusu odunun çıkardığı gürültüyü işittim. Çok geçmeden tek atlı, çift atlı arabalarla gelmeye başlayacaklardı; ama daha vakit vardı çünkü onlar da bekleyip önce benim ne yapacağımı göreceklerdi. Bu yüzden, yemek odasına indiğimde evin içi sessizdi; Simon'un oturma odasındaki horlaması dışında çıt çıkmıyordu; belki hâlâ o taburede oturuyordu ama gidip bakmadım. Bunun yerine yemek odasının penceresinde durdum, Louvinia'nın getirdiği kahveyi içtim; sonra ahıra gittim; avluyu geçtiğim sırada mutfak kapısından Joby'nin beni izlediğini gördüm; ahırda Loosh, elinde kaşığı, Betsy'nin başının ardından bana bakıyordu ama Ringo başını bile çevirmedi. Sonra Jüpiter'i tımar ettik. Bu işi Jüpiter bize sorun çıkarmadan yapabilecek miydik, bilmiyordum çünkü her zaman önce babam gelir, Jüpiter'e dokunur, kımıldamadan durmasını söyler, Loosh tımar ederken Jüpiter de mermerden (daha doğrusu açık renk tunçtan) yapılma bir at gibi hareketsiz dururdu. Ama önce biraz huysuzluk ettiyse de, benim yanımda da kımıldamadan durdu; tımar işi bittiğinde, saat nereyse dokuzu bulmuştu; biraz sonra gelmeye başlayacaklardı, onun için Ringo'ya Betsy'yi evin önüne getirmesini söyledim.

Eve doğru yürüyüp hole girdim. Beni soluksuz bırakan o ağlama nöbetine bir süredir tutulmamıştım ama havasızlık ölümün bir parçası olarak orada hazır bekliyordu; sanki babam, ölünce artık ihtiyacı kalmadığından, evin içindeki tüm havayı, gerçekleştirdiğini düşündüğü hayalleriyle birlikte, alıp götürmüş gibiydi. Jenny Hala beni bekliyordu sanırım; sessizce birden yemek odasından çıktı; giyinmiş, babaminkine benzeyen

saçlarını düzgünce taramıştı; halamın gözleri babaminkiler gibi değildi, çünkü babamdaki hoşgörüsüzlüğün yerini halamın gözlerinde yalnızca dikkat ve ağırbaşlılık almıştı; onda, kendini acıma duygusuna kaptırmayan bir bilgelik vardı. "Gidiyor musun?" dedi.

"Evet, gidiyorum," dedim. Yüzüne baktım. Evet, şükürler olsun ki, sesinde acıma yoktu. "Çünkü hakkımda kötü düşünülmesini istemiyorum."

"Ben zaten düşünmem," dedi. "Bütün gün ahırın üstündeki odada saklansan bile öyle düşünmem ben."

"Belki Drusilla gittiğimi bilirse. En azından şehre gittiğimi."

"Hayır. Hayır, Bayard." Birbirimize baktık. Sonra o, "Peki, git söyle. Drusilla yataktan kalktı," dedi. Bunun üzerine ben ağır adımlarla yukarı çıktım; acele etmiyordum, çünkü hızlı yürüsem ağlama nöbeti yeniden başlayabilir ya da merdivenin dönemecinde ya da tepesinde bir an için yavaşlamak zorunda kalır, devam edemezdim. Bu yüzden ağır ve düzgün adımlarla holü geçip kapıyı vurdum ve açtım. Drusilla pencerenin önünde oturuyordu, üstünde yatak odasında giydiği yumuşak, bol bir sabahlık vardı, omuzlarına dökülecek saçları bulunmadığından, kadınların sabahları yatak odalarındaki görüntüleri onda hiçbir zaman olmamıştı. Başını kaldırdı, oturduğu yerden hummalı, parlak gözlerle bana baktı; mine çiçeğini ceketimin yakasından hâlâ çıkarmadığımı anımsadım; o gene gülmeye başladı. Kahkahalar sanki ağzından çıkmıyor, insanın canı acıyana kadar kustuğu halde kasmaya devam etmek zorunda olduğu zamanlardakine benzer ıstıraplı korkunç bir kasılmayla, ter gibi tüm yüzünden –sanki başka bir insanın gözleriymiş, ya da kaynayan bir kazanın dibindeki hareketsiz iki zift, ya da kömür parçasıymış gibi duran ve gördüğüne inanamayan bir ifadeyle bana bakan o parlak gözleri dışında, yüzünün her yanından– fıskırıyor-du: "Elini öptüm! *Elini öptüm onun!*" İçeri Louvinia girdi; hemen arkamdan Jenny Hala göndermiş olmalıydı; ağlamaya başlamak için gene ağır ve düzgün adımlarla merdivenlerden aşağıya indim; dün üniversitede Bayan Wilkins'in yaptığı gibi holdeki avizenin altında durmuş bekleyen Jenny Hala'nın yanına doğru yürüdüm. Elinde şapkamı tutuyordu. "Bütün gün ahırda sak-

İnsan bile öyle düşünmem, Bayard," dedi. Şapkayı aldım. Sanki bir yabancıyla, bir konuğuyla konuşuyormuş gibi sakin, tatlı bir sesle bana şöyle dedi: "Charleston'da geceleri ablukayı kıran bir sürü adam görmüştüm. Bunlar bir bakıma kahraman kişilerdi – Güney Eyaletleri Birliği'nin yaşamasına yardım ettikleri için değil, anlıyorsun ya, küçük oğlan çocukların ya da budala genç kadınların gözünde Davy Crockett ya da John Sevier nasıl kahramansa, onlar da o anlamda kahramandırlar. İçlerinde biri vardı – bir İngiliz. Onun abluka kırıcılara katılması için hiçbir neden yoktu; hepsi gibi o da para peşindeydi elbette. Ama bizim gözümüzde o, bir Davy Crockett idi, çünkü o sıralar para nedir, neye yarar, hepimiz unutmuştuk artık. Bir zamanlar efendiden bir adammış ya da adını değiştirmeden önce hep efendiden kimselerle arkadaşlık edermiş; konuşması yedi kelimeyle sınırlıydı, bence bu kadarı işini pekâlâ görüyordu. Bunlardan ilk dördü, 'Ben rom alacağım, teşekkürler,' idi; ardından, romu gelince, geri kalan üçünü kullanır, karşısında eli şampanyalı, dekolte kıyafetli hangi kadın varsa ona doğru, 'Gecen aysız olsun,' derdi. Ben de sana gecen aysız olsun, diyorum, Bayard."

Ringo, Betsy'yi getirmiş ön merdivenlerde beni bekliyordu. Şimdi de yüzüme bakmadı; dizginleri elime verirken bile suratı asık ve üzgündü. Ama bir şey demedi, ben de ona bakmadım. Belli ki tam zamanında çıkmışım; bahçe kapısında Compson'ların arabasını geçtim, General Compson şapkasını çıkarıp beni selamladı, ben de aynı şeyi yaptım. Kent dört mil uzaktaydı, ben daha iki mil gitmemiştim ki, arkamdan bir atın yaklaştığını duydum; dönüp bakmadım çünkü gelenin Ringo olduğunu biliyordum. Dönüp bakmadım; araba atlarından birine binmişti, atını sürüp yanıma geldi ve bir süre dosdoğru yüzüme baktı; suratı asık ve kararlıydı; meydan okurcasına yüzümde dolaşan gözleri kızarmıştı; birlikte yola devam ettik. Artık kente girmiştik; atlarımızı meydana açılan gölgeli uzun caddenin sonundaki yeni adliye binasına doğru sürdük; saat şimdi on birdi: Kahvaltı vakti çoktan geçmiş ama daha öğlen olmamıştı; bu yüzden sokakta yalnızca kadınlar vardı; onlar belki beni tanımazlar, en azından aniden açılan gözleri sanki bacaklarındaymış gibi birden durup soluklarını tutarak bana bakmazlardı; bakışlar biz meydana va-

rınca başlayacaktı, bu yüzden *Keşke Redmond'un yazıhanesinin merdivenlerine ulaşıp yukarı çıkıncaya kadar görünmez olabilseydim*, diye düşündüm. Ama olamazdım, görünmez adam değildim ben; atlarımızı Holston House'a doğru sürdük; sundurma korkuluklarında sıra sıra dizili ayakların birden sessizce indiğini gördüm; onlara bakmadım, Betsy'yi durdurdum, Ringo atından inene kadar bekledim, sonra ben de atımdan inip dizginleri ona verdim. "Beni burada bekle," dedim.

Sesini yükseltmeden, "Ben de seninle geliyorum," dedi; sessiz kaçamak bakışlar altında orada durup, suikast hazırlığı yapan iki yabancı gibi alçak sesle konuştuk. Derken, gömleğinin altından fark edilen tabancasını gördüm; belki de Grumby'yi öldürdüğümüz gün ondan aldığımız tabancaydı bu.

"Hayır, sen gelmiyorsun," dedim.

"Evet, geliyorum."

"Hayır, gelmiyorsun." Böylece, kızgın güneş altında yürüyüp gittim. Şimdi neredeyse öğlen olmuştu ve ben yakamdaki mine çiçeğinin kokusu dışında hiçbir koku duyamıyordum; sanki mine çiçeği tüm güneşi, bir türlü gelemeyen o sonbahar günü havada asılı kalan tüm şiddetli sıcağı içine çekmiş, imbikten geçiriyordu ve şimdi ben, bir puronun çıkardığı duman bulutu içinde yürür gibi, mine kokusundan bir bulutun içinde yürüyordum. Derken yanımda George Wyatt belirdi (nereden geldiğini bilmiyorum), onun birkaç metre arkasında da babamın eski askerlerinden beş altı kişi vardı; George kolumdan beni bir kapı aralığına çekerek, soluğunu tutmuş bekleyen aç bakışlardan uzaklaştırdı.

"Babanın çift namlulusu yanında mı?"

"Hayır," dedim.

"İyi," dedi. "Onu kullanmak zordur. Albay dışında doğru dürüst kullanan çıkmadı bu tabancaları; ben hiç yapamadım. Onun için sen şunu al. Bu sabah denedim, atışı iyi. Al işte." Tabancayı cebime sokuşturmaya başlamıştı bile; sonra, dün akşam elimi öptüğü sırada Drusilla'ya olan, ona da oldu sanki – beyne uğramadan, dokunma yoluyla doğrudan doğruya tüm yaşamına yön veren yalın ilkelere ulaşan bir iletiydi bu; öyle ki, o da elindeki tabancayla birden geri çekildi, çığına dönen soluk göz-

leleriyle yüzüme baktı ve öfkeden kısılmış bir sesle, "Kimsin sen, ha? Adın Sartoris mi senin? Yemin ederim, sen öldürmezsen, ben öldürürüm onu," diye fısıldadı. Şimdi soluğum kesilmiş gibi olmadı da, içimde Drusilla'nımkine benzer korkunç bir gülme ve "Drusilla da böyle söylemişti," deme isteği belirdi. Ama kendimi tuttum. "Ben gereğini yapacağım. Siz karışmayın bu işe. Yardıma ihtiyacım yok," dedim. Bunun üzerine George Wyatt'ın öfkeli gözleri, tıpkı ışığı kısılan bir lamba gibi gitgide soluklaşıp yumuşadı.

Tabancayı cebine geri koyarken, "Eh, kusuruma bakma, evlat," dedi; "John'un mezarında rahat yatmasını engelleyecek bir şey yapmayacağını bilmem gerekirdi. Biz arkandan gelip merdivenlerin başında bekleyeceğiz. Şunu unutma: Redmond cesur adamdır ama dün sabahtan beri tek başına yazıhanesinde oturmuş seni bekliyor; sinirleri iyice bozulmuştur."

"Unutmam," dedim. "Yardıma ihtiyacım yok." Yürümeye başlamıştım ki, hiç yokken birdenbire kendi kendime, "Gecem aysız olsun," diye mırıldandım.

"Ne?" diye sordu George. Karşılık vermedim. Şimdi kızgın güneş altında meydanı geçtim; George'la arkadaşları biraz geriden peşimden yürüdüler ve ben iş bitene kadar onları bir daha görmedim; çevremde hareketsiz gözlerle uzakta duran insanlar vardı; bunlar daha beni izlemeye başlamamışlardı; dükkânların önlerinde, adliye binasının kapısının oralarda toplanmış bekliyorlardı. Mine çiçeğinin şimdi iyice keskinleşen kokusu içinde durmadan yürüdüm. Sonra gölgeye girdim; durmadım, tuğla duvara çivilenmiş 'B.J. Redmond, Avukat' yazılı solgun küçük tabelaya bir göz attım ve dava açmaya gelen şaşkın köylülerin kaba ayakkabılarının aşındırdığı, çiğnenmiş tütün tükürükleriyle leke leke olmuş tahta merdivenleri çıkmaya başladım; loş koridorda yürüyüp gene 'B.J. Redmond' yazan kapıyı bir kez vurdum ve açtım. Redmond çalışma masasında oturuyordu; boyu babamdan pek fazla uzun değildi ama zamanının çoğunu oturduğu yerden insanları dinlemekle geçirdiğinden, babamdan daha tıknazdı; yeni tıraş olmuş, tertemiz giyinmişti; kendisi avukattı ama yüzü avukat yüzü değildi – gövdesinden beklenmeyecek ölçüde inceydi; gergindi (ve evet, şimdi anlıyorum ki,

hüzünlü bir yüzdü bu), özenle yeni tıraş olduğu halde bitkin görünüyordu; önündeki masanın üstünde, elinin altında gevşekçe duran ve herhangi bir hedefe çevrili olmayan bir tabanca vardı. Derli toplu temiz, loş odada içki, hatta tütün kokusu bile yoktu, oysa sigara içtiğini biliyordum. Hiç durmadım. Ona doğru yürüdüm. Kapıdan masaya kadar olan uzaklık altı metreden azdı ama ben sanki zaman ve mekân dışı bir düş dünyasında yürüyordum; nasıl Redmond oturduğu yerde hareket etmiyorsa, benim yürüme eylemim de mekânda ilerlemek için değildi sanki. Konuşmadık. Karşılıklı neler söyleneceğini ve bunun gereksizliğini ikimiz de biliyor gibiydik; o önce, "Çık git buradan, Bayard; git, evlat," sonra da, "Peki öyleyse, çek tabancanı. Sen çekene kadar bekleyeceğim," diyecekti herhalde ve bunları söylese de, söylemese de sonuç değişmeyecekti. Bu yüzden hiç konuşmadık; tabanca masadan kalkarken, duraklamadan ona doğru yürüdüm. Tabancaya baktım, namlusu yana dönüktü, eli titremediği halde beni ıskalayacağını anladım. Ona doğru -elinde kaya gibi sağlam tuttuğu tabancaya doğru- yürüdüm; kurşun sesi duymadım. Belki patlamayı da duymamıştım ama beyaz gömleğinde aniden beliren turuncu bir parıltı ve duman gördüğümü anımsıyorum; aynı parıltıyla dumanı Grumby'nin giydiği kirli Güney üniformasının göğsünde de görmüştüm; gözlerim, beni hedef almadığını bildiğim o yana dönük namluydaydı hâlâ; derken ikinci turuncu parıltıyı ve dumanı gördüm, ancak bu kez de patlama sesi duymadım. O zaman durdum; bu iş bitmişti artık. Tabancanın biraz sarsılarak masaya doğru inişini izledim; Redmond tabancayı bıraktı, iki eli de masanın üstünde, arkasına yaslandı; yüzüne baktım; insan bulunduğu yerde ciğerleri için soluyacak hava kalmayınca kendini nasıl hisseder, biliyordum. Doğruldu, sert bir hareketle iskemlesini geriye itti, başını garip bir biçimde yana eğerek ayağa kalktı; başı hâlâ eğik, gözleri görmüyormuş gibi, bir kolunu ileri uzattı, ayakta duramayacakmış gibi öteki eliyle masaya tutundu; dönüp duvara doğru gitti, askıdan şapkasını aldı ve başı hâlâ bir yana eğik, bir eli öne uzanmış durumda sarsak sarsak yürüyerek yanımdan geçti, kapıya vardı ve dışarı çıktı. Cesur bir adamdı, aksini kimse söyleyemez. Merdivenlerden inip George Wyatt ile babamın eski askerlerinden altısının

beklediği caddeye çıktı (Wyatt'ın öteki adamları da şimdi caddeye koşmaya başlamışlardı); dimdik tuttuğu başında şapkası (sonradan bana, adamın birinin "O çocuğu da mı öldürdün?" diye bağırdığını söylediler), tek kelime konuşmadan, dosdoğru ileriye bakarak aralarından yürüyüp geçti, sırtı onlara dönük olarak istasyona gitti; güney treni istasyona yeni girmişti, yanında hiçbir şey olmadan trene bindi, Jefferson'dan, Mississippi'den ayrıldı, bir daha da hiç dönmedi.

Merdivenlerde, sonra koridorda, sonra da odanın içinde ayak sesleri duydum ama bir süre daha (çok da uzun bir süre değil elbet) önceden Redmond'un oturduğu gibi ben de masada oturdum; tabancanın yan tarafı elimin altında hâlâ sıcaktı; tabancayla alnımın arasında duran elim gitgide hafifçe uyuşuyordu. Derken başımı kaldırdım; adamlar küçük odayı doldurmuştu. George Wyatt, "Aman Tanrım! Tabancasını elinden çekip aldın, sonra da ıskaladın, hem de *iki kez* ıskaladın, öyle mi?" dedi. Ardından yanıtı kendisi verdi - Drusilla gibi o da şiddeti iyi anlıyordu ama, George'un yanıtı aslında bir karakter değerlendirmesiydi: "Hayır, dur. Sen üstünde bir çakı bile olmadan odaya girdin ve onun iki kez ateş edip ıskalamasını bekledin. Ey yüce Tanrım." Arkasına döndü, "Hadi, hepiniz dışarı! White, sen atma atla, Sartoris Çiftliği'ne git, yakınlarına haber ver, iş tamam, Bayard'a bir şey olmadı, de. Hadi koş!" dedi. Bunun üzerine adamlar çıkıp gittiler; şimdi geride yalnız George kalmıştı ve akıl yürüten değil de, anlamaya çalışan o keskin soluk bakışıyla beni süzüyordu. "İnanamıyorum," dedi. "— Bir içki ister misin?"

"Hayır," dedim. "Karnım aç. Bu sabah kahvaltı etmedim."

"Sabahleyin uyandıığında, aklına şu yaptığın şeyi yapmayı koymuşsan, elbette etmezsin. Hadi gel. Holston House'a gidelim."

"Hayır," dedim. "Hayır. Oraya gitmem."

"Neden? Utanacak bir şey yapmadın ki sen. Ben olsam öyle yapmazdım. Ben de bir el ateş ederdim. Ama senin seçimin buymuş, yoksa böyle davranmazdın."

"Doğru," dedim. "Aynı şeyi gene yapardım."

"Ben dünyada yapamazdım. - Bize gidelim mi, ha? Bir şeyler yer, sonra ordan çiftliğe gideriz. Yetiyecek kadar vaktimiz olur—" Ama ben bunu da yapamazdım.

“Hayır,” dedim. “Artık aç değilim. Ben eve gideyim.”

“Beklesen birlikte gideriz, olmaz mı?”

“Hayır, ben şimdi gideyim.”

“Burda kalmak istemezsin zaten,” dedi ve dışa dönük keskin soluk bakışlarını odada bir kez daha gezdirdi; dumanlar artık dağıldığı halde, sıcak ağır havada bir yerlerden hâlâ barut kokusu geliyordu. Bir kez daha, “İnanamıyorum,” dedi. “Belki sen haklısın, ailende sürüp giden ölmeler, öldürmeler yetti artık belki de, bir de bu eklenmes—Hadi kalk.” Yazıhaneden çıktık. Merdivenlerin dibinde durup bekledim, çok geçmeden atlarla Ringo geldi. Gene meydanı geçtik. Şimdi Holston House’un sundurma korkuluklarında hiç ayak kalmamıştı (saat on ikiydi) ama kapının önünde birtakım adamlar duruyordu, şapkalarını çıkarıp beni selamladılar, ben de şapkamla karşılık verdim, Ringo’yla atlarımızı sürüp yolumuza devam ettik.

Hızlı gitmedik. Çok geçmeden saat bir oldu, belki de biri geçiyordu; tek ve çift atlı arabalar yakında kentin meydanından hareket etmeye başlayacaklardı, bu yüzden meranın sonunda yoldan saptım; kısırağımdan inmeden çiftliğin bahçe kapısını açmaya çalışıyordum, Ringo atından inip kapıyı açtı. Amansız kızgın güneş altında merayı boydan boya geçtik; şimdi o yana baksam evi görebilirdim ama bakmadım. Derken dere yatağının basık, boğucu, havasız gölgesine girdik; eski çit sıırıkları hâlâ, Yankee’lerden aldığımız katırları saklamak için yaptığımız ağılın orada, çalılıarın içinde yerde duruyordu. Az sonra suyun sesini duydum, ardından güneş parıltılarını gördüm. Atlarımızdan indik. Sırt üstü yere uzandım, *Ağlama nöbeti şimdi gene başlasın isterse* diye düşündüm. Ama başlamadı. Uyumuşum, neredeyse daha düşüncemin sonuna varmadan uyumuşum. Hemen hemen beş saat uyudum ve hiç düş falan görmediğim halde, ağlayarak uyandım; kendimi alamayacak kadar şiddetli ağlıyordum. Ringo yanımda yere çömelmiş duruyordu; güneş batmıştı ama bir yerlerde bir kuş hâlâ ötüyordu; kuzeye giden akşam treninin düdüğünü, kısa kesik puf-puf’larını duydum; belli ki verilen bir işaretle bizim istasyonda durmuş, şimdi yeniden hareket ediyordu. Bir süre sonra ağlamayı kestim, Ringo dereden şapkasına su doldurup getirdi, ama ben kalkıp dereye indim, yüzümü orada yıkadım.

Mera hâlâ epeyce aydınlıktı, gene de çobanaldatan kuşları ötmeye başlamıştı; eve vardığımız sırada manolya ağacında şimdi o uykulu baygın gece ötüşüne başlayan bir mukallit vardı ve gökte ay gene bir ökçenin kıvrık kenarının ıslak kumdaki izi gibi duruyordu. Şimdi holde tek bir ışık yandığına göre cenaze kalkmıştı ama burnuma hâlâ, yakamdaki minenin kokusunu bile bastıran çiçek kokuları geliyordu. Babama bir kez daha bakmamıştım. Evden çıkmadan önce bakayım diye düşünmüş ama bakmamıştım; onu bir daha görmedim; elimizdeki resimleri işe yaramazdı çünkü ev onun cansız bedenini nasıl tutamazsa, hayattayken çekilmiş bir resmi de ölmüş halini gösteremezdi. Aslında onu son bir kez daha görmeme gerek de yoktu çünkü oradaydı ve hep orada olacaktı; Drusilla babamın hayallerinden söz ederken, belki babamın sahip olduğu bir şeyi değil de, bizlere miras bıraktığı bir şeyi anlatmak istemişti – asla unutamayacağımız bir şeyi; beyaz ya da siyah olalım, gözlerimizi ne zaman kapasak, zihnimizde onun canlı bedenine bile bürünecek bir şeyi. Eve girdim. Oturma odasında ışık yoktu; Jenny Hala'nın renkli camlarının takılı olduğu batı penceresinden içeriye, batan güneşin son parıltıları vuruyordu, o kadar; merdivenlerden yukarı çıkmak üzereydim ki Jenny Hala'nın odada, pencerenin yanında oturduğunu gördüm. Seslenip beni çağırmadı, ben de Drusilla'yı ona sormadan kapıya kadar yürüyüp orada durdum. "Drusilla gitti," dedi. "Akşam treniyle gitti. Montgomery'ye, Dennison'ın yanına." Dennison bir yıl kadar önce evlenmişti; Montgomery'de oturuyor, hukuk okuyordu.

"Anlıyorum," dedim. "Bir şey söylemedi mi—" Ama bunun da bir yararı yoktu, Jed White, saat birden önce buraya gelip anlatmış olmalıydı onlara. Ayrıca Jenny Hala da yanıt vermedi. Bana yalan söyleyebilirdi ama söylemedi, "Buraya gel," dedi. İskemlesine yaklaştım. "Diz çök, yüzünü göremiyorum."

"Lambayı yakayım, ister misiniz?" diye sordum.

"Hayır, diz çök sen." İskemlenin yanında diz çöktüm. "Öğleden sonra harika vakit geçirdin demek, ha? Anlat bana ne yaptın," dedi. Sonra omuzlarımdan tuttu. Ellerinin havaya kalkışını izledim, onları durdurmaya çalışıyor gibiydi; omzuma dokundukları zaman sanki bu ellerin ayrı, bağımsız bir yaşamları

vardı ve bana bir şey yapmaya çalışıyorlardı; halam ise benim iyiliğim için ellerini durdurmaya, engellemeye uğraşıyordu. Az sonra uğraşmayı bir yana bıraktı ya da engellemeye gücü yetmemişti, çünkü elleri havaya kalktı ve yüzümün iki yanına sımsıkı yapıştı; ardından, tıpkı Drusilla'nın kahkahalarında olduğu gibi, birden boşanan gözyaşları yanaklarından aşağı sel gibi aktı. "Ah, siz Sartorisler, lanet olsun hepinize. Lanet olsun! Lanet olsun!" dedi.

Holü geçerken yemek odasından gelen ışığı gördüm, çıkan seslerden Louvinia'nın akşam yemeği için sofrayı hazırladığını anladım. Bu yüzden merdivenler iyice aydınlıktı. Ama üst katın holü karanlıktı. Drusilla'nın oda kapısı açıktı (içinde artık hiç kimse yaşamayan tüm oda kapılarının açık durduğu biçimde açıktı); o ana kadar onun gerçekten gittiğine inanmadığımı fark ettim. Bu nedenle odanın içine bakmadım. Yürüyüp kendi odama girdim. İçeride uzun bir süre – odayı geçip üstünde küçük bir dal mine çiçeği duran yastığıma bakmaya kadar – hâlâ duyduğum mine kokusunun kendi yakamdaki çiçekten geldiğini sanmıştım. O tek küçük dal (Drusilla, hiç o yana bakmadan, bunların beş altı tanesini bir çırpıda koparıverirdi ve hepsi de makineden çıkmış gibi aynı boyda, aynı biçimde olurdu), tüm odayı, alacakaranlığı, akşamın tüm havasını, Drusilla'nın atların kokusunu bastırabilen tek koku dediği bu kokuyla doldurmuştu.

İç Savaş ya da Kuzey-Güney Savaşı ya da Union (Birlik) ile Confederacy (Konfederasyon) eyaletlerinin 1861-1865 yılları arasında yaptıkları savaş Amerikan edebiyatında çok önemli bir yer tutar. Özellikle Güneyli yazarlar için bu savaşın çok büyük bir anlamı vardır. Faulkner, ailesi de bu savaşta yer almış biri olarak, hem doğrudan hem göndermelerle bu savaşa pek çok yapıtında değinmiştir. *Yenilmeyenler*, yalnız Amerikan İç Savaşı'nın değil belki de bütün savaş edebiyatlarının en ilginç yapıtlarından biridir. Faulkner bu yapıtında savaşı arka plana alarak, yaşlı bir kadın, yeniyetmeliğe yaklaşan bir çocuk ve onun siyah-köle-arkadaşının başrolde olduğu bir "cephe gerisi" öyküsü kurar. Anlatıyı savaşa kendi özel birliğini kurup katılmış, çiftlik sahibi Albay John Sartoris'in oğlu Bayard Sartoris'in gözünden ve onun ağzından izleriz. Romana adını veren "yenilmeyenler" de bu, cephe gerisindekiler, yaşlı bir kadın ve bir çocukta süregelen direniştir, yoksa Güney'in orduları yenilmiştir...

Böylesine ağır bir özü Faulkner zaman zaman alayla zaman zaman bir güldürü tadında aktarır. *Yenilmeyenler*, küçük boyutuna karşın Faulkner'ın yazarlık hayatında, kilit yapıtlarından biridir.

ISBN 978-975-08-2285-8

14 TL

9 789750 822858